

**Департамент освіти і науки, молоді та спорту виконавчого органу
Київської міської ради
(Київської міської державної адміністрації)
Київська гімназія східних мов №1**

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ПРОТИДІЯ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї

**Інформаційний збірник форм та методів роботи з учнями
загальноосвітніх навчальних закладів**

**Упорядники: Лісова М.С.-
соціальний педагог Київської
гімназії східних мов №1, спеціаліст
вищої категорії; Савченко М.П. –
заступник директора з навчально-
методичної роботи Київської
гімназії східних мов №1**

Київ - 2015

Зміст

Передмова.....	3
Фактори ризику насильства в сім'ї.....	6
Визначення жорстокого поводження з дітьми.....	7
Завдання педагогічних працівників щодо виявлення ризиків для життя дитини. Залучення спеціалістів до роботи з дитиною , які опинилися у складних життєвих обставинах.....	10
Профілактична робота в загальноосвітніх навчальних закладах.....	14
Напрями діяльності з дітьми з проявами агресивної поведінки.....	14
Напрямки виховання учнів.....	16
Форми, методи та засоби виховання учнів.....	17
Додатки. Анкети для діагностики проблем насильства в школі.....	17
Анкета для учнів та їхніх батьків «Шляхи вирішення конфліктів».Опитувальник для учнів та батьків.....	19
Анкета для учнів та їхніх батьків «Визначення толерантності». Опитувальник для учнів.....	21
Орієнтовні моделі занять батьківського всеобучу у початковій школі.....	22
Соціально-педагогічна робота з сім'ями, в яких є насильство. Анкета.....	23
Програма роботи соціального педагога з дітьми, які постраждали від насильства (заняття 1-5).....	37
Соціальні диктанти для учнів та їх батьків. Насильство в сім'ї.....	38
Заняття з профілактики насильства для учнів початкових класів.....	48
Заняття з профілактики насильства для учнів основної та старшої школи.....	50
Тренінг для учнів. Вчимося толерантності.....	52
Диспут – конкурс. Ми змінимо світ від насильства.....	53
Тренінг для учнів. Конфлікти і причини їх виникнення.....	57
Практична робота «Конфліктогени».....	61
Тест «Самооцінка конфліктності».....	62
Тест «Тактика поведінки в конфліктах».....	62
Рольова гра. Цивілізація.....	63
Тренінг для учнів.Шляхи розв'язання конфліктів.....	64
Рольова гра.Конфлікти.....	65
Рекомендації працівнику психологічної служби щодо проведення занять з елементами тренінгу для дітей.....	71
Вправи на розвиток групової взаємодії.....	72
Вправи на розвиток впевненої поведінки дітей та довіри.....	74
Вправи на розвиток впевненості в учнів у ситуаціях невизначеності.....	76
Вправи на розвиток в учнів навичок самоконтролю, формування впевненої поведінки в емоційно напружених, стресових ситуаціях, вміння конструктивно вирішувати конфліктні ситуації.....	77
Рекомендації щодо попередження та протидії насильству в сім'ї.....	78
Рекомендації психологам, батькам та педагогам у разі звернення по факту насилля в сім'ї.....	80
Особливості поведінки батьків або осіб, що їх замінюють, яких запідозрюють у жорстокості по відношенню до дитини.....	84
Притча. Про трьох мудреців та слона.....	86
Словник.....	86
Інформаційний довідник.....	87
	88

Передмова

Сім'я визначається, як соціальний інститут, що характеризується спільною формою взаємин між людьми, у межах якого здійснюється основна частина їх життєдіяльності. Сім'я – провідний мікрофактор соціалізації особистості, оскільки вона є персональним середовищем її життя та розвитку і до основних функцій якої належить: забезпечення фізичного та емоційного розвитку індивіда, формування статевої ідентифікації дитини; провідна роль в її розумовому розвитку; розвиток здібностей та потенційних можливостей індивіда; забезпечення дитини почуттям захищеності; формування ціннісних орієнтацій особистості; оволодіння дитиною основними соціальними нормами.

За типом спілкування сучасна психологія виділяє тоталітарні (домінаторні) та демократичні (партнерські) сім'ї. Неблагополучними (проблемними) називають сім'ї, які повністю або частково втратили свої виховні можливості з певних причин, у результаті чого в цих сім'ях об'єктивно чи суб'єктивно складаються несприятливі умови для виховання дитини (в основу виділення неблагополучних сімей покладені соціально-психологічні та соціально-економічні фактори). У проблемних сім'ях постійно порушуються певні педагогічні вимоги до дітей, допускаються помилки сімейного виховання, до яких належить: відсутність єдиних вимог до дитини; формальний характер спілкування з нею; вседозволеність у діях та вчинках дитини; безконтрольність з боку батьків за поведінкою та навчанням дитини; обожнювання, ідеалізація дитини; надмірна суворість у вихованні та порушення прав дитини; відсутність урахування індивідуально-психологічних та вікових особливостей дитини.

Соціально-педагогічна робота та соціально-правовий захист дітей, які потрапили в складні життєві обставини, здійснюється у закладах освіти відповідно до Конвенції ООН про права дитини, Сімейного кодексу України, Законів України «Про охорону дитинства», «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про попередження насильства в сім'ї», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про соціальні послуги», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про органи і служби для дітей та спеціальні установи для дітей», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення, затвердженого спільним наказом Держкомсім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України.

Кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність, захист гідності та найкраще забезпечення її інтересів.

Держава здійснює захист дитини від усіх форм фізичного, сексуального, економічного та психологічного насильства, образ, недбалого й жорстокого поводження з нею, залучення до найгірших форм дитячої праці, у тому числі з

боку батьків або осіб, які їх замінюють, а також вживає необхідних заходів для забезпечення прав дітей, які стали свідками у кримінальному провадженні.

Насильство та жорстоке поводження з дітьми, на жаль, стали для сучасного українського суспільства звичними явищами. Не поодинокими є випадки, коли замовчується не лише факт самого насильства, й приховуються його наслідки. Особливу увагу у вирішенні цього питання слід зосередити на профілактичній, просвітницькій роботі перш за все, з сім'єю. З іншого боку, сім'ї необхідно надати психологічну допомогу, виправити стосунки, щоб діти мали можливість жити з власними батьками. Такі обставини вимагають втручання з боку служб, у тому числі освітянських закладів.

Надзвичайно актуальним стає питання підвищення інформованості як найширшого загалу населення (батьки, педагогічні працівники, учні, громадськість) про недопущення будь-яких проявів насильства стосовно дітей та шляхи його подолання. І надзвичайно важлива роль у здійсненні інформаційно-просвітницької роботи щодо запобігання насильства в сім'ї належить педагогам загальноосвітніх шкіл, психологам та соціальним педагогам, спеціалістам громадських та державних організацій, що працюють з дітьми, молоддю та сім'ями, адже саме вони є ланкою, яка пов'язує дітей та їхніх батьків, саме вони мають прямий контакт з дітьми і можуть розпізнати у сім'ях своїх вихованців ситуації насильства та сприяти їх подоланню, а також інформувати школярів про існування такої проблеми, як насильство у сім'ї, та механізми її попередження.

Важливу роль у соціалізації дитини, її гармонійному розвитку відіграє родина. Проте в Україні збільшується кількість сімей, які потрапили у складні життєві обставини.

До переліку таких обставин відноситься:

- жорстоке поводження з дитиною (недбале ставлення до дитини, її бездоглядність, в тому числі залишення дитини в небезпеці, насильство), насильство в сім'ї, експлуатація дитини, втягування її у жебрацтво або протиправну діяльність, заохочення дитини до споживання алкоголю, наркотичних речовин;
- залишення дитини без батьківського піклування внаслідок розладу здоров'я батьків, осіб, які їх замінюють, направлення їх на довготривале стаціонарне лікування чи реабілітацію, зникнення батьків, осіб, які їх замінюють, без вісти, їхнє ув'язнення, постійна зміна проживання сім'ї, що призводить до погіршення стану здоров'я дитини, смерть батьків;
- проживання сім'ї у непридатних для життя умовах, тривалий конфлікт у родині;
- прояви девіантної поведінки дитини (асоціальної, кримінальної, аморальної, аутодеструктивної – суїцидальної, віктимної, адиктивної);
- перебування дитини в екстремальній життєвій ситуації (в зоні міжетнічних чи міжрелігійних конфліктів, аварій, катастроф, збройних конфліктів) тощо.

У Київській гімназії східних мов №1 Святошинського району м. Києва в умовах всеукраїнського рівня дослідно-експериментальної роботи за темою «Реалізація інноваційної моделі розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів» набуто досвіду профілактичної, просвітницької роботи з попередження та протидії насильству в сім'ї, розвитку в учнів загальнолюдських, морально-громадянських, культурно-мовних, етнопонаціональних особистісних, сімейних цінностей.

Переконані, що успішність педагогічної роботи з учнями з проблематики попередження та протидії насильству в сім'ї залежить від професійної компетентності педагогічних працівників, їх педагогічних здібностей, педагогічної майстерності, педагогічної техніки.

Інформаційний збірник форм та методів роботи з учнями загальноосвітніх навчальних закладів «Попередження та протидія насильству в сім'ї» розроблено Київською гімназією східних мов №1 на виконання рекомендації №3 Київської міської міжвідомчої координаційно-методичної ради з правової освіти населення від 31 березня 2015 року.

Фактори ризику насильства в сім'ї

Соціально-економічні фактори ризику насильства в родині

1. *Низькі доходи і постійна нестача грошей викликають напруженість, пов'язану з незадоволеністю основних потреб членів родини.*
2. *Безробіття або тимчасова робота, а також низький трудовий статус (особливо в батьків). Працюючі матері менше схильні до насильства.*
3. *Більша родина вимагає більших емоційних і матеріальних витрат.*
4. *Молоді батьки.* Народження першої дитини разом із незрілістю особистості батьків, низьким рівнем освіти і професійної підготовки погіршує соціально-економічні умови родини.
5. *Неповна родина.* Наявність тільки одного батька-годувальника значно погіршує матеріальне становище. Доходи неповної родини у два рази менше повної.
6. *Приналежність до групових меншин.* Приналежність до релігійної секти, проживання у вузькому колі людей - селі, маленькому містечку, у поєднанні з безробіттям і низьким рівнем освіти приводять до соціальної ізоляції й обмежують можливості підтримки й соціального контролю.
7. *Погані квартирні умови, перенаселеність житлової площі* приводить до додаткової напруженості, що може спровокувати насильство.
8. *Відсутність соціальної допомоги* як від держави, так і від громадських організацій залишає родину наодинці зі своїми проблемами. Хронічні стресові ситуації викликають у батьків фрустрацію й безпорадність, впливаючи на психологічний клімат родини. Оскільки дитина залежна від батьків, то для неї високий ризик стати .

Фактори ризику, обумовлені структурою родини й моделлю спілкування

1. *Родина батька-одинака, а також багатодітність родини.* У неповній родині більше передумов для переживання стресу, ніж у звичайній родині (більш важке матеріальне становище, дефіцит вільного часу у батьків, неможливість надати потрібну увагу кожній дитині й т.д.). Несприятливим фактором є нестабільність родини, коли мати часто міняє співмешканців, що істотно ускладнює формування сімейної системи. По-перше, відносини між дітьми й співмешканцем складаються по-різному і часто невизначені; по-друге, вони відрізняються нестабільністю, що багато в чому обумовлене статусом нового члена родини - «каліф на годину».
2. *Вітчизн у родині або прийомні батьки.* На думку Finkelhor'a (1986), ризик сексуального насильства над дівчинкою збільшується в родинях з вітчизном.
3. *Конфліктні або насильницькі відносини між членами родини.* Дослідженнями підтверджується, що батьки, які застосовують насильство для розв'язування конфліктів між собою, схильні використовувати його з метою підпорядкування й стосовно дітей. Жінки, що піддаються насильству чоловіка, ймовірно частіше проявляють його до своїх дітей. У родинях з нерівномірним розподілом влади між батьками - при домінуючій гіперпротекції застосування насильства над дітьми найбільш ймовірно.

Визначення жорстокого поводження з дітьми

Що таке насильство?

Насильство – фізичний або психологічний вплив однієї людини на іншу, що порушує конституційне право людини на особистісну недоторканість (у фізичному і духовному розумінні).

(Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників/за заг. ред. А.Й. Капської, І.М. Пінчук, С.В. Толстоухової)

Насильство – застосування грубої фізичної сили одного суб'єкта над іншим чи морального тиску на нього

(Словарь социального педагога и социального работника/под ред. И.И. Калачевой, Я.Л. Коломинского, А.И. Левко)

Насильство – навмисне застосування людиною, групою різних форм примусу по відношенню до конкретної особи, групи з метою досягнення певної мети (утиск конституційних прав та свобод громадянина, нанесення шкоди чи загроза фізичному, психічному стану)

(Словарь социального педагога/Авт. сост. Л.В. Мардахаев)

Жорстоке поводження – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування однієї людини стосовно іншої, якщо ці дії порушують її конституційні права, свободи як людини та громадянина і наносять їй моральну травму, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю (стаття 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»).

Недбале ставлення до дитини передбачає таку поведінку батьків (осіб, які їх замінюють), яка призводить до свідомого або неусвідомленого незадоволення дорослими життєво важливих потреб дитини, пов'язаних з її виживанням, здоров'ям та повноцінним розвитком.

Бездоглядність – відсутність або недостатність контролю за поведінкою або заняттями дітей і підлітків, виховного впливу на них з боку батьків або осіб, які їх замінюють.

Поняття «**педагогічна занедбаність**» розглядається як відхилення від норми в моральній свідомості, поведінці та навчанні, зумовлені недоліками виховання у сім'ї, закладах освіти, але основна увага звертається на недостатній рівень вихованості дитини у сім'ї.

Фізичне насильство над дитиною – дії із застосуванням фізичної сили стосовно дитини, направлені на спричинення їй фізичного страждання, що заборонені законом. Фізичне насильство в сім'ї передбачає умисне нанесення одним членом іншому побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести до смерті, порушення фізичного або психічного здоров'я, посягання на його честь і гідність.

Сексуальне насильство або розбещення – протиправне посягання однієї особи на статеvu недоторканість іншої, дії сексуального характеру стосовно дитини, що проявляються як згвалтування, сексуальні домагання, непристойні пропозиції, будь-які образливі дії сексуального характеру.

Психологічне насильство – вплив однієї особи (групи осіб) на психіку дитини, використовуючи словесні образи, погрози, переслідування, залякування, критику, маніпуляції, що може призвести до виникнення у дитини

пригніченого або хронічного тривожного стану, затримки чи відставання психоемоційного, когнітивного, соціального та фізичного розвитку тощо.

Педагогічні працівники закладів освіти мають чітко знати, за якими ознаками, можна виявити дитину та вилучити із ситуації жорстокого поводження з нею.

Ознаки фізичного насильства:

- зміщення суглобів (вивихи), переломи кісток, гематоми, подряпини;
- синці на тих частинах тіла, на яких вони не повинні з'являтися, коли дитина грається (наприклад, на щоках, очах, губах, вухах, сідницях, передпліччях, стегнах, кінчиках пальців тощо);
- рвані рани і переломи в області обличчя, травматична втрата зубів;
- травми ока (крововиливи, відшарування сітківки тощо);
- забиті місця на тілі, голові або сідницях, які мають виразні контури предмета (наприклад, пряжки ременя, лозини);
- рани і синці у різних фазах загоєння на різних частинах тіла (наприклад, на спині та грудях одночасно);
- сліди від укусів;
- незвичні опіки (цигаркою або гарячим посудом);
- скарги дитини на головний біль, біль у животі, зовнішні запалення органів сечовивідної і статевої систем;
- прагнення дитини приховати травми та обставини їх отримання (відмова дитини роздягатись; носити одяг, що не відповідає сезону);
- повідомлення дитини, що батьки, інші члени сім'ї застосовують до неї, або іншої дитини фізичне насильство, погрожують вигнати з дому, перемістити до іншого місця проживання (віддати до інтернатного закладу, влаштувати до лікарні, помешкання інших родичів тощо), про наявність небезпеки з боку тварин, що утримуються у неї вдома.

Ознаки сексуального насильства:

- знання термінології та жаргону, зазвичай не властивих дітям відповідного віку;
- висипи та/або кровотечі в області паху, геніталій;
- захворювання, що передаються статевим шляхом;
- дитяча або підліткова проституція;
- вагітність;
- вчинення сексуальних злочинів;
- сексуальні домагання до дітей, підлітків, дорослих;
- нерозбірлива та/або активна сексуальна поведінка;
- надмірна самостимуляція геніталій;
- створення та реалізація дитиною сексуальних сценаріїв в іграх за допомогою іграшок та ляльок;
- уникнення контактів з ровесниками;
- відсутність догляду за собою;
- синдром «брудного тіла»: постійне настирливе перебування у ванній, під душем;

- боязнь чоловіків, конкретних людей;
- синці на внутрішній стороні стегон, на грудях і сідницях, людські укуси.

Ознаки психологічного насильства:

- замкнутість, тривожність, страх, або навпаки, демонстрація повної відсутності страху, ризикована, зухвала поведінка;
- невірноважена поведінка;
- агресивність, напади люті, схильність до руйнації, нищення, насильства;
- уповільнене мовлення, нездатність до навчання, відсутність знань відповідно до віку (наприклад, невміння читати, писати, рахувати);
- синдром «маленького дорослого» (надмірна зрілість та відповідальність);
- уникання однолітків, бажання спілкуватися та гратися зі значно молодшими дітьми;
- занижена самооцінка, наявність почуття провини;
- швидка стомлюваність, знижена спроможність до концентрації уваги;
- демонстрація страху перед появою батьків та/або необхідністю йти додому, небажання йти додому;
- схильність до «мандрів», бродяжництва;
- депресивні розлади;
- спроби самогубства, саморуйнівна поведінка;
- вживання алкоголю, наркотиків, токсичних речовин;
- наявність стресопохідних розладів психіки, психосоматичних хвороб;
- насильство стосовно тварин чи інших живих істот;
- приналежність батьків, осіб, які їх замінюють, до деструктивних релігійних сект.

Ознаки економічного насильства, занедбання дитини:

- постійне голодування через нестачу їжі;
- вага дитини в значній мірі не відповідає її віковій нормі (за визначенням медичного працівника);
- часті запізнення до школи, брудний одяг, одягання не за погодою;
- пропуски занять у школі;
- втомлений і хворобливий вигляд;
- загальна занедбаність;
- нестача необхідного медичного лікування (дитину не водять до лікаря), неліковані зуби;
- залишення дитини батьками під наглядом незнайомих осіб (в тому числі, які перебувають у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння);
- залишення дитини дошкільного віку без догляду впродовж тривалого часу як у помешканні, так і на вулиці, в тому числі із сторонніми особами;
- відсутність іграшок, книжок, розваг тощо;

- антисанітарні умови проживання, відсутність постільної білизни (або постільна білизна рвана та брудна), засобів гігієни;
- нігті, волосся у дитини нестрижені і брудні;
- у дитини постійні інфекції, спричинені браком гігієни;
- залучення дитини до трудової діяльності дитини (з порушенням чинного законодавства);
- дитина жебракує, втікає з дому;
- відставання дитини в розвитку (фізичному, емоційному розвитку, розвитку дрібної моторики, пізнавальних здібностей, соціальних навичок та навичок міжособистісного спілкування) внаслідок педагогічної занедбаності.

Завдання педагогічних працівників щодо виявлення ризиків для життя дитини.

Вихователі, класні керівники, керівники гуртків мають звертати увагу на ознаки, що вказують на ймовірність виникнення *ризиків* для життя, здоров'я та розвитку дитини.

Такими ризиками є ситуації, коли батьки або особи, які їх замінюють:

- не цікавляться навчальною діяльністю дитини, вихованням в дошкільному навчальному закладі (не відвідують батьківських зборів, не контактують з педагогами закладу, не готують дитину до участі у позаурочних та позашкільних заходах);
- під час відвідування навчального закладу перебувають у стані алкогольного сп'яніння або під дією наркотичних речовин. Наявні повідомлення дітей, осіб, знайомих із сім'єю, про факти надмірного вживання алкоголю, наркотичних речовин, схильності до азартних ігор та відвідування ігрових клубів;
- систематично проявляють агресивну поведінку до працівників закладу освіти, батьків інших дітей;
- ігнорують рекомендації працівників закладу освіти щодо виховання дитини, що призводить або може призвести до затримки її розвитку, погіршення емоційного стану, здоров'я, соціальної ізоляції та інших несприятливих наслідків;
- не дотримуються санітарно-гігієнічних норм та правил безпечної поведінки (що призводить до виникнення ризику інфікування дитини);
- мають ознаки пригніченого психоемоційного стану, розладів психічного здоров'я, суїцидальної поведінки, що ускладнює процес догляду та виховання дитини;
- не забезпечують необхідного медичного догляду за дитиною, що може призвести до серйозних порушень здоров'я;
- жорстоко поводяться з членами сім'ї (одним із батьків, іншою дитиною, іншою особою), з домашніми тваринами;
- допускають перебування в помешканні, де проживає дитина, сторонніх осіб, схильних до вживання алкоголю, наркотичних речовин;
- не забезпечують дитину кишеньковими коштами;
- перекладають відповідальність за догляд за молодшими дітьми на

інших.

Діти мають:

- знижену здатність контролювати свою поведінку;
- демонстративну хоробрість;
- агресію стосовно інших дітей або дорослих;
- ознаки бродяжництва;
- бажання і змогу перебувати у вечірній і нічний час на вулиці без супроводу дорослих, відвідувати комп'ютерний клуб.

Педагоги, медичний персонал закладу при виявленні ознак чи факторів, що можуть вказувати на складні життєві обставини або ризики щодо їх виникнення стосовно дитини, передають керівнику або визначеному в закладі координатору з протидії насильства над дітьми інформацію про дитину з метою планування подальших дій щодо її захисту. У навчальному закладі формується та поновлюється **банк даних про дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах**. Відповідальним за формування банку даних та передачу зазначеної інформації до районного, міського відділу, управління освіти є соціальний педагог.

Керівником навчального закладу із числа заступників директора призначається **координатор з протидії насильства над дітьми, (соціальний педагог, практичний психолог)** який здійснює загальну координацію діяльності закладу щодо роботи з дитиною, яка має ознаки складних життєвих обставин або ризиків їх настання, а також координацію профілактичної роботи в закладі щодо запобігання насильства над дітьми. Координатор складає план роботи закладу щодо попередження насильства, захисту прав дітей.

У разі отримання інформації про дитину, яка має ознаки складних життєвих обставин, соціальний педагог, практичний психолог, здійснює такі заходи (залежно від ситуації):

- здійснюють приймання звернень та повідомлень про випадки жорстокого поводження щодо дитини;
- терміново (протягом однієї доби) передають повідомлення у письмовій формі до служби у справах дітей, органів внутрішніх справ про випадок жорстокого поводження з дитиною чи загрозу його вчинення;
- у межах компетенції вживають заходів щодо виявлення і припинення фактів жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення в закладах освіти;
- організують роботу психологічної служби системи освіти з дітьми, які постраждали від жорстокого поводження;
- проводять роз'яснювальну роботу з батьками та іншими учасниками навчально-виховного процесу із запобігання, протидії негативним наслідкам жорстокого поводження з дітьми.

У разі потрапляння дитини у складні життєві обставини чи при виявленні ознак, факторів, що можуть вказувати на ризики щодо їх виникнення, **адміністрація закладу дотримується наступного алгоритму дій:**

- вивчення ситуації стосовно дитини, яка потребує захисту, та

проведення заходів з попередження, усунення загрози життю і здоров'ю дитини;

- за потреби – проведення медичного огляду дитини чи направлення її до закладу охорони здоров'я,

- направлення інформації до служб, які забезпечують соціально-правовий захист дітей, районного, міського відділу, управління освіти;

- формування з числа працівників закладу тимчасової команди індивідуальної підтримки дитини (для роботи з окремим випадком), визначення повноважень членів команди та відповідальності за проведення діагностики ситуації, оцінки потреб дитини, яка потрапила в складні життєві обставини, забезпечення реалізації заходів індивідуального плану роботи з дитиною;

- розроблення індивідуального плану роботи з дитиною, яка має ознаки потрапляння у складні життєві обставини;

- максимальне залучення відповідних спеціалістів суміжних галузей місцевого, районного та обласного рівнів для реалізації індивідуального плану роботи з дитиною та її сім'єю;

- забезпечення ефективної взаємодії працівників закладу освіти, спрямованої на раннє виявлення кожної дитини, яка має ознаки перебування у складних життєвих обставинах, та надання їй необхідної допомоги відповідно до потреб;

- створення умов для реалізації заходів, визначених індивідуальним планом.

Крім того, керівник закладу освіти, у разі необхідності, бере участь у соціальному інспектуванні, яке здійснює центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді спільно зі службою у справах дітей та з іншими суб'єктами соціальної роботи.

З метою забезпечення комплексної оцінки потреб дитини, прийняття рішення в її інтересах, здійснення соціально-педагогічного та психологічного супроводу у закладі освіти створюється *тимчасова команда індивідуальної підтримки дитини* (далі – тимчасова команда).

До складу тимчасової команди можуть входити координатор з питань протидії насильству над дітьми, представники адміністрації закладу, соціальний педагог, практичний психолог, класний керівник, вихователь, медичний працівник, інші фахівці. Діяльність команди завершується після прийняття рішення про недоцільність або неможливість її подальшої роботи з випадком у зв'язку з відсутністю ризиків для життя і здоров'я дитини, закінченням навчання дитини у закладі, переведенням її до іншого закладу тощо. У випадку переведення дитини до іншого закладу інформація стосовно дитини та її сім'ї має бути передана до центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Робота тимчасової команди організовується з урахуванням інтересів та прав дитини, згоди членів сім'ї на здійснення індивідуального супроводу дитини (виключенням є випадки, коли родина є фактором ризику). Супровід

дитини має бути комплексним, із залученням ресурсів сім'ї, закладу освіти та громади, базуватися на індивідуальному підході до розгляду випадку.

Індивідуальний план супроводу дитини, яка потрапила у складні життєві обставини, формується з урахуванням її проблем, потреб, переваг та обмежень. До індивідуального плану входять заходи, які базуються на результатах оцінювання, діагностики, спостереження за дитиною.

Соціальний педагог вивчає соціальний статус дитини, вплив соціуму на її поведінку, інтереси та здібності, надає інформаційні послуги про позашкільні освітні заклади та вживає невідкладних заходів щодо активного залучення дитини до гурткової роботи.

Практичний психолог проводить діагностику стану дитини, особливостей її особистісного розвитку, здійснює корекційно-відновлювальну та розвивальну роботу, бесіди, консультування дитини, батьків, осіб, які їх замінюють, інформує батьків щодо особливостей вікового розвитку та виховання дитини.

Класний керівник (вихователь, керівник гуртка) забезпечує дитині психологічну підтримку, створює сприятливі мікросередовище і соціально-психологічний клімат у класі, групі. Сприяє розвитку навичок спілкування, допомагає дитині вирішувати проблеми, що виникають у спілкуванні з товаришами, педагогами, батьками. Надає допомогу у навчальній діяльності, з'ясовує причини низької успішності, забезпечує їх усунення. Підтримує постійний контакт з батьками дитини чи особами, які їх замінюють.

Медичний працівник закладу освіти вживає негайних дій для безпеки дитини, нормалізації її емоційного стану, створює умови для комфортного та конфіденційного спілкування з дитиною, визначає доцільність проведення додаткового медичного огляду, направлення дитини до закладу охорони здоров'я.

Уся робота з дитиною та сім'єю, яка опинилася у складних життєвих обставинах, має проводитись з дотриманням *принципу конфіденційності*. У статті 10 Закону України «Про охорону дитинства» зазначено, що «розголошення чи публікація будь-якої інформації про дитину, що може заподіяти їй шкоду, без згоди законного представника дитини забороняється». Недопустимими є розголошення відомостей про особисте життя членів сім'ї, яка опинилась у складних життєвих обставинах, та іншої інформації особистого характеру.

Заклад освіти є не лише місцем, де навчаються діти, у ньому вони проводять значну частину свого життя. Педагогічні працівники не тільки покликані надати учням необхідні у житті знання, розвинути вміння та навички, вони здатні зробити справжні відкриття – відкриття цікавої, яскравої, талановитої особистості, здійснювати виховання високоморальної людини, захищати гідність кожної дитини.

За дотримання законодавства щодо захисту прав дитини у закладі освіти відповідає адміністрація. Тому, у закладі має бути розроблено внутрішній механізм взаємодії учасників навчально-виховного процесу щодо попередження та виявлення випадків жорстокого поводження з дітьми, ризиків виникнення складних життєвих обставин, план проведення профілактичних заходів.

У закладах освіти необхідно створити об'єднання батьків, педагогів, представників громадськості щодо забезпечення педагогічного впливу на дітей із

сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, та схильних до протиправних дій, залучати до цієї роботи соціальних працівників центрів соціальних служб.

Залучення спеціалістів до роботи з дитиною, які опинилися у складних життєвих обставинах.

До роботи з дитиною залучаються спеціалісти служб, установ та закладів, визначених Порядком міжвідомчої взаємодії щодо здійснення соціальної роботи та соціально-правового захисту дітей та сімей з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах, а саме:

- місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- органів внутрішніх справ;
- закладів та установ освіти і науки;
- органів праці та соціального захисту населення
- установ, закладів охорони здоров'я;
- підрозділів кримінально-виконавчої інспекції Державного департаменту з питань виконання покарань;
- служби у справах дітей;
- управлінь, відділів у справах сім'ї та молоді (молоді та спорту);
- центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді..

Профілактична робота в загальноосвітніх навчальних закладах

Профілактична робота в загальноосвітніх навчальних закладах проводиться на трьох рівнях, а саме:

- **первинна** (загальна просвіта суб'єктів навчально-виховного процесу щодо жорстокого поводження, насильства, захисту прав), що проводиться з педагогічними працівниками, медичним та господарським персоналом закладу освіти, учнями та їхніми батьками;
- **вторинна** профілактика проводиться з дітьми та їхніми сім'ями, у яких виявлено ознаки ризику потрапляння в складні життєві обставини. Це цілеспрямована робота з окремими групами дорослих і дітей з метою зміни ставлення до поводження з дітьми, формування гуманного ставлення дорослих до дітей, життєвих умінь, навичок дорослих і дітей, роз'яснення сутності й відповідальності за жорстоке поводження з дітьми;
- **третинна** профілактика проводиться з тими, хто постраждав від жорстокого поводження, з метою навчання самозахисту.

У таблиці розкрито відмінності в соціальній профілактиці різних видів.

Вид профілактики	Об'єкти	Форми роботи	Методи роботи
Первинна	Діти, молодь з повних, благополучних сімей, їх батьки	Лекції, бесіди, відеолекторії, виховні години, ігри, круглі СТОЛИ, агітбригади, семінари, жіночі і	Інформування, приклад, переконання, робота в громаді, вправи

		чоловічі гімназії, клуби за інтересами, телефони довіри	
Вторинна	Діти-сироти, без батьківської опіки, із неповних, і розлучених сімей, сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах	Тренінги, відео- лекторії, цикли лекцій консульт-пункти, гарячі лінії, телефони довіри, бесіди, ігри	Ті ж, а також аналіз життєвих ситуацій, заохо- чення, вимоги, перенавчання
Третинна	Жертви насильства	Консультації, групи взаємо- і самодопомоги	Ті ж, а також робота в кон- кретному випадку, переключення, реконструкція характеру

Фахівці визначають такі **основні форми просвітницької роботи щодо попередження насильства:**

- лекційна робота;
- організація конкурсів, фестивалів, акцій;
- організація клубів з правових знань;
- лекторії (кіно, відео) правових знань;
- організація на базі загальноосвітнього навчального закладу консультативних пунктів, де всі учасники навчально-виховного процесу можуть отримати консультації практичного психолога, соціального педагога, юриста, де можна провести зустрічі з працівниками правоохоронних органів.

Слід зауважити, робота з роз'яснення та вивчення чинного вітчизняного законодавства, міжнародних актів проводиться з урахуванням вікових, індивідуальних особливостей дітей та учнівської молоді.

Колективні форми й методи навчально-виховної роботи (міні-лекції, бесіди, диспути, усні журнали, кінолекторії та ін.) охоплюють одночасно велику кількість підлітків та молоді, сприяють створенню їхнього позитивного настрою.

Проведення профілактичних заходів щодо насильства серед дітей та учнівської молоді сприяє формуванню правосвідомості та правової поведінки учнів, відповідальності за своє життя, розвиває активність, самостійність, творчість, створює умови для самореалізації особистості учня.

Напрями діяльності з дітьми з проявами агресивної поведінки

На думку фахівців, у роботі з дітьми з проявами агресивної поведінки педагогічну діяльність треба спрямовувати на:

- корекцію взаємовідносин з оточуючими;
- подолання егоцентризму (характерної риси агресорів);

- розвиток стійкого і виразного інтересу до якого-небудь виду діяльності;
- виховання вольових рис характеру (уміння доводити справу до кінця, досягати поставленої мети, уміння стримувати себе, зокрема в конфліктній ситуації);
- тренування уваги, спокою, терпіння (рекомендовано в таких випадках: конструювання, моделювання, випалювання, різьба по дереву, витинання, вишивання).

Не слід дітям із вираженою агресивністю доручати керівництво однолітками чи молодшими дітьми — це може спровокувати прояви жорстокості. Так званих агресорів треба вчити аналізувати свої почуття і почуття інших людей, також вчити з розумінням ставитися до індивідуальних відмінностей у різних людей, вчити справлятися з міжособистісними проблемами цивілізованим шляхом.

Просвітницька робота з учнями передбачає:

- роз'яснення прав і обов'язків дітей та дорослих;
- інформування про сутність жорстокого поводження і насильства та навчання про порядок звернення в установи, організації у випадку потрапляння в такі ситуації;
- надання інформації про місцеві, регіональні, всеукраїнські та міжнародні телефони довіри та обов'язкове розміщення цієї інформації в закладі освіти у місці, до якого діти мають вільний та анонімний доступ;
- організація і проведення заходів з формування навичок усвідомленого батьківства.

Робота з учнями неможлива без залучення батьківської громадськості. Це передбачає використання як просвітницьких форм і методів роботи, так і практичних занять. Розглянемо **основні форми роботи з учнями та їх батьками.**

1. **Батьківські збори** — робота з колективом батьків. Це форма організації спільної діяльності батьків, учителів, практичного психолога та соціального педагога, яка передбачає їх спілкування щоб, обговорити актуальні питання навчання і виховання, ухвалення рішень.

2. **Консультації** — форма роботи з учнями, батьками, яка передбачає надання фахівцями психологічної служби допомоги з різних проблем родинного виховання.

3. **Педагогічний консиліум** — форма спілкування учнів, учителів, фахівців психологічної служби навчального закладу та батьків, метою якої є: цілісне, різнобічне вивчення особистості учня, вироблення єдиної педагогічної позиції; визначення головних напрямів удосконалення виховного процесу зусиллями вчителів, батьків, самого учня; тренінги спілкування, методики оволодіння аутотренінгом.

4. **Лекція** — послідовний монологічний виклад узагальнених знань. Види лекцій: лекція-інструктаж, лекція-показ, лекція-репортаж, науково-популярна.

5. **Семінар** — активна форма просвіти учнів, батьків. Передбачає попередню самостійну роботу учнів, батьків і вчителів з вивчення літератури, підготовка виступів, доповідей, тез, запитань..

6. **Тренінг** - це запланований процес модифікації (зміни) відношення, знання чи поведінкових навичок того, хто навчається, через набуття навчального досвіду з тим, щоб досягти ефективного виконання в одному виді діяльності або в певній галузі.

7. **Шкільна медіація** — вирішення конфліктних ситуацій примиренням сторін через знаходження оптимального варіанта подолання проблеми, що задовольняє обидві сторони, за взаємного бажання сторін знайти вихід із ситуації

Напрямки виховання учнів

Правове виховання: озброєння учнів знаннями законів, систематичне інформування про актуальні питання права, прийняті нові закони та законодавчі акти, формування правової свідомості, уявлень, поглядів, переконань, які визначають ставлення особистості до вимог законів, формування поваги до держави і права, формування нетерпимого ставлення до правопорушень, виховання законослухняності.

Сімейне виховання – підготовка учнів до сімейного життя (формування певного моральної готовності прийняти на себе нову систему обов'язків щодо свого партнера, готовність до міжособистісного спілкування і співпраці, висока естетична культура, уміння розв'язувати конфлікти) розвиток сімейних цінностей .

Гендерне виховання – цілеспрямований систематичний вплив на свідомість, почуття, поведінку вихованців з метою формування у них егалітарних (партнерських) цінностей, поваги до особистості і незалежно від статі, розвитку індивідуальних якостей і здібностей задля їх самореалізації, оволодіння навичками статево-толерантної поведінки.

Моральне виховання - виховна діяльність кожного ЗНЗ, спрямована на формування в учнів стійких моральних цінностей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі високоморальних ідеалів, норм.

Форми, методи та засоби виховання учнів

1. **Методи формування свідомості** (бесіда, лекція, диспут, навіювання, дискусія, приклад, переконання). Найголовніший шлях людського виховання є переконання (К.Ушинський) Аналіз виховних ситуацій - засіб демонстрації та аналізу шляхів подолання моральних суперечностей, створення самої ситуації до якої залучається вихованець, який має реально зробити вибір.

Дискусія - колективне обговорення будь-якої проблеми або кола питань, щоб знайти правильну відповідь.

Диспут - суперечка, шлях мобілізації активності вихованців для вироблення правильних суджень і настанов, спосіб переконування інших.

Приклад - метод формування свідомості людини, який полягає в тому, щоб на конкретних переконливих зразках проілюструвати ідеал для наслідування.

Розповідь - невеличке за обсягом зв'язний виклад подій, що містить ілюстрацію або аналіз моральних понять, їх оцінка

2. Методи організації діяльності та формування досвіду громадської діяльності (Педагогічна вимога, вправа, привчання, громадська думка, тренування, нагадування, прогнозування, контроль).

ВПРАВИ - метод виховання, що передбачає планомірне, організоване, повторне виконання певних дій з метою оволодіння ними, формування умінь і навичок

ВИМОГА – метод педагогічного впливу, за допомогою якого педагог викликає і стимулює чи припиняє ті чи інші дії вихованців, виявляє у них певні якості.

3. Методи стимулювання поведінки та діяльності (змагання, заохочення, покарання). Шляхи спонукання вихованців до поліпшення своєї поведінки, розвитку в них позитивної мотивації поведінки.

Суспільна думка, навіювання, застереження, подяка, зауваження, осуд, наказ, погроза, обмеження окремих прав особистості.

Змагання – метод стимулювання діяльності, що забезпечує успіх і цілеспрямованість у процесі роботи, відчуття товариської взаємодопомоги шляхом обліку і порівняння результатів спільної діяльності та заохочення її учасників.

Похвала - висловлене схвалення вчинків, поведінки й діяльності вихованців

Покарання – метод педагогічного впливу на особистість, спрямований на попередження й гальмування негативних вчинків.

Заохочення – стимулювання позитивних проявів особистості за допомогою високої оцінки її вчинків, породження почуття задоволення і радості від успіхів

АНКЕТИ
для діагностики проблем насильства в школі
Анкета для учнів 4 – 7 класів

1. Чи знаєш ти, що таке насильство?
А) так; Б) ні;
2. Насильство? Якщо так, то де саме:
А) вдома;
Б) у школі.
3. Чи доводилося тобі переживати насильство? Якщо так, то де саме і від кого:
А) вдома від батька;
Б) вдома від матері;
В) у громадських місцях;
Г) у школі від ровесників;
Д) у школі від старших учнів;
Е) у школі від вчителів.
4. Що ти відчував тоді, коли над тобою чинили насильство?
А) образу;
Б) біль;
В) ненависть до кривдника;
Г) бажання помститися;
Д) розчарування;
Е) власну слабкість;
Є) щось інше (вкажи) _____
5. Чи ти сам коли – не будь чинив насильство над іншими?
А) так;
Б) ні;
В) не знаю, чи це було насильство.
6. Якщо так, то що ти відчував після того?
А) задоволення;
Б) почуття провини;
В) більше не хотів би цього робити;
Г) вважаєш, що нічого страшного в цьому немає.

Анкета для учнів 8 – 11 класів

1. Чи вважаєш ти насильством:
А) побиття іншої людини;
Б) моральне приниження іншої людини;
В) безпідставне залякування іншої людини;
Г) ігнорування почуттів іншої людини;

Д) обмеження свободи вибору іншої людини;

Е) безпідставне вимагання грошей від іншої людини.

2. Чи доводилося Вам переживати насильство? Якщо так, то де саме і від кого:

А) вдома від батька;

Б) вдома від матері;

В) у громадських місцях;

Г) у школі від ровесників;

Д) у школі від старших учнів;

Е) у школі від вчителів.

3. Чи Ви самі чинили будь - коли насильство щодо інших людей? Якщо так, яке саме?

А) фізичне насильство;

Б) залякування;

В) безпідставне вимагання грошей від іншої людини;

Г) приниження;

Д) ігнорування почуттів;

Е) обмеження свободи вибору.

4. До кого б Ви звернулися по допомогу в разі вчинення насильства над Вами:

А) до батьків;

Б) до класного керівника;

В) до вчителя, якому довіряю;

Г) до шкільного психолога;

Д) до шкільного соціального педагога;

Е) до подруги (друга);

Є) ні до кого.

Ж) до когось іншого (вказіть) _____

Анкета для учнів

- Як часто тебе карають?
- Хто найчастіше тебе карає?
- Що може бути приводом для покарання?
- Чи боїшся ти покарань?
- Що ти робиш, щоб уникнути покарання?
- Як часто тебе заохочують?
- Як саме тебе заохочують?
- Що може бути приводом для заохочення?
- Хто з батьків тебе заохочує частіше?
- Чи чекаєш ти на заохочення?

Написання твору-роздуму «День, який мені хотілося б забути».

Анкета для батьків

1. Чи вважаєте ви проблему покарання і заохочення дітей у сім'ї важливою та актуальною?

а) Так; б) ні; в) не замислювався (-лася) над цією проблемою.

2. Як ви ставитеся до заохочень дитини в сім'ї?

а) Як до необхідного і значущого атрибуту сімейного виховання;

б) як до батьківського обов'язку; в) не замислювався (-лася) над цим.

3. Як ви ставитеся до покарання дітей у сім'ї?

а) Як до обов'язкового атрибуту сімейного виховання; б) як до одного з важливих елементів сімейної культури; в) як до необхідного атрибуту сімейного виховання.

4. Чи карали вас у вашій сім'ї?

а) Так, регулярно; б) іноді, якщо цього заслуговував (-вала); в) майже ніколи.

5. Як ви заохочуєте свою дитину?

а) Матеріально; б) морально; в) різні форми заохочення.

6. Які форми заохочення з наведених нижче ви вважаєте найзначнішими?

а) придбання речей; б) придбання іграшок;

в) придбання речей і предметів, пов'язаних з інтересами і захопленнями дитини; г) словесна форми заохочення;

д) тілесні форми заохочення дитини (обійми, поцілунок тощо).

7. Які форми покарання дитини ви вважаєте припустимими?

а) Фізичне покарання; б) уникання спілкування з дитиною;

в) позбавлення дитини чогось.

8. Як ви гадаєте, чим може загрожувати батькам часте використання фізичного покарання стосовно дитини?

а) Утраченими контактами з дитиною; б) утечею з дому;

в) агресією і жорстокістю стосовно рідних і сторонніх людей.

Анкета для учнів та їхніх батьків «Шляхи вирішення конфліктів»

Опитувальник для учнів та батьків

Конфлікт — це _____ ; _____ .

Причиною конфлікту може бути _____ .

Конфлікт може призвести до того, що _____ .

Частіше за все приводом для конфлікту в родині буває.

Для того, щоб уникнути конфлікту, потрібно _ .

Чи вважаєте ви за необхідне піднімати проблему конфліктів на батьківських зборах?

Як ви вирішуєте конфлікти?

Чи може виникнути конфліктна ситуація в школі?

Чи можливо взагалі жити без конфліктів?

Як ви навчилися вирішувати конфліктні ситуації в родині?

Чи можете ви поділитися досвідом з вирішення конфліктних ситуацій?

Опитувальник для учнів:

Ти — конфліктна людина?

Чи легко тобі з'ясовувати з кимсь відносини?

Що ти відчуваєш після того, як з'ясував відносини?

Чи стаєш ти більш досвідченим після виходу з конфлікту?

З ким найчастіше ти конфліктуєш?

Що може стати приводом для виникнення конфліктної ситуації?

Хто першим намагається вирішити конфлікт — ти чи друга сторона?

Що ти, як правило, відстоюєш у конфлікті?

Чи виникають конфліктні ситуації у вашій родині?

Чи змінюється твоє ставлення до людей, з якими ти був у конфліктній ситуації?

Чи потрібно людям вчитися вирішувати конфлікти?

Чи бажаєш ти взяти участь у спеціальному тренінгу з вирішення конфліктів?

Анкета для учнів та їхніх батьків «Визначення толерантності»

Опитувальник для учнів

Батьківщина для мене — це _____ .

Бути патріотом — це означає _____ .

Бути несправжнім патріотом — це означає _____ .

Толерантність — це _____ .

Толерантність я проявляю у тому, що _____ .

Я вважаю, що всі народи світу мають право _____ .

Я не вважаю, що один народ _____ .

Я вважаю за неприпустиме _____ .

Для виховання патріотизму в школі необхідно _____ .

Я вважаю, що в школі неможна _____ .

Я вважаю, що вчителі мають право _____ .

Я вважаю, що батьки мають право _____ .

Мені ніколи не заборонять _____ .

Мені можуть заборонити _____ .

Опитувальник для батьків:

Чи прищеплюєте ви своїй дитині патріотичні ідеали?

У чому це проявляється?

Чи вважаєте ви за необхідне обговорювати питання толерантності та патріотизму на батьківських зборах? Обґрунтуйте свою думку.

Як ви ставитесь до проявів націоналізму та шовінізму?

Чи обговорюєте ви ці питання в родині?

Чи засуджуєте ви ці питання в родині?

Які, на ваш погляд, заходи мають проводитися в школі з виховання

толерантності учнів, виховання в дітях патріотизму?

(За : Батьківські збори. – 7-9 клас / Упоряд. О.Л.Співак.- 3-є вид., доп. – Х.: Видавництво «Ранок», 2009 – с. 152-153)

Орієнтовні моделі занять батьківського всеобучу у початковій школі

Заняття. Заохочення і покарання як методи виховання

Завдання: сприяти розумінню батьками розумного ставлення до методів і прийомів виховання дітей у сім'ї, методів заохочення і покарання дитини; формувати культуру покарання і заохочення дітей у сім'ї; показати нереалізовані можливості заохочення дітей у сім'ї.

Форма проведення зборів: обмін думками.

Питання для обговорення: методи і прийоми виховання; методи заохочення і покарання.

Підготовча робота: проведення класної години «Про покарання і заохочення»; підготовка пам'ятки для батьків.

Пам'ятка для батьків

Шановні мами і тата!

Уважно прочитайте цю пам'ятку і замисліться про те, наскільки правильно ви чините, виховуючи свою дитину, визначаючи заохочення і покарання дітей у сім'ї.

- Ваша дитина повинна відчувати вашу послідовність і відповідальність, об'єктивність і розсудливість в оцінці її вчинків, поведінки.
- Ніколи не карайте свою дитину, не розібравшись у ситуації, з чужих слів.
- Не приймайте формальне рішення про покарання своєї дитини.
- Поважайте у своїй дитині людину, не ображайте і не принижуйте її.
- Не бійтеся розповідати своїй дитині про свою провину в її віці, адже це тільки допоможе дитині зрозуміти вас і себе.
- Вимагайте від дитини говорити тільки правду, якою б вона для вас не була.
- Захищайте свою дитину, якщо ви впевнені в тому, що вона не скоювала поганого вчинку.
- Карайте дитину, не принижуючи її людську гідність.
- Караючи дитину, дотримуйтеся єдиної лінії покарання, не приховуйте від одного з батьків провину дитини, адже це може призвести до втрати вашого авторитету.
- Будьте терплячими в покаранні, будь-який промах дитини не залишайте поза увагою.
- У промахах і провині своєї дитини не намагайтеся звинувачувати інших людей.
- «Хто старе споминає, той щастя не має». Згадуйте це прислів'я тоді, коли маєте намір докорити дитину поганим вчинком, який вона

колись скоїла.

- Спілкуйтеся зі своєю дитиною — іноді вона здійснює проступок, щоб звернути на себе увагу.
- Пам'ятайте! Хвала повинна бути об'єктивною!
- Любіть свою дитину, незважаючи ні на що!

Хід заняття

I. Вступне слово вчителя

— Шановні тата і мами!

Наші діти подорослішали. Мине зовсім небагато часу, вони стануть учнями четвертого класу, їх фізичне дорослішання супроводжується соціальним дорослішанням. Розширюється коло друзів, з'являються товариші не тільки в школі, але й у дворі, в інших класах, до цього кола належать не тільки діти одного віку, але і ті, хто є старшими.

Наші учні вже об'єктивно можуть оцінювати свої вміння і порівнювати їх з вміннями своїх однолітків. Вони сваряться і миряться, кривдять одне одного та ображаються, б'ються і рознімають тих, хто б'ється, страждають і плачуть, сердяться і накопичують біль, образу, агресію.

Чому в одних дітей класу дорослішання відбувається легше і менш хворобливо, а у інших супроводжується гострими переживаннями, конфліктами, стражданнями — про це говоритимемо сьогодні.

Чим більше ми спілкуємося з дитиною, тим більше ми допомагаємо їй не скоювати поганих вчинків. У цьому для дитини головний помічник і порадиником є сім'я, її рідні й близькі.

II. Аналіз статистики й анкетування

III. Демонстрація відеозапису класної години

IV. Інсценування вірша М. Гребпевої «Батьківські збори на лісовій галявині»

А в т о р

Как-то осенью по лесу Прокатилась вдруг молва: На поляне
ровно в восемь Собирает всех Сова. Побросав дела и деток, Не
закончив сбор грибов, Кто пошел, кто полетел На тревожный этот
зов.

М е д в е д ь

Ты не ведаешь, кума, Чем встревожена Сова? Может, твой
Лисенок снова В школе мучает Косого?

Л и с а

Ничего, Медведь, не знаю. Я сама переживаю. Не срывал

В о л к

Я не знаю, может быть, Он ведь так умеет выть.

Л и с а

А скажи-ка мне, Медведь, Твой сынок ведь любит петь?

М е д в е д ь

Не могу сказать, соседка, Я Мишутку вижу редко.

А в т о р

Нацепив очки на нос, Задала Сова вопрос...

Сова. Поднимите, звери, лапы... А в т о р . Зашумела тут толпа.

Л и с а

Что за глупости, Сова? Долго за уши драла.

М е д в е д ь

Про Медведя говорят: «Он на ухо глуховат». Я за шалости сыночка Приласкаю лишь пруточком.

А в т о р

Папа-Заяц на пеньке, Хрумкая морковку, Важно с пафосом изрек...

З а я ц

Я же против порки!

Я косых своих детей лапою не трону.

По дороге каждый день им внушаю строго:

«Не ходите "на ушах", не грызите двери

И хвосты своих друзей вы не суйте в щели».

А в т о р . Протрещала тут Сорока...

С о р о к а

Я в беде не одинока. Все уроки слушать лень. Коль трещат они помногу. Я ремень беру в подмогу-

А в т о р

Зашумела вдруг толпа,

Кто был «против», кто был «за».

Долго не могла Сова

Донести до них слова.

С о в а

Я прошу вас, звери-мамы, А в особенности — папы, Прекратить в своей семье Воспитанье «наремне». Ваши дети так привыкли К выволочкам за проступки, Что от нас, учителей, Ждут таких же вот вещей.

М е д в е д ь

Как не бить! Он же Медведь! Дома как начнет реветь!

Б е л к а

Ну а как же быть мне с Белкой? Делать что с моей пострелкой?

Как накрадется румяной, Подведет себе глаза — И порхает на поляне, И танцует до утра.

А в т о р

Тут родительские страсти Накалились докрасна. Не в Совиной было власти Перекрыть их голоса. Нерешенная проблема О битье и небитье Стать должна несовременной, Если мир царит в семье.

V. Робота в группах. Аналіз думок

Батьки отримують перелік думок за темою заняття. Вони обирають ту думку, за якою вони хотіли б висловитися. Потім визначають собі партнера для

доведення одностайності або негативного ставлення до думки і висловлюють власну точку зору. Батьки працюють у парах.

Думка 1. Існує думка, що «клин клином вибивають». Якщо дитина не виконує вимог батьків, вона повинна бути покарана обов'язково.

Думка 2. Якщо дитину весь час хвалити за одні й ті самі вчинки і досягнення — похвала знецінюється. Хвалити потрібно рідко, але влучно.

Думка 3. Є такі діти, яких хвалили або не хвалили, нічого хорошого з цього не буває. Вони розуміють тільки покарання.

Думка 4. Фізичне покарання дозволяє за короткий час навчити дитину розуміти, що таке добре і що таке погано.

Думка 5. Я не вірю, що фізичне покарання може призвести до незворотних змін у психіці дитини.

Думка 6. Покарання повинне бути справедливим, тоді зовсім не важливо, фізичне воно або моральне.

VI. Аналіз творів-роздумів

VII. Вручення й обговорення пам'ятки для батьків

VIII. Підбиття підсумків

Коментарі щодо проведення класної години

Під час класної години діти вчаться розмірковувати про те, що може стати причиною покарання для маленької людини. У розмові класний керівник повинен звернути особливу увагу на права й обов'язки дорослого і дитини, обговорити, що приховано за словом «неслухняність».

На класній годині діти обговорюють свої твори за темою «День, який мені хотілося б забути». Під час заняття діти показують інсценування «Батьківські збори на лісовій галявині». Учитель організовує відеозапис інсценування і демонструє його їм батькам на батьківському занятті.

(За : Вовчук І.С., Петік Ю.О.Батьківський всеобуч: Матеріали для роботи батьками учнів 1-4 класів .Ч.2.- Х.:Основа, 2011.с-78-84)

Заняття. Як уберегти дитину від насильства

Чим більше свідків чужого нещастя, тим менше шансів у жертви отримати допомогу. Б. Лабейн

Завдання: показати батькам на матеріалі статистики актуальність цієї проблеми; обговорити з ними можливі шляхи подолання важких життєвих ситуацій.

Форма проведення: дискусійний клуб.

Питання для обговорення: статистика обговорюваної проблеми; аналіз думки батьків із проблеми насильства; можливі шляхи попередження насильства стосовно дітей.

Підготовча робота: проведення класної години «Я один удома, на вулиці, у під'їзді»; анкетування.

Анкета для учнів 1

1. Якщо ти залишився в квартирі один і до дверей хтось подзвонив, як ти

вчиниш?

- а) Відчиниш двері;
- б) попросиш людину, яка стоїть за дверима, назватися;
- в) не відгукуватимешся, удаючи, що вдома нікого немає;
- г) зателефонуєш сусідам або батькам.

2. Якщо ти один удома і до дверей дзвонять люди, називаючи себе фахівцями різних служб, просять відчинити двері, як ти вчиниш?

- а) Відчиниш двері;
- б) зробиш вигляд, що вдома нікого немає;
- в) зателефонуєш батькам або знайомим людям;
- г) почнеш кричати.

3. Якщо ти почувеш, що двері вашої квартири хтось відчиняє, як ти вчиниш?

- а) Чекатимеш того, хто до неї ввійде;
- б) запитаєш, хто там;
- в) повідомиш батьків.

4. Якщо до тебе на вулиці підійде незнайомец, як ти вчиниш?

- а) Заговориш із ним;
- б) мовчки відійдеш осторонь;
- в) підеш туди, де є люди;
- г) галасуватимеш, щоб звернути на себе увагу сторонніх людей.

5. Якщо у дворі до тебе підійдуть незнайомі діти, запропонують піти до тебе додому пограти, як ти вчиниш?

- а) Охоче запросиш їх до себе додому;
- б) відмовиш їм;
- в) зателефонуєш рідним і запитаєш у них дозволу;
- г) пообіцяєш запросити їх до себе наступного разу, коли вдома будуть дорослі.

6. Якщо ти хочеш увійти до під'їзду, і за тобою йдуть один або декілька незнайомців, як ти вчиниш?

- а) Не підеш до під'їзду;
- б) дочекаєшся знайомих або сусідів, тоді підеш до під'їзду;
- в) зателефонуєш батькам по мобільному телефону;
- г) пройдеш повз свій будинок і підеш туди, де більше людей.

7. Якщо ти ввійдеш до під'їзду і побачиш там одного або декількох незнайомців, як ти вчиниш? •

- а) Негайно залишиш під'їзд;
- б) спокійно підійматимешся по сходах додому;
- в) подзвониш у будь-яку квартиру;
- г) гукатимеш на допомогу.

Анкета для учнів 2

- Запиши робочі номери телефонів своїх батьків.
- Запиши мобільні номери телефонів батьків.

- Що означають номери телефону 101? 102? 103? 104?
- Чи знаєш ти номер телефони своїх сусідів і близьких друзів?
- Чи знаєш ти, як учинити, якщо ти загубився?
- Чи знаєш ти, як учинити, якщо в квартирі щось трапилось?
- Чи знаєш ти, як викликати за потреби службу порятунку?
- Чи знаєш ти, як учинити, якщо з тобою трапилось щось погане?

Анкета для батьків

- Чи говорите ви своїй дитині про те, що вона може стати об'єктом насильства?
- Як ви вчите свою дитину попереджати насильство стосовно неї та боротися з ним?
- Чи знає ваша дитина телефони екстреної допомоги?
- Чи коментуєте ви своїй дитині передачі, пов'язані з боротьбою з насильством?
- Які правила самозахисту відомі вашій дитині?
- Підготовка ситуацій для аналізу батьками; підготовка пам'яток для батьків.

Пам'ятка для батьків 1

Шановні тата і мами!

У житті людина зустрічається не тільки з добром, але й зі злом, набуває не тільки позитивного, але й негативного досвіду. Добро лікує серце, зло ранило тіло і душу, залишаючи рубці та шрами на все життя.

Запам'ятайте ці прості правила.

- Вивчіть із дитиною номери телефонів служб порятунку.
- Вивчіть із нею ваші робочі номери телефонів, а також номери телефонів людей, яким ви довіряєте.
- Навчіть її розповідати вам увечері не тільки про свої досягнення, але й про тривоги, сумніви, страхи.
- Кожну складну ситуацію не залишайте поза увагою, аналізуйте разом із нею.
- Обговорюйте з нею приклади винахідливості та мужності дітей,
- які змогли вийти зі складної життєвої ситуації. Не іронізуйте, якщо дитина в якійсь ситуації опинилася слабкою фізично і морально. Допоможіть їй, підтримайте її, підкажіть можливі шляхи розв'язання проблеми, що виникла.
- Якщо проблеми пов'язані з тим, що ваша дитина слабка фізично, запишіть її до спортивної секції (наприклад, боротьба) і цікавтеся результатами занять.
- Якщо дорослі серед ваших знайомих і друзів викликають у вас побоювання стосовно вашої дитини, перевірте свої сумніви і не соромтеся розірвати з ними стосунки.
- Намагайтеся задовольнити допитливість і цікавість дитини, по-

переджаючи її запитання, а не після того, як вона здобула інформацію від сторонніх.

- Намагайтеся зробити так, щоб дитина змалечку засвоїла те, що їй дозволено, і те, що заборонено.
- Учть дитину передбачати наслідки своїх вчинків, сформууйте у неї потребу ставити запитання на зразок: «Що буде, якщо?..»
- Якщо ваша дитина зазнала сексуального насильства, не поведіться так, нібито вона скоїла щось жахливо, після чого життя неможливе.
- Не обговорюйте у присутності дитини те, що відбулося, тим більше — зі сторонніми людьми.
- Не формуйте у своєї дитини комплекс провини за те, що трапилось.
- Не дозволяйте іншим людям висловлювати вашій дитині співчуття, адже це формує комплекс «білої ворони».
- Дайте своїй дитині можливість обговорити з вами складну ситуацію до кінця і без останку. Це допоможе їй звільнитися від провини і відповідальності.
- За потреби пройдіть разом із нею курс психологічної реабілітації.
- Намагайтеся перемкнути увагу дитини з пережитої нею ситуації на нові заняття або захоплення.
- У жодному випадку ніколи не залишайте нерозв'язаними проблеми, що стосуються збереження фізичного і психічного здоров'я вашої дитини.
- Не йдіть на компроміси зі своєю совістю, якщо це стосується чужого життя, навіть якщо це ваша дитина. Через роки ваш компроміс може обернутися проти вас.

Пам'ятка для батьків 2

Фізичні ознаки насильства:

- біль і роздратування в області геніталій;
- незвичайна хода або манера сидіти;
- нез'ясовні пошкодження тканин або синці;
- часте відвідування ванни;
- часте сечовипускання.

Ознаки наслідків сексуального насильства, що виявляються в поведінці:

- сльозливість і замкнутість;
- неспокійний сон;
- депресія;
- поганий апетит;
- небажання гуляти на вулиці;
- агресивність і дратівливість;
- прояв страхів, нічні кошмари;
- пасивність і байдужість;
- зміна у зовнішньому вигляді;

- заперечення друзів і приятелів.
- Спостерігайте за своєю дитиною!
- Прислухайтесь до свого серця і батьківського інстинкту!
- Консультуйтеся з фахівцями, якщо в чомусь сумніваєтеся!

Хід заняття

- I. Вступне слово фахівців-медиків або класного керівника
- II. Аналіз анкетування, перегляд відеозапису класної години
- III. Аналіз ситуацій

Батькам пропонують для аналізу реальні життєві ситуації. Необхідно не тільки запропонувати розв'язання проблеми, але й висловити можливі пропозиції, щоб попередити подібні ситуації.

Ситуація 1

Гарний настрій дитини змінився похмурістю і небажанням іти до школи. Через певний час батьки дізналися, що дорогою до школи дорослі забирають у хлопчика гроші, які батьки дають йому на сніданки.

Ситуація 2

Випадково батьки виявили на тілі дівчинки, учениці четвертого класу, синці. Довго з'ясовували причину їх походження. Почуте шокувало їх. Підлітки кілька разів заганяли її та інших дівчаток

до підвалу сусіднього будинку і примушували до орального сексу. За опір били і наказували мовчати, погрожуючи розповісти все батькам дівчаток.

Ситуація 3

Хлопчик поспішав до школи. Школа розташовувалася недалеко від будинку, тому батьки його не проводжали. На цей раз він вийшов із будинку дещо пізніше, тому спізнився. Поряд із ним зупинилася машина, і людина, яка сиділа за кермом, запропонувала підвезти до школи. Спокуса була великою, дуже вже хотілося проїхати на гарній машині. Поїздка обернулася трагедією...

Ситуація 4

Дитина стала жертвою сексуального насильства. Її життя у власному будинку перетворилося на жах. Діти у дворі, сусіди почали багатозначно на неї дивитися і нашіптувати. Сім'я перестала жити тим життям, яким жила донедавна. Батьки відчували сором за те, що відбулося з їх дитиною, і мимоволі докоряли її за це.

Ситуація 5

Дитину дражнять, обзивають у дворі та школі. Вона відмовляється йти до школи. Батьки з'ясовують стосунки з дітьми. На деякий час усе припиняється, а потім знущання повторюються.

IV. Аналіз статистики

Кожна четверта жінка зазнавала в дитинстві сексуального насильства.

Кожен восьмий чоловік зазнавав у дитинстві сексуального насильства.

30 % учнів-підлітків є основою злочинних груп.

Приблизно 5,8 % молодших школярів пережили сексуальне насильство 2008 року (за даними МВС).

Більше 20% учнів-старшокласників мають досвід фізичного насильства з боку однолітків і дорослих (за матеріалами соціологічного опитування).

V. Читання й обговорення пам'яток

VI. Аналіз малюнків учнів, підготовлених до класної години

VII. Огляд педагогічної літератури з проблеми зборів

VIII. Підбиття підсумків

Література

1. *Гарбузов В. И.* Неврозы у детей и их лечение. — М.: Медицина, 1997.
2. *Грибоедова А. С.* На пути к преступлению. — СПб., 1998.
3. *Кащенко В. П.* Педагогическая коррекция. — М.: Просвещение, 1985.
4. *Макаренко А. С.* Книга для родителей. — М., 1985.

(За : Вовчук І.С., Петік Ю.О.Батьківський всеобуч: Матеріали для роботи батьками учнів 1-4 класів .Ч.2.- Х.:Основа, 2011.-108-113)

Заняття. Нерозлучні друзі — батьки і діти

Ти та я, та ми з тобою.

Ти та я, та ми з тобою.

Здорово, коли на світі є сім'я!

Будемо ми завжди нерозлучними.

Дружба дарує нам на щастя ключик,

Дружба буде з нами назавжди.

Завдання: формувати у батьків учнів відповідальність за виховання доброзичливості щодо оточення та незнайомих дітей; запропонувати практичні рекомендації щодо виховання у дитини доброзичливості.

Форма проведення: форум.

Підготовча робота: підготовка плаката-гасла з темою заняття; підготовка запрошень.

Запрошення

Відкладімо справи «на потім». Про дружбу розповімо, про дружбу заспіваємо. Нехай іскорка дружби, яку разом ми запалимо. Подарує нам радість, зігріє теплом. Шановні батьки! Ми чекаємо на вас!

Батьківський комітет класу

Підготовка концертних номерів-сюрпризів, конкурсів; підготовка пам'яток.

Поради батькам

- Навчайте свою дитину дружити з іншими дітьми, не залишайте її на самоті.
- Будь-яка дитина — відмінник або двієчник, рухлива або повільна — може бути другом вашій дитині, отже, заслуговує на повагу з вашого боку.
- Цінують друзів своєї дитини не з позиції можливостей їх батьків, а з позиції їх ставлення до вашої дитини.
- Власним ставленням до друзів навчайте свою дитину цінувати друзів.

- Прагніть довести своїй дитині достоїнства її друзів, а не недоліки.
- Хваліть свою дитину за прояв її достоїнств у дружбі.
- Запрошуйте друзів своєї дитини додому, спілкуйтеся з ними.
- Пам'ятайте, що дружба дитинства, що буде підтримана вами, можливо, стане опорою вашої дитини в дорослому житті. Навчайте свою дитину бути чесною з друзями і не шукати вигоди від дружби.
- Учіться бути своїй дитині другом.
- Якщо ваша дитина довіряє вам свої таємниці як друзям, не шантажуйте її ними.
- Критикуйте, не принижуючи, а підтримуючи.
- Підтримуйте у своїй дитині бажання робити друзям приємне.
- Не допускайте зради дитини стосовно друзів.

ПОРАДИ ДІТЯМ

- Довіряйте своїм батькам — вони найближчі до вас і можуть допомогти, порадити.
- Розповідайте їм про свої проблеми.
- Діліться своїми radoщами.
- Піклуйтеся про батьків.
- Прагніть їх зрозуміти, допомагайте їм.
- Не засмучуйте і не ображайтеся на них даремно.
- Знайте їх зі своїми друзями, розповідайте про них.
- Розпитуйте своїх батьків про їх дитинство, про друзів дитинства.
- Демонструйте батькам достоїнства своїх друзів, а не недоліки.
- Радійте разом із батьками успіхам своїх друзів. Підготовка ситуацій; оформлення зали; написання твору.

Коментарі щодо оформлення зали

На стінах розвішані портрети героїв мультфільмів і книг, що є прикладами дружби (*Кім Леопольд і мишенята, Чебурашка і крокодил Гена, Вовк і Засць*).

Хід заняття

I. Вступне слово вчителя

— Добрий вечір, тата і мами, діти і батьки! Сьогоднішній вечір ми присвяtimo одне одному, надамо можливість маленьким і дорослим обговорити свої проблеми, поставити запитання і присвятити їх такому короткому і значному слову в житті людини — слову «дружба».

Звучить пісня у виконанні В. Висоцького з кінофільму «Вертикаль».

— Як ви гадаєте, чому батьки і діти сваряться?

Напевно, тому, що не розуміють одне одного. Діти не розуміють, що батьки втомилися на роботі, що вони роздратовані своїми важкими турботами і проблемами, діти не допомагають їм, не заспокоюють. Батькам ніколи зрозуміти проблеми та інтереси дитини. Вони не розуміють, що для дітей гра — це серйозно і важливо, тому починають «виховувати», вимагати, наказувати, а діти не бажають слухати нотації. Тоді діти і батьки перестають розуміти одне одного, вони більше не друзі.

II. Бесіда вчителя з учнями і батьками

Діти і батьки відповідають по черзі на запитання:

- Кого ми можемо назвати другом?
- Який він — ваш друг?
- Яким не може бути справжній друг?
- Якою повинна бути людина, щоб вона могла мати друзів?

III. Концертний номер «Маленька країна»

IV. Проведення конкурсів

Конкурс «Дружба в житті батьків та їх дітей» Батьки і діти розповідають про друзів, але при цьому діти розповідають про тих людей, які є друзями батьків, а батьки — про друзів своїх дітей.

Конкурс прислів'їв і приказок про дружбу

У конкурсі беруть участь команда батьків і команда дітей. Кожна команда отримує пакет із розрізаними прислів'ями і приказками. Вони повинні зібрати їх у речення.

Конкурс поетичний

Учням і батькам пропонується у відведений час написати вірші про дружбу.

V. Танок дружби батьків і дітей

VI. «Чарівний екран». Бесіда Дітей із батьками

Під час зборів використовується проектор під назвою «Чарівний екран», за допомогою якого на екран проектується питання учнів своїм батькам про дружбу. Наперед підготовлені запитання ставляться анонімно, а відповідати на них можуть усі батьки.

Орієнтовні запитання

- Чи можна без дозволу батьків запрошувати друзів до свого будинку?
- Чи можна про друзів говорити погано?
- Якщо друг скоїв поганий вчинок, то чи можна про це говорити іншим людям?
- Чи можна дружити з людиною, якщо вона не подобається близьким?
- Чи можна прощати другові його помилки?
- Чи можна сваритися з друзями і ображатися, якщо вони мають рацію?
- Чи можна вважати тата і маму друзями?
- Чи потрібно в дружбі підкорятися?

VII. Спільне виконання пісні «Ты да я, да мы с тобой...»

VIII. Розігрування ситуацій

Учитель пропонує батькам і дітям із певної сім'ї розіграти такі ситуації.

Ситуація 1

У Тетянки є подружка Світланка, їй купили красиву кофтину. Тетянці хочеться таку саму. Мама говорить про те, що можна купити щось інше, але дівчинка ображається, сердиться на маму.

Ситуація 2

Миколка давно хотів попросити у Сергійка альбом із марками, але батьки

Сергія забороняли давати комусь сторонньому будь-що з дому. Сергійкові не подобається те, що батьки забороняють дати альбом другові.

Ситуація 3

Марійка запросила друзів на день народження, діти поводитися не дуже добре, тому батьки вирішили...

IX. Аналіз творів про дружбу

— Чи може справжня дружба бути такою, яку ми з вами побачили в сценках? Ні! А якою вона може бути? Послухаймо, які твори про дружбу написали наші діти.

XI. Підбиття підсумків

— Учімося жити так, щоб усім було добре під одним дахом! Чи не краще об'єднатися, порозумітися і радіти добру? Намагайтеся дотримуватися деяких порад для батьків і дітей.

Батькам і дітям вручають пам'ятки.

Наприкінці зборів діти і батьки фотографуються разом. У руках вони тримають плакати з віршами про дружбу.

Література

1. Бушелёва Б. У. О культуре поведения. — М. , 1974.
2. Гиппенрейтер Ю. Б. Общение с ребенком. Как? — М. , 2000.
3. Райнпрехт Х. Воспитание без огорчений. — М. , 2000.

Заняття. Емоційні стани дорослого і дитини. Що приховано за ними?

*Ласка протягом однієї години виправляє дітей краще,
ніж суворість упродовж року.*

А. Д. Кантемір

Завдання: ознайомити батьків молодших школярів із такими поняттями «афект», «стрес»; формувати у батьків розуміння необхідності усунення у дитини негативних емоційних станів для успішної навчальної діяльності.

Форма проведення: заняття в школі батьківського авторитету.

Питання для обговорення: стрес, види і наслідки; етапи розвитку стресу; афект, причини афекту.

Підготовча робота: анкетування.

Анкета для батьків

- Чи є емоційною ваша дитина?
- Чи вміє ваша дитина радіти? У яких випадках ваша дитина виявляє радість, захоплення?
- Чи вважаєте ви, що для дитини необхідно підтримувати її стан задоволення?
- Яким чином ви це робите?
- Чи проявляє ваша дитина негативні емоції?
- У яких випадках вона це робить?
- Як ви допомагаєте своїй дитині долати негативні емоції?
- Як часто негативні емоції вашої дитини пов'язані зі школою і на-

вчальною діяльністю? .

- Чи розповідає ваша дитина вам про свої навчальні неспіхи?
- Чи вважаєте ви проблему емоційного стану школяра значущою для обговорення під час батьківських зборів?

Анкета для дітей

- Ти вмієш радіти?
- Якщо у тебе є можливість порадіти, то що може стати причиною цього?
- Ти можеш порадіти успіхам свого друга або просто чужої людини?
- Як часто ти сумуєш?
- Що може спричинити смуток?
- Якщо тобі сумно, ти можеш комусь про це розповісти?
- Тобі страшно, якщо ти отримувеш погану оцінку?
- Чого ти боїшся, якщо у тебе трапляються невдачі в школі?
- Тобі буває страшно на уроках?
- У яких випадках із тобою таке трапляється?
- Ти боїшся говорити своїм батькам, що ти отримав(а) погану оцінку?
- Тебе карають за погані результати в школі?
Написання творів; підготовка малюнків, відеоматеріалів.

Хід заняття

I Вступне слово вчителя

— Шановні тата і мами!

Кожному хочеться, щоб діти вирости здоровими і щасливими, щоб вони вміли радіти сонцю й успішно прожитому дню, щоб вони були впевненими в своїх силах, зберігали душевний спокій у різних ситуаціях. Уміння переборювати труднощі слід починати навчити дитину з перших днів її життя. Проте дорослі іноді намагаються посперечатися з природою і внести свої корективи в існування і розвиток дитини. Намагаючись максимально захистити свою дитину, вони оберігають її, попереджаючи бажання і потреби дитини, прагнуть максимально полегшити її життя. Цим дорослі завдають шкоди її психіці, порушують її емоційну сферу.

Дитина в такій ситуації не розвивається емоційно, не вчиться переборювати труднощі життя і перемагати. Це позначається на навчальних результатах, на спілкуванні з однолітками і дорослими; невміння жити в гармонії з собою призводить до порушень фізичного здоров'я, різних захворювань.

У школі великий відсоток учнів страждає на нервові захворювання. Наші діти не вміють радіти і засмучуватися, проявляти волю і характер у досягненні до мети. Чим раніше ми заб'ємо на сполох, тим швидше зможемо допомогти дітям упоратися зі своїми емоціями і розвивати їх у потрібному напрямку.

II. Аналіз анкетування

III. Демонстрація відеоматеріалів шкільних свят

Завдання для батьків: проаналізувати емоційний бік участі своєї дитини у святах.

IV. Обговорення виставки малюнків учнів

Учням необхідно намалювати різні емоції, пов'язавши їх із певними предметами (наприклад, «радість» — похід до зоопарку, смуток — двійка у школі тощо). Класний керівник або шкільний психолог аналізують окремі малюнки.

V. Виступ психолога

Афект — це сильний і короточасний емоційний стан, пов'язаний із різкою зміною важливих для людини життєвих обставин, супроводжується різко вираженими руховими проявами і зміною у функціях внутрішніх органів. Будь-яке відчуття можна переживати афектно (наприклад, жах переживається як скутість рухів, мовлення; радість — людина губиться, не знаючи, що відповісти).

Причини афекту

1. Конфлікт, суперечність між бажанням і неможливістю задовольнити його (надзвичайно яскраво — у маленьких дітей).

2. Конфлікт, що полягає в підвищених вимогах до людини та її невпевненості у власних силах (спостерігається в ситуації, коли батьки ставлять до дитини підвищені вимоги в навчанні, що їй вочевидь не під силу).

Наслідки афекту

1. Змінюються увага і сприйняття. Людина пам'ятає тільки ті предмети, що пов'язані з переживанням.

2. Людина «втрачає розум». Усі вчинки, що скоює людина, є безрозсудними або, якщо це стосується навчання, то дитина починає припускатися помилок там, де раніше ніколи не помилялася.

3. Завершується афект занепадом сил. Людина хоче спати, не хоче виконувати те, що від неї вимагають.

Стрес — це емоційний стан, що виникає у відповідь на екстремальну дію.

Два види стресу:

- *еустресс* — позитивний стрес, що мобілізує організм;
 - *дістресс* — негативний стрес, що дезорганізовуватиме діяльність.
- Французький психолог Г. Сельє визначив три етапи розвитку стресу.

1. Реакція тривоги — фаза мобілізації захисних сил організму, що підвищує стійкість щодо конкретної дії, що травмує.

2. Етап стабілізації — параметри, що позбавлені рівноваги в першій фазі, закріплюються на новому рівні.

3. Якщо стресова ситуація триває, настає стадія виснаження.

VI. Аналіз творів

Орієнтовна тематика творів

Найскладніший день у моєму житті.

- Мої маленькі радощі.
- Образа, яку не можу забути.

- Що мені не подобається в школі.

VII. Практикум для батьків

Батьки об'єднуються у дві групи: перша група розробляє можливі шляхи і способи виходу дитини зі стану афекту; друга — придумує прийоми, що дозволяють дитині ослабити вплив стресової ситуації на організм і допомогти подолати емоційні труднощі.

Після виконання завдання необхідно детально обговорити кожний прийом або спосіб подолання труднощів.

VIII. Підбиття підсумків

Відповіді на запитання батьків за тематикою зборів.

Література

1. Ниме Р. С. Психологія. — М.: ВЛАДОС, 1998.
2. Мир детства: Младший школьник / За ред. А. Р. Хрипкова. — М., 1981.
3. Макаренко А. С. О воспитании. — М., 1990.
4. Холт Д. Ж. Причина детских неудач. — СПб., 1996.

(За : Вовчук І.С., Петік Ю.О.Батьківський всеобуч: Матеріали для роботи батьками учнів 1-4 класів .Ч.1.- Х.:Основа, 2011. с-112-119.)

Соціально-педагогічна робота з сім'ями, в яких є насильство

Анкета

Шановні друзі! Запрошуємо вас узяти участь в анкетному опитуванні, що проводиться з метою вивчення актуальної проблеми насильства над дітьми та зневажливого ставлення до їхніх потреб. Анкетування є анонімним.

1. Укажіть, будь ласка, Вашу стать (необхідне підкресліть):
чол.; жін.
2. Вік.
3. Де Ви постійно мешкаєте: село; селище міського типу; місто.
4. Чи знаєте ви, що таке насильство?
5. Які види насильства ви знаєте?
6. Свідком яких різновидів насильства над дітьми та підлітками Ви були? (позначте «+»)

Різновиди насильства	Часто	Іноді	Практично ніколи
Фізичне (биття, шарпання, травмування)			
Емоційне (образи, пригнічення)			
Сексуальне (згвалтування, сексуальна експлуатація)			.
Нехтування потребами дитини			
Економічне насильство (дитяча праця, експлуатація дітей)			

7. Наскільки актуальною є проблема насильства над дітьми та підлітками у місті (селі), де Ви живете? (Від 1 - «неактуальна» до 5 -«надзвичайно актуальна».)

8. Якою мірою, на вашу думку, професіонали допомагають дітям

(Від 1 - «зовсім не допомагають» до 5 - «надають велику допомогу».)

Учителі; медики; міліція; соціальні педагоги; психологи.

9. Якою мірою, на вашу думку професіонали сприяють профілактиці насильства та занедбаності? (Від 1 - «зовсім не сприяють» до 5 - «сприяють великою мірою».) Учителі; медики; міліція; соціальні педагоги; психологи.

10. Якою мірою, на вашу думку, громадськість та громадські організації здійснюють профілактику насильства та кривдження дітей? (Від 1 - «зовсім не здійснюють» до 5 - «здійснюють дуже активно».)

11. Якою мірою ці питання висвітлюються у засобах масової інформації? (Від 1 - «вкрай недостатньо» до 5 - «повною мірою».)

Радіо; телебачення; преса.

12. Чи особисто Ви зазнавали у своєму житті насильства, або нехтування? (Поставте «+».)

Різновиди	Так	Ні
Насильство		
Нехтування		
Загроза насильства		

13. Якщо так, то напишіть, будь ласка, якого саме?

14. Наскільки Ви були налякані?

зовсім не наляканий; трохи; сильно; дуже сильно; наляканий до смерті.

15. Чи Ви й досі пам'ятаєте цей випадок? так; ні.

16. Чи уникаєте Ви речей, що нагадують про це? так; ні.

17. Чи уникаєте Ви місця або району, де це трапилося? так; ні.

18. Чи дуже хвилює Вас те, що це може трапитися знову?
так; ні.

19. Чи постійно Ви зосереджені на своєму минулому?
так; ні.

Програма роботи соціального педагога з дітьми, які постраждали від насильства

ЗАНЯТТЯ 1.

Вправа-привітання

Мета: сприяти встановленню контакту між учасниками групи та налаштуванню на роботу в групі.

Інструкція: один із учасників говорить привітання або комплімент у такій формі: «Привіт усім, у кого в цей момент хороший настрій!». Ті, кого стосуються ці слова, хором відповідають: «Привіт!». А якщо був сказаний комплімент, то ті з учасників, які вважають, що це стосується їх, хором відповідають: «Дякую!». Вправа повторюється декілька разів.

Час: 10 хв.

Розминка

Інструкція: нам потрібно спільно виконати одне завдання: якнайшвидше всім одночасно, не домовляючись і не вимовляючи жодного слова, «викинути»

однакову кількість пальців на обох руках. Виконувати його ми будемо в такий спосіб: я буду рахувати - раз, два, три - й на рахунок «три» всі одночасно «викидають» пальці.

Якийсь час, достатній для того, щоб зрозуміти, чи справилися ми з завданням, не опускаємо руки. Якщо задача не вирішена, ми робимо чергову спробу. Зрозуміло? Давайте почнемо.

Час: 10 хв.

Вправа «Злови погляд»

Мета: активізування формування довіри та згуртованості групи, що сприяє оптимізації роботи.

Інструкція: учасники стоять у колі, очі опущені донизу. За командою ведучого всі підводять очі, намагаючись зловити погляд когось із учасників. Завдання: якнайшвидше знайти поглядом свою пару. Ті, хто зустрівся поглядами, виходять із кола.

Час: 6 хв.

Вправа «Твір-казка»

Мета: об'єднати слухачів, допомогти їм відчувати внутрішній зв'язок із усіма, підвести до позитивного сприйняття себе.

Інструкція: напишіть казку про своє життя. За бажанням учасників казки зачитуються.

Інформація для тренера: зауважити, чи є в казці нещасливі моменти, які причини їх появи, що заважало герою боротися з неприємностями. Звернути увагу на низьку чи завищену самооцінку, невпевненість - як риси характеру, які заважають вирішенню проблем.

Час: 20 хв.

Вправа-проективний малюнок «Що мене обурює?»

Мета: стимулювати спонтанний прояв негативних почуттів і станів, усвідомити їх зміст та причини, виділити та відреагувати особистісно-значуще, суттєве.

Інструкція: візьміть аркуші, паперу, кольорові олівці, намалюйте малюнок, зміст якого відповідає на запитання: «Що мене обурює?». «Чого я боюся?». Потім потрібно буде розказати всім членам групи, що саме й чому вони намалювали.

Обговорення: кожен учасник описує свої малюнки. Після цього інші члени групи можуть його запитувати щодо змісту малюнків та висловлювати своє бачення їх змісту.

Час: 20 хв.

Вправа-гра «Тух-тібі-дух»

Інструкція: «Встаньте й утворіть коло. А тепер пригадайте свій стан, коли ви сердиті, й уявіть собі, що зараз знаходитесь саме в тому стані. Тепер потрібно рухатися всередині кола, ні з ким не розмовляючи, при цьому мати сердитий вигляд обличчя. Єдине, що можна сказати один одному при зустрічі - три рази повторити слово «Тух-тібі-дух».

Обговорення: чи змінився ваш настрій після участі в грі? Що відбувається

зі злістю, коли нам стає весело? Як ви вважаєте, чи можна керувати своїм настроєм під час виникнення негативних емоцій?

Час: 15 хв.

Підведення підсумків заняття. Обговорення досягнень і недоліків у роботі тренера.

ЗАНЯТТЯ 2.

Вправа привітання «Знайди своїх»

Інструкція: Зараз кожному з вас я на вухо скажу назву тварини. Ваше завдання, заплющивши очі, відтворювати той звук, яким спілкуються між собою тварини даного виду. Ви повинні знайти учасників, які говорять такі ж звуки, що й ви. Постарайтесь зробити це якнайшвидше.

Час: 10 хв.

Вправа « Човник»

Мета: підкріплення почуття довіри до оточуючого світу.

Інструкція: всі учасники стають у коло, міцно тримаючи за край широку тканину. По черзі учасники групи лягають усередину імпровізованого «човника», де можуть відчути себе на хвилях моря. Група обережно підіймає «човник» і плавно гойдає. Кожний учасник має побувати всередині «човника», там він має максимально розслабитися, довіритися «хвилям».

По закінченні вправи кожен учасник групи ділиться своїми враженнями, відчуттями, обговорюючи, наскільки партнерам по взаємодії вдалося порозумітися, що цьому сприяло.

Час: 15 хв.

Вправа «Автопортрет»

Мета: самоствердження і зміцнення психічної ідентичності клієнта, збагнення свого «Я».

Інструкція: Тілесний образ «Я» є значимим показником само-прийняття. Автопортрет можна намалювати, виліпити або зробити з вирізок журналу. Образ «Я» може втілюватися в якості реального, ідеального; минулого або майбутнього. Автопортрет може бути символічним, у виді абстрактного малюнка, рослини, тварини, архітектурного спорудження. По завершенні малюнка учасники можуть спробувати поговорити зі своїм зображенням.

Час: 15 хв.

Вправа «Відпускання каміння» (Можна під музику, наприклад пісня «Берега» у виконанні О. Малініна)

Мета: знизити рівень ситуативної та особистісної тривожності, використовуючи методи експресивно-емоційної дії.

Інструкція: сідайте зручно. Розслабтеся. Уявіть собі апельсин, його колір, склад і запах. Зніміть з нього шкірку відломіть дольку й відкусіть шматочок, відчуйте яка вона на смак. Потім поверніться в уяві назад так, щоб знову побачити цілий, нечищений апельсин.

Уявіть собі, що ви стоїте у гірській річці з дуже швидкою течією. Щоб вас не відніс стрімкий потік, ви тримаєтеся за великий камінь •**• схопіть його і напружтеся. Слухайте притчу, намагаючись утриматися за камінь.

Притча: у Ричарда Баха в «ілюзіях» один із героїв розповідає притчу про підводних жителів. На дні річки з дуже швидкою течією жили істоти, схожі на людей, тільки могли дихати під водою. Все своє життя вони проводили там, чіпляючись за велике каміння, що лежало на дні. Таким чином, стримуючись від швидкої течії, вони народжувались, їли, кохали та помирали. Вважалося, що той, хто відпустить камінь, обов'язково загине, його понесе стрімкий потік води. Та все ж таки один із них відпустив свій камінь, але не загинув, а поплив за течією. Йому зустрілись інші такі ж поселення, в яких люди проводили своє життя так, як у його рідному поселенні. Вони дивувалися: «Дивіться! Він літає! Це надлюдина!». На що «надлюдина» відповідала: «Це не так. Я така людина, як і ви. Просто відпустіть ваші каменюки, й ми полетимо». Але ніхто не відважився зробити так як він... Ваш камінь - це ваш страх. Відпустіть його (учасники відпускають свої камені, напруження спадає, всі розслабляються).

Час: 15 хв.

Вправа «Вільний»

Мета: через уявлення екстремальної ситуації побачити нові цілі, які могли бути вкриті маревом умовностей і застарілих ілюзій.

Інструкція: зараз ви будете переживати щось подібне на шок, і це, можливо, допоможе вам подивитися на своє життя по-новому. У кожного з нас є багато бажань і цілей. Деякі з них ми усвідомлюємо. Про інші ми здогадуємося, але тримаємо їх у таємниці. Є ще частина наших бажань, яка ховається, мабуть, у найтемніших куточках нашого несвідомого. Що буде, якщо ми станемо більш чітко й ясно розуміти наші бажання й цілі? Уявіть собі, що ви проковтнули чарівну пігулку, яка на деякий час знімає всі правила й моральні норми, якими ви користуєтесь. Ви звільняєтесь від нерішучості, тривожності, внутрішньої цензури й будь-якого зовнішнього тиску. Дія чарівної пігулки продовжується протягом тижня. Що ви будете робити весь цей час? Що будете говорити? Як будете виглядати? Як буде виглядати ваше життя? Як будете себе почувати? Напишіть, як би ви прожили цей тиждень. Ви маєте на це 15 хвилин. А тепер подумайте, що ви зробили б із того, що записали, без чарівної пігулки? До якої мети ви йдете без неї? Запишіть свої думки.

Час: 10 хв.

Вправа «Позитивні висновки»

Мета: дати можливість кожному учаснику спостерігати протягом декількох днів за іншими учасниками групи, звертаючи увагу, насамперед, на позитивні сторони їх поведінки.

Інструкція: ми часто звертаємо увагу на негативні особливості інших людей і не бачимо їх позитивних якостей. Тому я пропоную кожному з нас спробувати поспостерігати за іншим учасником групи, звертаючи увагу на його позитивні риси. Для вас є конверти, в яких лежить картка іменем учасника, за яким ви будете спостерігати. Нікому це ім'я не називайте. Спостерігати треба буде до самого останнього заняття. Вам необхідно якомога конкретніше записувати все, що сподобалося в поведінці людини, за якою ви спостерігаєте. При цьому акцентуйте увагу на конкретній дії й засобах поведінки, не вживайте

шаблонів. Наприкінці тренінгових занять учасники повинні будуть коротко розповісти про свої спостереження й таким чином дати можливість зворотного зв'язку. Для вправи потрібні конверти і картки з написаними на них іменами учасників.

Час: 10 хв.

ЗАНЯТТЯ 3.

Вправа-гра «Приємні літачки» (привітання)

Мета: «розігріти» групу, створити позитивну атмосферу для спілкування.

Інструкція: учасники групи відсилають один одному літачки з написаними на них компліментами. Виграє той, хто спіймає найбільшу кількість літачків. Учасник, який отримав літачок, повинен відреагувати на комплімент (прийняти його, використовуючи невербальні засоби).

Час: 10 хв.

Вправа «Сенс життя»

Мета: усвідомлення сенсу й цінностей свого життя. Порівняння їх з цінностями інших учасників.

Інструкція: учасникам пропонується написати твір на тему «Про сенс життя». Наприкінці заняття проводиться бесіда по матеріалах творів, яка має на меті допомогти учасникам глибше усвідомити свої проблеми. Нова письмова робота, виконана через інтервал (на наступних заняттях) є приводом для нового обговорення. Ця вправа може повторюватися декілька разів протягом тренінгу.

Час: 20 хв.

Вправа «Гарно - погано»

Мета: розвиток уміння бачити в одному й тому ж предметі, явищі протилежні якості, дивитися на одні й ті самі явища з протилежних точок зору.

Інструкція: тренер пропонує учасникам групи розділити чистий аркуш навпіл і записати в правій частині все гарне, а в лівій - погане, що на їх погляд відноситься до слів, які зачитує тренер:

- зима, літо, осінь, весна;
- дощ, сніг, сонце, вітер, вогонь;
- ніж, тарілка, скло, праска;
- олівець, парта, школа, оцінка;
- сміх, сльози, крик, шепіт.

Після виконання вправи учасники обговорюють записані відповіді.

Час: 15 хв.

Психогімнастика «Вище - нижче»

Мета: усвідомити та реалізувати особистісні зміни та способи реагування на домінуючі стимули, розвивати впевненість у собі.

Інструкція: встаньте, будь ласка, по колу. Зараз я пропоную трохи порухатися всередині кола, але з певним настановленням. Спочатку уявіть собі, що ви пануюте над усіма людьми, що ви набагато розумніший, привабливіший за інших, інші навіть не варті вашої уваги. Відчуйте, що відбувається з вашим тілом, обличчям, настроєм, коли ви це уявляєте, як змінюються ваші рухи та ставлення

до інших людей? Походіть у цьому стані. А тепер уявіть собі, що ви - найгірша людина в цій кімнаті, найнеуспішніша і найбідніша, найнепривабливіша. Як тепер змінюється ваш настрій, положення тіла, і ставлення до інших? Походіть у цьому стані. А тепер уявіть себе рівним серед рівних, кожен - і ви також - унікальна особистість, варта поваги та уваги. Як ви почуваетесь тепер? Порухайтесь в цьому стані.

Обговорення. Що ви відчули під час виконання цієї вправи? Як змінювався ваш настрій та ставлення до інших людей? У якому стані звичніше перебувати? У якому приємніше? Чому?

Час: 20 хв.

Вправа-проективний малюнок «Начальник та підлеглий»

Мета: виявляти спонтанні домінуючі прагнення та настановлення, усвідомлювати їх зміст, відрегулювати особистісно-значущі компоненти.

Інструкція: візьміть аркуш паперу, олівці й намалюйте, як ви уявляєте собі взаємодію начальника та підлеглого. Після закінчення цієї роботи, за бажанням, покажіть ваш малюнок та розкажіть про його зміст.

Обговорення. Що нового, незвичайного, цікавого ви побачили на малюнках ваших товаришів та почули під час обговорення? Що ви відчули, коли спостерігали реакцію інших членів групи на ваш малюнок? Чи є щось спільне для всіх зображень?

Час: 10 хв.

Підведення підсумків заняття.

ЗАНЯТТЯ 4.

Вправа-привітання «Що сили скажи як тебе звати»

Мета: налаштувати учасників на роботу, активізувати їх.

Інструкція: Пропонується усім учасникам голосно прокричати своє ім'я. Кількість разів визначається тренером, доки група не активізується.

Час: 3 хв.

Вправа «Бесіда про поведінку: впевнену, агресивну й невпевнену»

Мета: визначити різницю між впевненою, агресивною й невпевненою поведінкою.

Інструкція: багата хто з пасивних людей не хоче бути впевненим, тому що вважає, що їх поведінку можуть сприймати як агресивну. Агресивні люди часто бояться, що недостатня з їх боку агресивність буде сприйматися як пасивність. Впевнена поведінка - є тою золотою серединою. Але як відрізнити ці види поведінки?

Впевнена (асертивна) поведінка. Мета впевненої поведінки - чесно, ефективно й прямо висловлювати свої думки й бажання. Треба зазначити, що в цьому випадку людина відстоює свої права, не порушуючи прав оточуючих.

Агресивна поведінка. її мета - домінувати, ображати, знищувати, принижувати й маніпулювати (людина, яка поводить себе агресивно, може навіть не усвідомлювати цього). Люди, які поведуться агресивно, відстоюють свої права за рахунок інших.

Пасивна поведінка. Мета пасивної поведінки - догодити оточуючим,

уникнути конфлікту. Людина хоче здаватися оточуючим приємною і ховає свої почуття. Люди, які ведуть себе пасивно, не висловлюють свого незадоволення й не відстоюють своїх законних прав. Отже, їх права часто ігноруються іншими людьми. Це може привести до гніву, який стримують і до образи (гнів у собі), що періодично проявляється вибухами вербальної або фізичної агресивної поведінки. Як ви вважаєте звідкіля береться пасивна поведінка?

Коментар для тренера: іноді невпевнена поведінка розвивається тому, що в минулому карали за впевнену поведінку. Невпевнена поведінка часто позитивно закріплюється. (Ваші друзі схвалюють вас за те, що ви робите, як їм потрібно.) Невпевнена поведінка дозволяє нам уникати неприємного негативного збудження.

Час: 15 хв.

Вправа «Групова експресія». Динамічний танець «Потік вітру»

Мета: одержання позитивного досвіду руху, загальна гармонізація емоційного стану.

Інструкція: повітря сповнене різними запахами, рухами. Відчуйте подих повітря, відчуйте його дух. Передайте в своїх рухах те, що ви відчуваєте... ви - легке повітря. Повітря буває різним. Зараз воно тепле, навіть гаряче. Раптом воно перетворилося на холодний колючий вітер. І стало холодно. Знову виглянуло сонечко, й ви - легкий вітерець... Поступово ви перетворюєтеся на хмарини й пливете на землю... відчуйте легкість, повноту свободи й безмежність простору... Ви розчиняєтеся... перетворюєтеся на потік повітря... сильний вітер... справжній ураган... Раптом ураган стихає, й ви перетворюєтеся в легкий ніжний вітерець... Ласкаве сонце наповнює вас теплом. Зупиніться, закрийте очі. Відчуйте в собі енергію повітря й сонця. Ви поступово опускаєтеся на землю. Відчуйте, як енергія неба у вашому тілі поєднується з енергією землі. Відчуйте це місце в собі. Запам'ятайте цей стан, він буде давати енергію й силу. Візьміть із собою цю енергію. Ви завжди можете до неї звертатися. Коли будете готові, попрощайтеся з образом, стисніть руки в кулаках, сильно потягніться - вперед і вгору - й повільно відкривайте очі.

Обговорення. Учасники діляться своїми відчуттями, переживаннями. Відзначають наскільки вдалося розслабитись, почувати себе розкуто. Якою була взаємодія зі стихією повітря? Чи вдалося відчути різні стани повітря? Які емоції, тілесні відчуття викликали такі уявлення?

Час: 15 хв.

Групова бесіда «Найкраща поведінка - асертивна»

Мета: ознайомитися з правилами асертивної поведінки.

Інструкція 1: прочитайте, що таке асертивність. Дайте характеристику асертивної людини.

Асертивність (assertive - англ. - впевненість у собі, своїх домаганнях) - це здатність особистості відкрито й вільно заявляти про свої бажання, вимоги й домагатися їхнього втілення. Це вміння оптимально реагувати на зауваження, справедливу та несправедливу критику й рішуче говорити собі й оточуючим «ні», коли цього вимагають обставини. Не опанувавши основи асертивності,

важко домагатися свого, незважаючи на труднощі, та, коли це потрібно, змінювати тактику своєї поведінки. Людина, що веде себе асертивно, може чітко й ясно сформулювати, про що йде мова, якою вона бачить ситуацію, її відрізняє позитивне ставлення до інших людей і адекватна самооцінка. Вона не приховує, що їй відомо, наскільки справедлива й реальна її вимога. Вона показує, що в шанованій або протилежній стороні немає інших інтересів, окрім як позитивно вирішити дане питання. Вона досить впевнена в собі, вміє слухати й інших і йти на компроміс.

Для асертивної поведінки індивіда характерний спокій, врівноваженість. Створюється враження, що йому (його вербальним і невербальним проявам) невластива напруженість. Мова такої людини виразна й зрозуміла. Темп мови - рівномірний. Погляд - відкритий, не бігає. Людина, що веде себе асертивно, створює навколо себе сприятливу ауру. Від неї віє впевненістю, вона нічого не навіює собі заздальгідь. Якщо у неї щось не виходить, вона не звинувачує в не вдачі інших людей. У випадку невдачі така людина здатна переконати себе начебто це власне, її успіх. Вона поважає моральні принципи й не вважає аморальну поведінку асертивною.

Інструкція 2: познайомтеся з правилами асертивної поведінки, які сформулював доктор Фенстерхейм:

- у вас є право робити все що завгодно, доки це не заважає іншим;
- у вас є право підтримувати почуття своєї гідності шляхом, асертивної поведінки - якщо вона навіть торкається когось іншого - до того часу, як ви станете агресивним;
- у вас є завжди право звернутися до іншої людини з проханням або ввічливою вимогою до того часу, коли ви розумієте, що той другий чітко говорить «Ні». Ви ясно розумієте, що в ситуаціях міжособистісних стосунків існують деякі межові випадки, де права сторін незрозумілі, але у вас завжди є право обговорити проблему з втягнуеною в це людиною й таким чином прояснити її;
- у вас є право добиватися реалізації своїх прав.

Час: 15 хв.

Вправа «Крок-раз!»

Мета: створення позитивної атмосфери.

Інструкція: Учасники групи стають у широке коло, тримаючись за руки. Кожен по колу говорить: «Сьогодні я... (навчився, відчув, зрозумів тощо)», і вся група робить крок уперед. Після промовляння всіх досягнень коло має стати щільним.

Час: 1 хв.

ЗАНЯТТЯ 5.

*Вправа-привітання **

Мета: сприяти встановленню контакту між усіма учасниками та їх налаштуванню на роботу в групі.

Інструкція: хтось називає ім'я одного з учасників. Той, чиє ім'я назване, має сказати: «Мені здається, що ти хочеш сказати мені...» - й сказати те, що, на

його думку, хотів повідомити йому учасник, який назвав його ім'я. Після цього перший учасник каже або: «Так, саме це я й хотів тобі сказати», або: «Ні, я хотів сказати, що...» - і продовжує. Успіхом у грі вважається ситуація, коли учасник здогадується, про що саме хотів сказати його товариш.

Час: 10 хв.

Вправа «Домалюй картину»

Інструкція: «Давайте разом усі намалюємо картину. Я візьму уявне полотно й намалюю на ньому щось, потім передам це полотно учаснику, який сидить ліворуч від тренера. Він візьме його й намалює на ньому те, що йому захочеться, й скаже нам, що він намалював, потім передасть картину далі». Тренер «бере» удаване полотно в рамі й говорить: «Я беру полотно й малюю на ньому лінію обрїю», й передає майбутню картину учаснику, що сидить ліворуч тренер запам'ятовує, що намалював на картині кожен учасник, побувавши в кожного, картина повертається до тренера, він говорить: «Тепер я тримаю в руках цю картину й бачу на ній лінію обрїю, що намалював я...». Далі тренер проговорює те, що намалював кожен учасник групи, називаючи його ім'я й звертаючись до нього в цей момент. У результаті проведення цієї вправи в групі виникає позитивний емоційний настрій, створюється єдність.

Час: 12 хв.

Вправа «Невдача і помітка як стимул для саморозвитку»

Інструкція: помилка чи невдача часто справляє позитивний ефект на подальшу діяльність людини: спонукає докладати більше зусиль, сприяє набуттю досвіду тощо.

Але невдача може й негативно впливати на мотивацію діяльності. Часто людина не наважується розпочати чи продовжити діяльність, бо боїться припуститися помилки та зазнати невдачі. Такий стиль поведінки особливо характерний для людей, які прагнуть у своїй діяльності уникнути невдачі. Вони хворобливо сприймають кожен поразку чи промах, вважаючи (й часто цілком безпідставно), що невдача - це свідчення їх безпорадності й відсутності здібностей.

Дуже важливо сприймати свої і невдачі та помилки як необхідний компонент навчання й розвитку. Потрібно усвідомити, що аналізуючи причини невдач і працюючи над своїми помилками, ми можемо вдосконалити свої здібності.

Все залежить від нас самих, адже можна отримувати безліч невдач і припускатися багатьох помилок, але не вчитися на них. Коли людина не вдається до ретельного аналізу своїх помилок та недоліків, коли не змінює методів своєї роботи, то користі від таких невдач помилок буде мало. Значно краще, коли ви не лише аналізуєте помилки та причини невдач, а й виробляєте нову стратегію, виконуєте

систему вправ, спрямованих на усунення недоліків і розвиток певних навичок та здібностей.

Людина повинна прагнути до того, щоб час від часу влаштовувати собі випробування, й бути вдячним Богу, обставинам, людям, коли така нагода

трапляється. Адже кожна невдача - це стимул для саморозвитку, це можливість вдосконалювати свої здібності та змінитися на краще. Після невдачі, відчувши, що щось не так, людина більшою мірою схильна змінювати свій стиль і методи роботи. Поразка спонукає міркувати над тим, як оптимізувати свою діяльність і вдосконалювати певні здібності та навички.

Проаналізуйте свою невдачу. Поміркуйте і запишіть, яка користь від цієї невдачі, чому вона навчила вас, які висновки ви зробили зі своїх помилок.

Чи вчитеся ви на своїх помилках? Назвіть кілька своїх помилок та усвідомте, що ви змогли зрозуміти, чого вони вас навчили? Чи ви їх повторювали? Проаналізуйте, як ви працювали над своїми недоліками. Наскільки ефективним є такий метод? Що можна змінити?

Час: 20 хв.

Вправа «Вдячність духовним учителям»

Мета: активізувати та допомогти усвідомити прояви мотивів допомоги, привласнення способів виявлення вдячності за допомогу.

Інструкція: подумайте про людей, які вам допомагають, роблять для вас приємні та важливі речі, розуміють вас. Візьміть аркуш паперу та напишіть короткого листа з подякою комусь із цих людей. За бажанням можна зачитати свого листа.

Обговорення. Чи легко було пригадати людей, які вам допомагають, висловити їм свою подяку? Чому важливо надавати допомогу один одному й дякувати за неї? Яким ще чином можна виразити свою вдячність? Чи повинен учитель чекати вдячності від своїх учнів?

Час: 10хв.

Вправа «Скажи це...»

Мета: Коли гнів та образа засідають глибоко в серці дитини, вона не може почуватися щасливою. Її світ тоді видається винним у її проблемах і вона готова спрямувати на нього свою агресію. Але оскільки найближче оточення дитини складають рідні, друзі, вчителі, то саме з ними вона вступає у конфліктні стосунки.

У цій грі дитина побачить свою ворожість та агресивність стосовно інших «зі сторони», ніби очима інших. І тоді вона сама зможе вирішувати, чи варто залишати усе як є, чи змінювати свою поведінку, зважаючи на думку інших.

Інструкція: Будь ласка, сядьте так, аби добре бачити одне одного. Можна розташуватися по колу.

Кожен із вас може звернутися до інших і сказати по черзі кожному, що йому не подобається, на що він гнітиться, ображається. Звертатися треба до кожної дитини із конкретними претензіями: «Мені не подобається, коли ти у присутності моїх друзів на мене кричиш», «Коли ти порівнюєш мене із Сашком, мене це ще більше дратує», «Мені хочеться вдарити тебе, коли ти дорікаєш мені, що я завдаю тобі стільки клопоту» тощо.

Коли всі висловлять один одному претензії, можуть розповісти про свої почуття й ті, на кого скаржилися. Тут можна акцентувати увагу на таких запитаннях: чи було почуте несподіваним? Чи здогадувалися ви, що ваші дії

завдають іншим болю та спричиняють негативне ставлення до вас? Чи не шкодуєте ви про деякі свої дії, чи не хочете щось змінити? Чия допомога вам потрібна для цього?

Час: 15 хв.

Вправа «Збір валіз»

Мета: отримати інтегрований зворотній зв'язок, завершити роботу в групі.

Інструкція: зараз по черзі кожен із вас буде виходити з кімнати, а в цей час група називатиме по дві якості цієї людини, які допомагають їй проявлятися ефективно, та по дві, які необхідно розвинути. Ведучий записує ці поради на аркуші паперу та передає тому, для кого вони склалися. Таким чином ми будемо «збирати валізу один одному, допомагаючи визначити напрямок подальшого самовдосконалення.

Час: 10 хв.

Підведення загальних підсумків.

**(За : Капська А.Й., Олексюк Н.С., Калаур С.М., Фалинська З.З.
Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями: посібник.-
Тернопіль: Астон, 2010. –с. 263-277.)**

Соціальні диктанти для учнів та їх батьків Насильство в сім'ї

Всі загальнолюдські проблеми починаються з сім'ї, яка формує світоглядні орієнтири та систему цінностей молодого покоління. Тому знання своїх прав та повага до прав інших допомагає нам запобігти багатьом сімейним конфліктам.

Найбільше потерпають від насильства в сім'ї жінки та діти. Так склалося, що традиційно жінка не була рівноправною в сім'ї - вона слабша фізично. Чоловік, що вважався годувальником сім'ї, часто міг вилаяти жінку і навіть побити, а що вже говорити про дітей? Всі ми часто-густо переносимо свій гнів саме на них. Жорстоке поводження з дітьми і зневага до їхніх інтересів можуть мати різні види і форми, але їхнім наслідком завжди є серйозна шкода для здоров'я, розвитку та соціалізації дитини, нерідко – загроза її життю чи навіть смерть.

Насильство в сім'ї – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї щодо іншого, якщо ці дії порушують конституційні права та свободи іншого члена сім'ї як людини та громадянина і завдають йому моральної, фізичної чи психологічної шкоди.

Творче завдання

Що можна змінити у стосунках Вашої сім'ї, щоб зробити їх рівноправними, дружними, запобігти насиллю?

Дитяча праця

Дитяча праця – це оплачувана або неоплачувана робота чи діяльність дитини, що в психологічному, фізичному, соціальному або моральному планах пов'язана з небезпекою для дитини або нанесенням їй будь-якої шкоди. Така праця перешкоджає навчанню в школі або примушує дітей перевантажувати себе додатково роботою, крім шкільних занять і домашніх обов'язків. Дитяча праця – це праця, що поневолює, позбавляє дитину дитинства, супроводжується небезпекою для здоров'я і життя дитини.

Здоров'я дітей тісно пов'язане з їхньою роботою. Працюючи діти зазнають травм, пошкоджень, можуть відчувати погіршення загального стану. Несприятливі умови праці, завеликі навантаження можуть справляти на здоров'я дитини негативний вплив, який є особливо небезпечний у цьому віці, коли організм тільки-но формується.

При цьому не кожен діячу працю можна зараховувати до важких форм. Слід вирізняти посильну працю і надмірну, де навантаження не відповідає віку. До найгірших форм дитячої праці належать: усі форми рабства, примусова праця на виробництві, використання дітей для проституції, для занять протиправною діяльністю (перевезення та продаж наркотиків, використання дітей у військових конфліктах, терористичних актах тощо).

Творче завдання

Чому, на твою думку, деякі твої однолітки змушені працювати?

Твої пропозиції запобіганню залучення дітей до найгірших форм праці.

Торгівля людьми

Торгівля людьми – це сучасна форма рабства. Основними елементами в акті торгівлі є: ошукування, насильство, боргова кабала, експлуатація з корисливою метою. Бідність та відсутність економічних можливостей робить жінок та дітей потенційними жертвами торговців людьми, які пов'язані з міжнародними злочинними організаціями. Багато з тих, хто погодився на пропозиції працевлаштування, що були запропоновані, на перший погляд, легітимними джерелами, опиняються у ситуаціях, де їхні документи знищено, їм самим або їхнім сім'ям погрожують розправою або вони опиняються у борговій кабалі, якої неможливо позбутися. Хоча жінки та діти стають переважно потенційними жертвами сексуальної індустрії, проте торгівля людьми не обмежується сексуальною експлуатацією. Торгівля людьми також включає у себе осіб, які постраждали від «примусових» шлюбів, або яких було

продано на ринку праці, наприклад, на виробництва, сільськогосподарські плантації та принизливу домашню роботу.

Попередження торгівлі людьми вимагає різних підходів. Потрібно покращувати рівень обізнаності населення, зміцнювати зусилля та сітку організацій боротьби з торгівлею людьми. Виконання нескладних правил допоможе вам уникнути сучасної форми рабства.

- Нікому не довіряйте ваш паспорт. Документи, що засвідчують вашу особу, завжди повинні бути тільки у вас.

- Якщо ви збираєтеся працювати чи навчатися, потурбуйтеся, щоб ваш контракт був написаний зрозумілою вам мовою, а також, щоб умови, місце та час вашої майбутньої праці були чітко обумовлені.

- Залиште вдома або своїм друзям детальну інформацію про своє перебування за кордоном з адресою та контактними телефонами, а також копію свого паспорта та контракту. Ми б також рекомендували залишити своє фото та адреси ваших іноземних друзів.

- З'ясуйте номери телефонів українських посольств та консульських представництв за кордоном. Якщо ви опинилися у скрутній ситуації, або вам загрожує, - звертайтеся до представників своєї країни.

- Знання хоча б елементарних слів іноземної мови значно полегшить ваше перебування за кордоном та виручить у скрутну хвилину.

Творче завдання

- ❖ Що тобі відомо про шляхи запобігання торгівлею людьми?
- ❖ Чи достатньо уваги приділяють засоби масової інформації висвітленню проблеми сучасних форм рабства?

Заняття з профілактики насильства для учнів початкових класів

Мета: формувати уміння оцінювати інших з позиції доброзичливості; учити поважати права інших людей.

Обладнання: окуляри, сердечко (м'яка іграшка, силует дерева і листочків із твердженнями (як позитивним так і негативними).

Хід заняття

Вправа “Снігова королева”

Мета: допомогти дитині побачити в кожній людині позитивні риси характеру.

Ведучий просить згадати казку Ганса – Христіана Андерсена “Снігова королева”.

Діти розповідають, що в цій казці було дзеркало, відбиваючись у якому усе добре і прекрасне перетворювалося на дурне і потворне. Скільки бід накоїли уламки цього дзеркала, потрапивши в очі людям! Ведучий говорить,

що в цієї казки є продовження: коли Кай і Герда вирости, вони зробили чарівні окуляри у які, на відміну від дзеркала, можна розглянути те гарне, що є у кожній людині. Він пропонує “приміряти ці окуляри”, подивитися уважно на друзів, побачити в кожному як найбільше гарного і розповісти про це. Ведучий перший надягає окуляри і дає зразок опису двох хлопців.

Перш, ніж продовжимо мені б хотілося вам сказати, що більшість людей: дорослих і дітей варті довіри, але є винятки з цього правила. Деякі люди поводяться з дітьми й іншими людьми негідно, а дехто заподіює дітям серйозну шкоду. Давайте визначимо все – таки, що таке добре і що таке погано.

Гра “Що таке добре, що таке погано?”

Якщо ви згодні, що твердження. Які я прочитала – це добре, то усі плескають у долоні. Якщо вважаєте, що названі твердження – це погано, то тупотіть ногами.

1. Співчувати людині, якщо в неї лихо.
2. Бешкетувати.
3. Заздрити успіхам друга.
4. Обзивати іншу людину.
5. Не дозволяти кривдити себе та інших і не кривдити самому.
6. Бути сміливим, захищати слабого.
7. Бити і штовхати хлопчика чи дівчинку, що більш слабкі.
8. Не виконувати своїх обіцянок.

Вправа “Я хотів би ...”

Передаючи по колу сердечко, кожен учасник дає відповідь на запитання ведучого “Як ти хотів би, щоб до тебе ставилися твої однокласники, батьки, вчителі й інші люди?”.

Вправа “Доторкнися до мене ніжно”

Діти стають у коло, вибирають ведучого, котрий закриває очі. Діти в колі міняються місцями. Не розмовляючи, можна доторкнутися до волосся, рук учасника й вгадати хто

Вправа “Дерево світу”

Дітям необхідно вибрати із запропонованих листочків, ті, котрі характеризують добре, щасливе, спокійне, радісне життя. Усі листочки прикріплюють до дерева.

Заняття з профілактики насильства для учнів основної та старшої школи

Заняття № 1

Мета: створення позитивного психологічного простору, встановлення та усвідомлення причин, що викликають злість, гнів, агресію.

Час: 60 хв.

Матеріали: паперові пелюстки квітки (зелені, сині, рожеві), маркери, фарби, аркуші А4, фломастери, фліп – чарт (дошка).

Знайомство

Ведучий. Назвіть своє ім'я та рису характеру чи поведінки, що починається з тієї самої літери, що й Ваше ім'я. Вправа виконується по колу. Хто бажає розпочати?

Правила

На зелених пелюстках написати правила, що приймаються групою, та кріпляться до “основи” квітки.

Що таке образа?

На фліп – чарті фіксуються всі відповіді на запитання: “Що таке образа? Чому нас ображають люди? Чому ображаємо ми?”. Обговорення. Розмірковування на тему: “Як ми ставимося до тих, хто ображає нас? Як до нас ставляться ті, кого ображаємо ми?”.

Як ти реагуєш на образу?

На фліп – чарті перерахувати та записати всі запропоновані варіанти на запитання: “Як ти реагуєш на образу?”, - потім пропонується поміркувати та назвати одним словом – почуттям, що виникає перш за все в душі на образу іншої людини? (Гнів, злість).

Мої образи – гнів інших людей

Пропонується записати на окремих аркушах, як люди зображали злість, гнів, агресію щодо тебе. Обговорення.

“Зла людина”

Ведучий. Спираючись на зазначені особливості агресивної людини, спробуйте зобразити її в будь – якому образі за допомогою різнокольорових фарб. Але одна умова: малювати необхідно пальцями (без пензлика).

Обговорення

Що зображено?

Чому саме так?

Які кольори ти найчастіше використовував?

Підбиття підсумків

На рожевих та синіх пелюстках квітки написати відповідно свої позитивні та негативні враження від заняття або те, чого ви бажали б уникнути наступного разу.

Побажання

По колу робити рухи, що відповідають розлуці чи прощанню (не повторюючись), залишити про себе добрі враження.

Заняття № 2

Мета: самоаналіз труднощів та перешкод, що виникають під час спілкування, опанування прийомів керування своїми емоціями; конструктивне реагування на негативні емоції партнерів по спілкуванню, розвиток власних здібностей ефективного спілкування.

Час: 60 хв.

Матеріали: ручки, роздатковий матеріал “Лист образнику”.

Привітання

За кольорами поділитись на пари (синє, зелене, синє, зелене). Знаходимо собі партнера по спілкуванню та протягом трьох хвилин по – черзі, дивлячись один на одного, змальовуємо характер, уникаючи оцінок.

Правила

Пропонується згадати правила, що були прийняті минулого разу та добрати нові, які на Вашу думку, також необхідні.

Вправа “Лист образнику”.

Користуючись роздатковим матеріалом, закінчити вже розпочаті речення, написавши листа людині, на яку ти образився. Після написання – обговорення (“Якщо ми зустрінемося ще, я ...”). Який тип спілкування та взаємодії Ви обрали? Як, на думку інших, можна вийти з ситуації? Як Ви будете намагатися утримуватися від конфлікту? Як Ви будете поводитися з цією людиною, якщо опинитися наодинці чи при інших людях.

Рольова гра “Нейтралізація негативних емоцій”

Грають двоє. Охочі розігрують ситуацію, що викликає гнів, обурення. Наприклад, у Сергія за семестр з математики краща оцінка, ніж у його однокласника Олега. Олег вважає, що оцінка Сергія завищена. Він згадує всі недоліки в навчанні однокласника, кричить на нього, вживаючи образливі слова. Завдання Сергія – нейтралізувати негативні емоції, конструктивно відобразити свої почуття та перейти до спокійного обговорення ситуації.

Підбиття підсумків

Що запам’яталося?

уникнути при подальших зустрічах?

Прощання

Скріпивши руки, замкнувши їх у замок, передайте по ланцюгу потік енергії, що випромінює тепло та добро.

Тренінг для учнів Вчимося толерантності

Міні-лекція

Поняття «толерантність» є синонімом слова «терпимість», саме так воно звучить латиною. Толерантність людей є найважливішою умовою миру і

злагоди в сім'ї, колективі та суспільстві. Адже соціальні взаємовідносини постійно змінюються, породжуючи то гармонію, то однобічну перевагу, а то й зіткнення безпосередніх інтересів. У різних людей – різні погляди на життя, працю, кохання тощо. Чи завжди ми поважаємо думки, погляди інших? Як треба поважати інших? Чи треба прагнути, щоб інша людина сприйняла ваші погляди? Проявляти нетерпимість чи бути толерантним?

Притча про аксакала

Помирає в одному поселенні старий аксакал. Прийшли до нього люди попроситися, та й говорять: «Скажи нам, мудрий старий, як вдалося тобі створити такий порядок у сім'ї, що усі сини й невістки, дочки й зяті жили разом у мирі й злагоді». Не може вже говорити старий – подають йому папір і олівець, і він довго пише. І коли випадає з рук вмираючого аркуш, дуже здивувалися усі – там 100 разів було написано одне слово. Не здогадуєтесь яке? 100 разів було написано слово – ТЕРПИМІСТЬ!

Вправа «Чи ми схожі?»

Учасники сідають по колу. Ведучий вибирає одного із учасників за якоюсь реальною чи уявною схожою зі своєю рисою та запрошує його до центра кола. Обраний звертається до когось-небудь з учасників у такий же спосіб, але за іншим чинником. Так продовжується доти, доки усі учасники не опиняться у колі.

Вправа «Картопля»

Ведучий. Часто буває так, що ми сприймаємо яку-небудь групу, наприклад етнічну, як ціле і не замислюємося про те, що кожний її представник – зовсім унікальний і неповторний. Наприклад, нам може здаватися, що «всі китайці на одне лице», що всі німці страшні педанти, а фіни – мовчазні. Однак якщо ми ближче познайомимося з конкретною людиною з цієї групи, більше дізнаємось про неї, то її індивідуальність, неповторність будуть очевидними.

Давайте спробуємо проілюструвати унікальність всього існуючого на практиці. Навряд чи хто-небудь вважає, що кілограм картоплі наповнений індивідуальністю. Візьміть кожний собі по картоплині. Роздивіться її якомога уважніше, з'ясуйте «особливі прикмети». На це дається 1 хвилина. Потім картопля змішується. Кожний повинен знайти свою картоплину й описати її.

Вправа «Що таке толерантність?»

Мета: дати можливість учасникам сформулювати поняття толерантності у його багатогранності.

Учасники діляться на 4 групи і після роботи в групах пишуть своє визначення толерантності. Визначення повинно бути коротким та ємним. Усі визначення записуються на ватман та прикріплюються на дошку.

Вправа «Імпульс»

Учасникам пропонується, стоячи в колі, взятися за руки і по черзі передати «імпульс», швидко один раз стискаючи долоню сусіда, справа наліво. Ведучий першим посилає сигнал і останнім його ж приймає, сповіщаючи про отримання піднятою рукою.

Учитель. Отже, толерантність – це мистецтво жити в світі несхожих людей та ідей.

Внесок учнів:

1-й учень. Толерантність – не поступливість. Толерантність вище цього, це активна позиція, викликана визнанням прав і свобод людства.

2-й учень. Мир – це перша та необхідна умова для повноцінного дитинства. Немає більш несумісних понять, ніж війна та діти. І немає благороднішої мети у людства, ніж захистити дітей і всіх людей на Землі від війн і конфліктів.

3-й учень. За останні 5 тисяч років на планеті відбулося 14 тисяч війн, у яких загинуло майже 5 мільярдів чоловік. Після Другої світової війни у 70 країнах відбулося 130 збройних конфліктів і «малих» війн, у яких загинуло 20 млн. чоловік. За всю історію свого існування людство жило в мирі лише кілька десятків років.

Вправа «Про толерантність»

Прочитайте наведені висловлювання та обговоріть:

- Як ви їх розумієте, поясніть на прикладах це положення;
- Що для автора (авторів) означає поняття «толерантність»: визначте одним чи кількома словами;
- Чи погоджуєтеся ви з автором (авторами) цього висловлювання:

Гідність людини полягає в тому, щоб любити тих, хто її ображає. (Марк Аврелій, давньоримський імператор і філософ)

Нам потрібні реформи, а не революції. Нам потрібне толерантне, досконаліше, людяніше суспільство. (А. Сахаров, радянський вчений в галузі ядерної фізики)

Закликаю до відмови від політичної нетерпимості. Бо вона схожа на кулю зі зміщеним центром, яка розриває суспільний організм, травмує суспільну свідомість. (Леонід Кучма)

Ваша думка для мене глибоко ворожа, але за ваше право її висловити я готовий віддати своє життя. (Вольтер, французький філософ епохи Просвітництва)

Вправа «Як проявляти толерантність»

- Проаналізуйте ситуації, оберіть свій варіант відповіді й поясніть його. Дайте визначення поняттю «межа терпимості».

Ситуація 1

Дмитро має не типову для хлопця зачіску – занадто довге волосся. Як поводитися тим, кому такий стиль не подобається?

Варіанти:

- Постійно демонструвати своє негативне ставлення, в різкій формі рекомендувати змінити зачіску.
 - Виходити з того, що людина має право на самовираження і може робити будь-що зі своїм власним волоссям.
 - Вимагати слідувати загальному стилю одягу та зачіски на заняттях у школі.

Ситуація 2

Оксана часто пропускає уроки без поважних причин. Як ставитись до цього?

Варіанти:

- Засуджувати вчинки учениці.
- Вважати, що це – особиста справа Оксани і не втручатися.
- Із розумінням ставитись до проблеми Оксани, поступово заохочувати її до навчання.

Ситуація 3

Вадим постійно виявляє неповагу до інших, грубість до своїх товаришів. Як бути?

Варіанти:

- Прагнути уникати спілкування з Вадимом.
- Відповісти грубістю на грубість.
- «Ковтати» образи і проводити з учнем роз'яснювальну роботу.

Гра «Біла ворона»

Ведучий пропонує одному з учасників на деякий час стати не таким, як усі. Для цього йому треба робити усе протилежно тому, що робить група. Група повторює всі рухи ведучого. Наприклад, група підводить руки, а «біла ворона» - ні, всі посміхаються, а «біла ворона» - насуплюється тощо.

Через деякий час ведучий каже: «Це важко – бути не таким, як усі. Хто буде йому допомагати?»

Так з'являються дві білі ворони. Потім їх стає більше. Коли до «білої ворони» приєднується половина учасників, вправа закінчується.

Вправа «Потрапити в коло»

Учасники діляться на дві групи: одна група сідає в коло, а друга намагається без слів, а жестами попроситися в коло до решти. Гра закінчується, коли всі об'єднуються разом.

Робота в групах: намалювати емблему толерантності.

Вправа «Квітка толерантності»

Учитель. Діти, у мене є квітка, але допоможіть мені зробити її красивою, їй потрібні пелюстки, і не прості, а з рисами толерантності, адже це – квітка толерантності.

(Діти роблять надписи і прикріплюють пелюстки.)

Толерантність врятує світ

Толерантне ставлення людини
Збереже планету від негод,
Розрубає мотлох павутини,
Переріже нитку перешкод.
Толерантне ставлення до всього
Збереже, врятує і спасе,
Допоможе вгледіть перемогу,
Допоможе витримати все.

Будь завжди нестримним вільнодумцем,
Свої мрії пензлем намалюй.
Освіти життя яскравим сонцем,
Толерантний всесвіт побудуй!

(Звучить мелодія.)

Учитель. Діти, давайте покладемо у цей кошик ті цінності, які ми візьмемо з собою в життя.

(Кожен учасник кладе в кошик фрукти зі словами:

- Я візьму з собою хороший настрій.
- Я візьму знання про ...)

Диспут – конкурс Ми змінимо світ від насильства

Мета : сприяти усвідомленню учнями проблеми насильства в сучасному середовищі; причини виникнення та питання зменшення цього явища у сучасному житті.

1. Вступне слово

Притча про жорстокість

В одному з монастирів Шаоліня майстер навчав своїх учнів. І якось учень поставив майстрові запитання :

- Учителю, а як дізнатися, наскільки я жорстокий ?
- Щоразу, коли ти завдаватимеш удару своєму ворогові, уяви себе на його місці і відчуй його біль. І якщо один раз не відчуєш болю – знай, жорстокість захлиснула тебе.

У засобах масової інформації все частіше з'являються новини про нестерпну жорстокість, носіями або жертвами якої є неповнолітні діти.

Українське суспільство переживає не найкращі часи : насильство в родині, нерівність, підвищена агресивність підлітків, вживання наркотиків, алкоголю, розкута сексуальна поведінка дітей та підлітків. Усе це знаходить своє вираження в поведінці та в стосунках між дітьми та між дітьми та дорослими.

Насильство – це дії над однією людиною або кількома людьми, що характеризуються такими ознаками :

- Чиняться усвідомлено, цілеспрямовано;
- Заподіюють шкоду (фізичну, моральну, матеріальну);
- Порушуються права та свободи людини;
- Той, що чинить насильство, має значні переваги, це зводить до нуля ефективний захист жертви насильства.

Види насильства:

- Фізичне;
- Сексуальне;
- Психологічне;
- Економічне.

Причини проявів насильства :

- Сім'я як фактор становлення агресивної поведінки;
- Взаємини з однолітками;
- Засоби масової інформації;
- Комп'ютерні ігри;
- Низький соціально-економічний рівень життя великої кількості сімей;
- Вплив соціуму;
- Післяпологова депресія матері.

Умови проведення конкурсних завдань:

I конкурс

Конкурс «Пазл»

З окремих частин скласти зображення.

II конкурс

Конкурс «Запитання»

(Кожна команда витягає запитання і дає відповіді)

1. Форми насильства : фізичне, сексуальне, економічне, психологічне.
2. Хто може бути «жертвою»?
3. Хто може бути кривдником?
4. Якими основними законами захищені права дітей: Конвенція ООН про права дитини, Конституція України, Закон України «Про охорону дитинства», Сімейний кодекс, Кримінальний кодекс, та інші.
5. Продовжіть речення: Насильство породжує... насильство.
6. Де найбільше спостерігаються прояви насильства? (вдома, в школі, в громаді).
7. Що таке насильство ? (Спосіб, що забезпечує панування, владу людини над людиною; примус, який відбувається всупереч волі того, проти кого він спрямований, зазіхання на людську свободу).
8. Що таке жорстоке ставлення ? (Безжалісні, грубі дії, які завдають потерпілому фізичних та психічних страждань.)
9. Що розуміють під поняттям толерантність ? (прийняття людини такою, якою вона є).
10. Що таке агресія ? (Індивідуальна або колективна поведінка чи дія, спрямована на те, щоб завдати фізичної чи психічної шкоди, або орієнтована на знищення іншої людини чи групи).
11. З якого віку настає відповідальність ? (з 14 років).
12. Поясніть термін «експлуатація». (Використання чужої праці без справедливої винагороди; безоплатне привласнення результатів найманої праці.
13. Поясніть термін «ігнорування». (Навмисно не помічати, не брати до уваги, нехтувати кимось, чимось.)
14. Яка відповідальність передбачено за насильницькі дії?
(Адміністративна, кримінальна.)
15. До кого може звернутися дитина по захист від насильницьких дій ?

Руханка «Намалюй цифри частинами тіла»

(1- пишемо носом, 2 – правим плечем, 3 – лівим плечем, 4 – правою ногою, 5 – лівою ногою, 6 – ліктем правої ноги, 7 – ліктем лівої руки, 8 – усім тілом.)

III конкурс

Конкурс «Прислів'я та приказки»

(Знайдіть другу частину прислів'я чи приказки)

Яка громада, така її рада.

Як ми до людей, так люди до нас.

Дружба і братство – дорожче багатство.

Друга тримай, а знайдеш – тримай.

У хорошій компанії розуму наберешся, а в поганій – і свій загубиш.

З ким поведешся, від того й наберешся.

Згода буде, а незгода руйнує.

Від сварки до бійки – один крок.

Бити та лаяти є кому, а годувати та вчити так нікому.

Не кидай каміння в небо, бо собі голову розіб'єш.

Хто любить бити, того теж наб'ють.

Коли двоє сваряться, то більше винуватий той, хто розумніший.

Біда тому, хто добра не робить нікому.

Кого біда кусає, той завжди злість на когось має.

Правда і в огні не горить, і в воді не тоне.

Яка хата – такий тин, який батько – такий син.

Добрі діти на ноги поставлять, а лихі – з ніг звалять.

Не вчи дитину штурханцями, а хорошими слівцями.

Дурному і п'яному море по коліна.

Будеш людині робити все життя добро – нічого, а зробиш один раз зло – на все життя ворогом будеш.

Злому всюди зле.

IV конкурс

З букв слова «толерантність» скласти інші слова

(тінь, тато, Ната, тент, Ніна, рать, тонна, ліра, Лора, літо, сіно, село, неон, ніс, тісто, нора, ріст, снасть, неро, рот, тара, рано, ролет, нано, Лера, оса, ласт, тан, лан, нас, сало, соло, сіль, ера, оратор, Оранта, рента, толь, тіло, раллі, антена, стан, ліс, ріс, лінь, рана)

Руханка «Хенд-бол»

Творча робота «Наслідки насильства для дитини, сім'ї, суспільства»

(Кожна група по черзі представляють свої варіанти)

V конкурс

Творча робота «Колаж»

(кожна група представляє свої варіанти шляхів зменшення проявів насильства)

Підведення підсумків та визначення переможців

1. Назвіть відомі форми насильства.
2. Хто може бути «жертвою»?
3. Хто може бути кривдником?
4. Якими основними законами захищені права дітей.
5. Продовжіть речення: Насильство породжує...
6. Де найбільше спостерігаються прояви насильства?
7. Що таке насильство ?
8. Що таке жорстоке ставлення ?
9. Що розуміють під поняттям толерантність ?
10. Що таке агресія ?
11. З якого віку настає відповідальність ?
12. Поясніть термін «експлуатація».
13. Поясніть термін «ігнорування».
14. Яка відповідальність передбачено за насильницькі дії?
15. До кого може звернутися дитина по захист від насильницьких дій ?

«Яка громада, така її рада»

«Як ми до людей, так люди до нас»

«Дружба і братство – дорожче багатство»

«Друга тримай, а знайдеш – тримай»

«У хорошій компанії розуму наберешся, а в поганій – і свій загубиш»

«З ким поведешся, від того й наберешся»

«Згода будує, а незгода руйнує»

«Від сварки до бійки – один крок»

«Бити та лаяти є кому, а годувати та вчити так нікому»

«Не кидай каміння в небо, бо собі голову розіб'єш»

«Хто любить бити, того теж наб'ють»

«Коли двоє сваряться, то більше винуватий той, хто розумніший»

«Біда тому, хто добра не робить нікому»

«Кого біда кусає, той завжди злість на когось має»

«Правда і в огні не горить, і в воді не тоне»

«Яка хата – такий тин, який батько – такий син»

«Добрі діти на ноги поставлять, а лихі – з ніг зваллять»

«Не вчи дитину штурханцями, а хорошими слівцями»

«Дурному і п'яному море по коліна»

«Будеш людині робити все життя добро – нічого, а зробиш один раз зло – на все життя ворогом будеш»

«Злому всюди зле»

Тренінг для учнів Конфлікти і причини їх виникнення

Мета заняття: проаналізувати сутність конфліктів, причини їх виникнення і шляхи розв'язання.

Вправа 1. «Зустріч на вузькому містку»

Зміст вправи: Двоє учасників стають на лінії, яку проведено на підлозі, обличчям один до одного так, щоб між ними була відстань біля 3м. Ведучий пояснює ситуацію: «Ви йдете назустріч один одному по дуже вузькому містку, перекинутому над водою. В центрі містка ви зустрілися, і вам потрібно розійтись. Місток – це лінія. Хто поставить ногу за нею – впаде в воду. Намагайтесь розійтись на містку так, щоб не впасти». Пари учасників підбираються випадково. Якщо велика кількість учасників, може одночасно функціонувати 2-3 містка.

Вправа проходить більш емоційно, якщо використовується не просто полоса ні рівній підлозі, а невелике підвищення (наприклад для цієї мети добре підходить перевернута гімнастична лавочка). Якщо ж такої можливості немає, потрібно провести на підлозі пряму полосу (це може бути полоса на лінолеумі, довга рейка на паркеті і т.д.) довжиною не менше 3 м, яка знаходиться на відстані не менше 1м від найближчої стіни і меблів. Краще, якщо вона буде мати ширину 5-10 см, але можна обійтись і простою лінією.

Психологічний зміст вправи. В контексті даного заняття вправа виступає моделлю конфліктної ситуації, і до нього можна повертатися при обговоренні стратегій поведінки в конфлікті.

Обговорення. Які почуття учасники відчували при виконанні даної вправи? Що допомагало, а що заважало успішно виконати його? Чим пари, які впали «в воду» відрізнялись від тих, хто успішно подолав важку ситуацію?

Мета вправи: підвести учасників до розуміння того, що в виграші залишаються не ті, хто намагався пройти сам, а ті, хто насамперед прагнув допомогти партнеру.

Інформаційний блок: психологія конфлікту

1. Конфлікт як стан протистояння, який виникає на основі протилежно направлених мотивів, суджень або потреб з обмеженими можливостями для їх задоволення.
2. Основні структурні елементи конфлікту.
 - *Сторони конфлікту* – люди або групи людей, які знаходяться в конфліктних відносинах або ж дійсно або не дійсно підтримують конфліктуючих.
 - *Предмет конфлікту* – те, із-за чого він виникає.
 - *Образ конфліктної ситуації* – відображення предмету конфлікту в свідомості, втягнутих в нього людей – може істотно розрізнятися у різних сторін конфлікту.
 - *Мотиви конфлікту* – внутрішні чи зовнішні сили, які підштовхують до нього людей.

- *Позиції конфліктуючих сторін* – те, що люди заявляють один одному, які вимоги висувають.
3. Причини виникнення конфліктів.
 - *Загальні*: відмінності в поглядах людей і їх індивідуально-психологічних відмінностей.
 - *Приватні*: пов'язані з конкретними видами конфліктів.
 4. Можливість виникнення конфлікту без реально існуючих протиріч, в ситуаціях «слово за слово».
 5. Конфліктогени – слова і вислови, які провокують відповідну агресію і ведучі до загострення конфлікту.

Практична робота «Конфліктогени»

Ведучий розповідає про різновиди конфліктогенів, учасники придумують приклади и згадують відомі їм ситуації, які призвели до конфлікту.

- Незаслужені і принизливі докори.
- Негативні узагальнення, «навішування ярликів».
- Набридливі поради, приписи з приводу того, як іншій людині потрібно себе вести.
- Вказівки на факти, які не мають відношення до теми розмови або замінити які співрозмовник не в змозі.
- Рішуче встановлення меж розмов, «закриття» окремих тем для обговорення.
- Недоцільна іронія, сарказм.
- Нецензурні вислови, прокльони, образливі вислови, які мають мету «випустити пару».

Тест «Самооцінка конфліктності»

Тест дозволяє досліджуваним визначити степінь особистісної конфліктності.

Інструкція. Оцініть по 7-бальній шкалі, наскільки у вас наявна кожна якість, яка наведена в таблиці. Сім балів означає, що у вашій поведінці завжди проявляється якість, яка описана в лівій частині таблиці, 1 бал – що вона не проявляється ніколи, для вас характерна її протилежність, яка описана в правій частині таблиці.

1.	Прагнете сперечатись	7 6 5 4 3 2 1	Ухиляєтесь від суперечок
2.	Свої висновки супроводжуєте тоном, який не терпить протиріч	7 6 5 4 3 2 1	Свої висновки супроводжуєте тоном вибачення
3.	Вважаєте, що досягнете свого, якщо будете сильно сперечатися	7 6 5 4 3 2 1	Вважаєте, що якщо будете сперечатися, то не доб'єтесь свого
4.	Не звертаєте уваги на те, що інші не приймають доказів	7 6 5 4 3 2 1	Жалкуєте, якщо бачите, що інші не приймають доказів
5.	Спірні питання обговорюєте	7 6 5 4 3 2 1	Обговорюєте спірні

	в присутності опонента		питання за відсутності опонента
6.	Не хвилюєтесь, якщо попадаєте в напружену обстановку	7 6 5 4 3 2 1	В напруженій ситуації почуваетесь незручно
7.	Вважаєте, що в конфліктній ситуації потрібно проявляти свій характер	7 6 5 4 3 2 1	Вважаєте, що в конфліктній ситуації не потрібно проявляти свої емоції
8.	Не поступаєтесь у конфліктних ситуаціях	7 6 5 4 3 2 1	Поступаєтесь у конфліктних ситуаціях
9.	Вважаєте, що люди легко виходять з конфліктної ситуації	7 6 5 4 3 2 1	Вважаєте, що люди із труднощами виходять із конфліктної ситуації
10.	Якщо вибухаєте, то вважаєте, що без цього не можна	7 6 5 4 3 2 1	Якщо вибухаєте, то відчуваєте вину

Обробка та інтерпретація результатів: підрахуйте загальну суму балів і оцініть свою ступінь конфліктності.

60 і більше балів – висока ступінь конфліктності. Найчастіше ви самі шукаєте приводи для спорів. Не ображаєтесь, якщо вас будуть вважати любителем посперечатись. Краще подумайте чи не ховається за такою поведінкою глибинне відчуття особистої неповноцінності?

50 - 60 балів – виражена конфліктність. Ви наполегливо відстоюєте свою думку, навіть якщо це може негативно вплинути на ваші взаєностосунки з оточуючими. За це вас не завжди люблять, проте поважають.

30 – 50 балів – конфліктність слабовиражена. Ви вмієте згладжувати конфлікти і уникати критичних ситуацій, але при необхідності готові рішуче відстоювати свої інтереси.

15 – 30 балів – конфліктність не виражена. Ви тактовні, не любите конфліктів. Якщо ж вам приходится вступати в суперечки, ви завжди враховуєте, як це може відбитися на ваших взаєностосунках з оточуючими.

Менше 15 балів – вам притаманно ухилятися від конфліктних ситуацій. Ви переважно відмовляєтесь від своєї мети, щоб уникнути якої-небудь напруги у відносинах. Чи не думаєте ви, що тим самим втрачаєте повагу оточуючих?

Тест «Тактика поведінки в конфліктах»

Досліджуваному пропонується відповісти «так» чи «ні», оцінюючи яким чином підходить до себе кожне, з наведених нижче тверджень. За кожен відповідь «так» присвоюється 1 бал, «ні» - 0 балів.

«Уникаючий конфлікту»:

- 1) завжди програє в конфлікті;
- 2) вважає, що конфлікту потрібно уникати;

- 3) виражає свою думку тоном вибачення;
- 4) вважає, що програє, якщо покаже незгоду;
- 5) дивується, чому інші його не розуміють;
- 6) говорить про конфлікт на стороні опонента;
- 7) сприймає конфлікт дуже емоційно;
- 8) вважає, що в конфлікті не потрібно демонструвати своїх емоцій;
- 9) відчуває, що потрібно поступитись, якщо хочеш розв'язати конфлікт;
- 10) вважає, що люди завжди складно виходять із конфліктної ситуації.

Інтерпретація результатів.

8 – 10 балів: в поведінці виражена тенденція до конфліктності.

4 – 7 балів: середньо виражена тенденція до конфліктної поведінки.

1 – 3 бали: виражена схильність до уникнення конфліктної поведінки.

«Діючий напролом»:

- 1) Часто підлаштовує факти;
- 2) Діє напролом;
- 3) Шукає слабке місце в позиції опонента;
- 4) Вважає, що відсутність призводить до «втрати обличчя»;
- 5) Використовує тактику «закривання рота» опонента;
- 6) Вважає себе знавцем;
- 7) Нападає на людину, а не на проблему;
- 8) Використовує тактику маскування (голосом, манерами и т.д.);
- 9) Вважає, що виграв в аргументах в аргументах дуже важливий;
- 10) Відмовляється від диспуту, якщо він йде не у відповідності з його задумом.

Інтерпретація результатів.

8 – 10 балів: явно виражена тенденція діяти напролом.

4 – 7 балів: середньо виражена тенденція діяти напролом.

1 – 3 бали: тенденція діяти напролом не виражена.

Запитання для обговорення:

- Наскільки співпали результати, отримані в першому і другому тестах? Якщо співпадання неповне, то в чому причина цього?
- Конфліктність – чи завжди це погано? В чому конфліктність може допомогти, а в чому заважати самій людині і оточуючим?
- Від чого залежить, коли краще уникати напруги у відносинах, а коли можна піти напролом?

Рольова гра Цивілізація

Мета: сформувати навички для успішної взаємодії між людьми з розбіжностями в думках і поглядах. Відпрацювання навиків відстоювання особистої точки зору, впевненої поведінки.

Хід гри:

Ведучий об'єднує учасників у дві підгрупи, які розходяться у різні сторони кімнати.

Завдання: уявіть собі, що кожна з підгруп – це окрема прогресивна Цивілізація. Ви – її представники, що подорожують у космосі. Зараз ви летите на планету Земля на міжгалактичний фестиваль і вам потрібно:

1. Презентувати свою Цивілізацію: подати її назву, дані про географічне положення, природні ресурси, населення (бажано намалювати портрет), систему управління, оборони, закони, за якими живе Цивілізація, її культуру (обов'язково записати або намалювати все, що у вас є! Незаписаного не існує!).

2. Обрати в кожній підгрупі парламентарів Цивілізації (2-3 особи) для презентації.

На виконання завдання відводиться 20 хвилин. Після презентації педагог-тренер пропонує кожній команді протягом 3-5 хвилин визначити найсильніші й найслабші сторони протилежної Цивілізації і подати цю інформацію через парламентарів.

На наступному етапі гри ведучий оголошує кризову ситуацію: Увага! На нашу Галактику здійснено напад вірусами. Якщо не вжити термінових заходів, використовуючи сильні і слабкі сторони і захищаючи слабкі, то життя на планетах буде в небезпеці.

За 10-15 хвилин обом групам потрібно спільно створити систему захисту від вірусів і представити її через парламентарів (знову записати, намалювати).

По закінченні вправи ведучий пропонує поаплодувати і подякувати один одному за плідну співпрацю і вийти з свої ролей.

Запитання для обговорення:

- Що відбувалося в команді (у групі в цілому) під час підготовки, презентації та аналізу слабких і сильних сторін Цивілізацій? Як аргументував свою точку зору кожен учасник гри?
- Чи змінювався настрій під час створення системи захисту Галактики? Що і як вплинуло на зміну настрою?
- Якого стилю спілкування притримувався кожен учасник? Чи виходили аргументи за межі ігрової ситуації?
- Які ваші враження від гри «Цивілізація»? Чому вона вчить?

Тренінг для учнів

Шляхи розв'язання конфліктів

Мета заняття: вивчити і закріпити на конкретних прикладах стилі конструктивної поведінки в конфліктних ситуаціях.

Вправа – розминка «Крик»

Зміст вправи. Варіант 1. Учасники об'єднуються по двоє. Члени кожної пари розміщені в кімнаті на максимально великій відстані один від одного (краще – в різних кутках кімнати), після чого всі одночасно починають

розмовляти. Завдання – на фоні загального шуму вести бесіду саме зі своїм партнером, виділяючи його голос на фоні інших.

Варіант 2. Учасники шикуються в дві колони, які розташовані обличчям одне до одного на відстані 1,5 – 2 м. По черзі кожен з учасників проходить між цими шеренгами туди і назад. Із одної шеренги йому кричать тільки хороше (емоційно- позитивно), з іншої – тільки погане. Завдання учасника – по дорозі в одну сторону слухати тільки погане, а в другу – тільки хороше.

Психологічний зміст вправи: Демонстрація ефекту вибраності сприйняття в процесі спілкування, що завжди має місце і в конфліктах. Розвиток вміння виділяти необхідну інформацію на фоні загального шуму.

Обговорення: «Наведіть приклади із життя, які показують, що людина схильна чути тільки те, що вона хоче почути».

Далі проводиться психодіагностична методика «Визначення типових способів реагування на конфліктну ситуацію» (методика К.Н. Томаса). За допомогою цієї методики можна виявити, наскільки піддослідні схильні до суперництва та співробітництва в різних групах, прагне до компромісів, уникає конфліктів, чи навпаки намагається загострити їх, а також оцінити міру його адаптації до спільної діяльності.

Інструкція: В таблиці наведені приклади можливих варіантів поведінки в конфліктних ситуаціях, які згруповані в 30 пар. Виберіть із кожної пари те судження, яке найбільш типово для характеру вашої поведінки (одне судження із кожної пари). Деякі формулювання, на вашу думку, будуть повторюватися кілька разів, але всі вони знаходяться в різних співвідношеннях один з одним, так що вибір все одно потрібно робити знову в кожній парі.

	Варіант А	Варіант Б
1	Інколи я даю можливість іншим взяти на себе відповідальність за рішення спірного питання	Замість того, щоб обговорювати те, у чому ми не згодні, я намагаюсь звернути увагу на те, з чим ми обидва згодні
2	Я намагаюсь знайти компромісне рішення	Я прагну уладнати справу, враховуючи інтереси іншої людини і свої власні.
3	Звичайно я наполегливо добиваюся свого	Інколи я жертвую власними інтересами заради інтересів іншої людини
4	Я прагну знайти компромісне рішення	Я намагаюсь не вразити почуттів іншої людини
5	Розв'язуючи конфліктну ситуацію, я завжди прагну знайти підтримку іншої людини	Я намагаюсь робити все, аби уникнути непотрібної напруги
6	Я прагну уникнути неприємностей для себе	Я завжди прагну добитися свого

7	Я намагаюсь відкласти розв'язання спірного питання з тим, щоб згодом розв'язати його остаточно	Я вважаю можливим у чомусь поступитися, аби досягти чогось іншого
8	Як правило, я наполегливо прагну добитися свого	Перш за все я прагну визначити зміст спірних питань
9	Я думаю, що не завжди треба хвилюватися з приводу якихось суперечностей, що виникли	Я докладаю зусилля для того, щоб досягти свого
10	Я твердо прагну досягти свого	Я намагаюсь знайти компромісне рішення
11	Перш за все я намагаюсь чітко визначити зміст спірних питань	Я прагну заспокоїти іншого і, головне, зберегти наші стосунки
12	Я визнаю за краще не обирати позицію, яка може викликати суперечку	Я даю можливість іншому в чомусь залишатися із своєю думкою, якщо він також іде назустріч
13	Я пропоную середню позицію	Я наполягаю, щоб все було зроблено по-моєму
14	Я повідомляю іншому свою точку зору і цікавлюсь його думкою	Я прагну показати іншому логіку і перевагу моїх поглядів
15	Я намагаюсь заспокоїти іншого і зберегти наші взаємини	Я прагну зробити все необхідне для того, щоб уникнути напруги
16	Я намагаюсь не зачіпати почуттів іншого	Як правило, я прагну переконати іншого у перевагах моєї позиції
17	Як правило, я наполегливо намагаюсь досягти свого	Я прагну зробити все, щоб запобігти непотрібній напруги
18	Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму	Я дам іншому можливість залишитися зі своєю думкою, якщо він іде мені назустріч
19	Перш за все я намагаюсь визначити зміст спірних питань	Я намагаюсь відкласти спірні питання для того, щоб із часом розв'язати їх остаточно
20	Я намагаюсь негайно подолати наші суперечності	Я прагну знайти найкраще поєднання переваг і втрат для нас обох
21	Під час переговорів я прагну бути уважним до іншого	Я завжди прагну до прямого обговорення проблеми
22	Я намагаюсь знайти «середину» між моєю позицією та позицією іншої людини	Я відстоюю власну позицію
23	Як правило, я дбаю про те, щоб задовольнити бажання кожного з нас	Інколи я даю можливість іншим взяти на себе відповідальність за розв'язання спірного питання
24	Якщо позиція іншого здається йому важливою, я прагну йти йому назустріч	Я намагаюсь переконати іншого піти на компроміс

25	Я прагну переконати іншого у тому, що я маю рацію	Під час переговорів я намагаюсь бути уважним до аргументів іншого
26	Як правило, я пропоную середню позицію	Я майже завжди прагну задовольнити інтереси кожного з нас
27	Дуже часто я прагну уникнути суперечок	Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму
28	Як правило, я наполегливо прагну досягти свого	Розв'язуючи конфліктну ситуацію, я намагаюсь знайти підтримку в іншого
29	Я пропоную середню ситуацію	Вважаю, що не завжди потрібно хвилюватися через те, що виникають розходження
30	Я намагаюсь не зачіпати почуттів іншого	Я завжди обираю таку позицію у суперечці, щоб спільними зусиллями досягти успіху

По кожному з п'яти розділів опитувальника (суперництво, співробітництво, компроміс, уникнення, поступливість) підраховують кількість відповідей, які збіглися з «ключем». Отримані результати порівнюють між собою для виявлення тих форм соціальної поведінки в ситуації конфлікту, до яких найбільш схильний піддослідний, а також тенденції організації взаємин у складних умовах.

Ключ до тесту

№ п/п	Суперництво	Співробітництво	Компроміс	Уникнення	Поступливість
1				А	Б
2		Б	А		
3	А				Б
4			А		Б
5		А		Б	
6	Б			А	
7			Б	А	
8	А	Б			
9	Б			А	
10	А		Б		
11		А			Б
12			Б	А	
13	Б		А		
14	Б	А			
15				Б	А
16	Б				А
17	А			Б	
18			Б		А

19		А		Б	
20	А	Б			
21		Б		А	
22	Б		А		
23		А		Б	
24			Б		А
25	А				Б
26		Б	А		
27				А	Б
28	А	Б			
29			А	Б	
30		Б			А

Максимально можливе значення по кожному з показників тесту – 12 балів, середнє – 6. Якщо по якомусь параметру набрано більше 8 балів – це твоя переважаюча стратегія поведінки в конфліктних ситуаціях, менше 4 – не твоя стратегія поведінки.

Інтерпретація результатів:

Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях, схильність до яких дозволяє визначити ця методика.

1. Суперництво – прагнення досягнути задоволення своїх інтересів за рахунок іншого.
2. Співробітництво – вибір альтернативи, яка максимально відповідає інтересам обох сторін.
3. Компроміс – вибір, коли кожна сторона щось виграє, але й щось втрачає.
4. Уникнення – уникнення конфліктних ситуацій, відсутнє як прагнення до співробітництва, так і спроб досягнення особистих цілей.
5. Поступливість – жертвність щодо особистих інтересів заради іншого.

Інформаційний блок.

Відносно різних стратегій розв’язання конфліктів наявні «плюси» та «мінуси», тому що одна і та ж стратегія поведінки може бути и поганою і хорошою: дивлячись для кого, дивлячись для чого, відповідно до певної ситуації.

Деякі рекомендації відносно того коли і яку стратегію краще вибирати. Співробітництво може відбутися тоді, коли в тих, хто конфліктує, є можливість знайти деякі спільні інтереси, які дозволяють задовольнити потреби одного та іншого. Наприклад, як в притчі про двох людей, які посварились із-за того, що не могли розділити лимон. А насправді одному з них потрібна була серединка, щоб спекти пиріг, а іншому – шкірка, щоб зробити цедру. Якби вони визначились відразу кому що потрібно, ніякого конфлікту би й не виникло. Співробітництво – найкращий спосіб розв’язання конфліктів, але він, на жаль, можливий не завжди. В житті дуже багато ситуацій, коли досягнення мети для

одних означає поразка іншого (класичні приклади – два хлопця «ділять» дівчину або дві спортивні команди грають матч на вибування).

Суперництво – це стратегія, яку потрібно використовувати, якщо співпали дві умови:

- Привід для конфлікту для вас важливіший, ніж дружні відносини з тим, з ким ви конфліктуєте;
- Ви впевнені в перевазі своїх сил. Адже якщо ви почали суперечку, тоді вам, скоріше всього, будуть відповідати так само.

Поступливість більш оправдана тоді, коли, для вас збереження гарних відносин важливіше, ніж привід для конфлікту. Але коли ви зіткнулись з сильним тиском, що має перевагу над вами, наприклад, з трьома грабіжниками, в яких є ножі, чи вогнепальна зброя, самотньому перехожому краще не сперечатись, самі розумієте чому...

Компроміс доцільний в тому випадку, коли те, що стало приводом для конфлікту, можна розділити таким способом, щоб хоча б частково задовольнити потребу всіх втягнутих в суперечку.

Уникнення найбільш доцільне, якщо особистий спокій тобі дорожчий, ніж привід для конфлікту, а ще тоді, коли конфлікт тобі нав'язують, задовольняючи таким чином свої потреби. Не потрібно конфліктувати з торговим агентом, який намагається «встромити» тобі якийсь непотріб. Простіше закрити перед його носом двері квартири (а ще краще – зовсім не відкривати!) або мовчки відійти від нього на вулиці.

Розберемо такий приклад: в темній вуличці не вас напав грабіжник, який вимагає віддати йому всі гроші. Можливі наступні сценарії дій:

1. Суперництво – фізично протистояти йому.
2. Співробітництво – намагатись «навести» цього грабіжника на більш багатшого знайомого, за умови, що отриманими таким чином грошми він має поділитись.
3. Компроміс – домовитися з грабіжником, що він бере тільки частину грошей в обмін на те, що жертва не буде звертатись з заявою в міліцію.
4. Уникнення – намагатися втекти.
5. Поступливість – без будь-яких слів віддати всі гроші, які маєте.

Коли буде доцільнішим перший спосіб? Коли є гарантія, що грабіжник беззбройний, слабший і боягузливіший за суперника. А якщо грабіжник має зброю, а суперник боїться? Розв'язання такого конфлікту може мати трагічні наслідки. Другий спосіб для даної ситуації доцільний тільки в тому випадку, коли і жертва виявиться грабіжником (є всі підстави надіятись, що вони обидва колись погано закінчать). Третій спосіб (дипломатичний) у спілкуванні з грабіжником, можливо, не завжди доцільний, хоча диваки бувають різні. Спроба втекти в даній ситуації – стратегія дуже хороша для тих, хто вміє швидко бігати і знає куди бігти. А ось просто віддати всі гроші дуже не хочеться, хоча інколи це абсолютно оправдано. В даному прикладі найвигідніша стратегія все ж таки четверта – уникнення, але не втому смислі

«тікати», а по максимуму уникати можливості в таку ситуацію потрапити, як і в інші подібні ситуації.

Рольова гра Конфлікти

Зміст гри: Учасникам пропонується кілька конфліктних ситуацій, розвиток яких вони розігрують в парах. Іще кілька ситуацій можуть придумати самі підлітки. Готові сценки обговорюються в колі.

Приклади конфліктних ситуацій:

1. Ти домовилась (вся) з друзями йти на дискотеку з нагоди дня народження. А мама говорить: «Нікуди ти не підеш, пізно вже, ти ще мала (ий)!»

2. Друг взяв в тебе книжку і обіцяв повернути через тиждень. З тих пір пройшов місяць, а книгу він так і не повернув. А вона дуже потрібна тобі для підготовки домашнього завдання. Вчора ти подзвонив йому додому і нагадав про книгу, він обіцяв, що принесе. А сьогодні говорить: «Вибач, я забув, куди я її поклав, і тепер не можу її знайти».

3. Ти купив в магазині півкілограма ковбаси, приніс її додому і тут побачив, що вона несвіжа. Ти повертаєшся до магазину, віддаєш ковбасу і чек і просиш повернути тобі гроші за неякісний продукт. А він відповідає: «Нічого не знаю, у нас всі продукти свіжі. Ти купив це в другому місці».

Психологічний зміст гри: Актуалізація знань про різні стилі поведінки в ситуаціях міжособистісного конфлікту, їх демонстрація на життєвих прикладах.

Обговорення: Під час обговорення цієї рольової гри потрібно звернути увагу на те, що доцільність використання різних стилів поведінки в залежності від типу конфліктної ситуації може сильно змінюватися. Вибір стилів поведінки залежить від ступені близькості учасників конфлікту (в нашому прикладі: мама, друг, стороння людина), обґрунтованості їхніх вимог (переживання мами за сина чи доньку зрозуміло, продавець просто грубить), взаємної залежності конфлікуючих сторін (з батьками потрібно ще довго разом жити, з другом навряд чи потрібно рвати дружні стосунки через книгу, а з невихованим продавцем можна просто більше не зустрічатися).

Вправа для учнів

Чужоземець

Зміст вправи: Уявіть себе в ролі чужоземця, який не дуже добре знає українську мову і тому не може зрозуміти деякий зміст висловлювань. Всі слова він розуміє буквально: наприклад, коли чує «Не вішай носа», уявляє собі повішану за ніс людину і думає, що це середньовічний спосіб покарання. Запропонуйте якомога більше варіантів, що він може подумати, якщо почує наступні фрази:

- Комар носа не підточить
- Пройшов вогонь, воду і мідні труби
- На злодієві шапка горить

- Взимку торішнього снігу не випросиш
- У сімох няньок дитя без нагляду
- Яйці курку не вчать
- Не підмастиш – не поїдеш
- Сам чорт не товариш

Вправа виконується в підгрупах по 3-4 учасники, кожна підгрупа вибирає собі по три вирази і придумує якнайбільше можливих варіантів їхньої буквального трактування.

Психологічний зміст вправи:

Вправа навчає розглядати в нових, незвичних ракурсах те, що здається зрозумілим, звичним, банальним, переходячи на позицію наївного слухача, який не має сформованого уявлення про те, що він сприймає. Вміння приймати таку позицію – одне з важливих передумов розвитку здібностей конструктивно розв'язувати конфлікти.

Обговорення: Ви бачите, як незвично можна сприймати зрозумілі і звичні висловлювання, всього лише, ставлячи себе на позицію людини, яка не знає наперед їх змісту! Поділіться, будь ласка, прикладами ситуацій з вашого життя, коли відмова від раніше відомого розуміння якоїсь ситуації допомогла вам побачити її в новому ракурсі, розв'язати пов'язані з нею конфлікти.

Рекомендації працівнику психологічної служби щодо проведення занять з елементами тренінгу для дітей

1. На початку прийняти спільні правила роботи (зафіксувати результат на фліп-чарті і розмістити на видному місці, використовувати при проведенні заняття, звертатись до правил на початку кожного заняття).

2. Корисно на початку циклу занять обговорити і створити з використанням технік арт-терапії плакату «Права дитини», розмістити поруч із правилами роботи, використовувати на кожному занятті.

3. Ознайомлюючи дітей із темою тренінгового заняття, основні терміни фіксувати на фліп-чарті.

4. Ввести серію запитань, результати яких фіксувати на фліп-чарті.

Наприклад: - Які види насильства було відчуте їхніми знайомими чи ними самими? - Які почуття відчували? (допомогти ідентифікувати: безсилля, образу, самотність, біль, озлобленість, неповагу до себе);

- Які можливі наслідки агресивних дій для постраждалих? (страхи, низька самооцінка, самонеповага, образа на тих, хто не допоміг, відвернувся, бажання помститися, пропуски занять; зниження успішності; дратівливість; поганий настрій; слізливість; зацькованість; думки про перехід до іншої школи; думки про самогубство та, у найтяжких, найбільш жорстоких і методичних випадках – суїцид).

Підвести дітей до розуміння та наголосити на тому що, у разі коли виникають подібні думки, необхідно, щоб дитина знала: **вона має право на допомогу!** Вона має йти до дорослих, котрим довіряє і котрі зможуть допомогти.

- Якщо би хтось із ваших друзів або ви постраждали від жорстокого поводження і не змогли за себе постояти самостійно, припустимо, з причини дисбалансу сили, то до кого би ви звернулися? Кому ви довіряєте?

Підвести дітей до висновку, що в школі ці дорослі, у першу чергу, - психолог школи (він спробує встановити причини і допоможе впоратись із ситуацією, емоційно підтримає) та соціальний педагог (він захищає права дітей), можливо, класний керівник або класовод, заступник директора з виховної роботи, лідери шкільної громади тощо. Кожна постраждала дитина має шукати шляхи звільнення через допомогу дорослих, фахівців і сказати собі: **«Я цього не заслуговую!»** Важливо викликати у всіх дітей співчуття до тих негативних емоцій, що відчуває скривджена й принижена дитина, розуміти, що на місці скривдженого може опинитися кожен.

5. Провести «мозковий штурм».

Варіанти проблемних питань для мозкового штурму

Варіант 1. Проблемне запитання «Як зупинити насильство?»

Спільно скласти можливий алгоритм дій:

1. Ігноруй, не відповідай емоційно, не «танцюй під дудку» агресора.

*Якщо пункт **1** не спрацював, переходь до **2**, якщо і він не спрацював, переходь до **3**, далі – сміливо до наступного.

2. Дай агресору можливість зупинитися (наприклад: «Якщо ти не зупинишся, я буду змушений все розповісти дорослим»).

3. Залиш цю ситуацію, піди від неї в інше місце (наприклад, зміни свій маршрут). Це не ознака слабкості!

4. Попроси допомоги. Це не ознака слабкості чи боягузтва! Ти захищаєш себе, своє здоров'я, своє життя!

5. Зберігай рівновагу і спокій!!! Ти маєш право захищати себе!!!

Варіант 2. Проблемне запитання «Чи можна відповідати ударом на удар?»

Після фіксації варіантів, наданих дітьми, вказати, що після того, як один вдарив іншого, а той відповів ударом, конфлікт не вичерпаний. Адже, захист може бути різним, але він не повинен стати агресією. З метою вербальної ілюстрації сентенції «Агресія народжує агресію» розповісти притчу про «Юнака і дракона».

Варіант 3. Проблемне запитання «Чи можна виправдати насильство?»

Усі відповіді записувати на фліп-чарті: В ході обговорення підвести дитину до таких висновків:

- За будь-яких умов не можна виправдувати насильство, агресивну поведінку!
- Будь-який тип поведінки чимось обумовлений, має причини.
- Якщо дитина навчиться знаходити ці причини, міркувати над ними, можливо, вона зможе контролювати свою поведінку.

Варіант 4. Проблемне питання «Якою, на думку дітей, людиною є агресор?»

Всі варіанти відповідей дітей записувати на фліп-чарті і не коментувати. У обговоренні підвести дітей до відповіді, що поганими бувають вчинки, а не сама людина. Можливо, він і не погана людина, і здатен на добрі вчинки, просто він не розуміє, що самостверджуватися за рахунок приниження іншого, або скидати агресію на інших жорстоко, непорядно, не по людськи.

- Як ви думаєте, що відчуває агресор під час насильства?

Відповіді записати на фліп-чарті, підсумувати: пошук домінування, самоствердження, відстоювання лідерства, задоволення внутрішніх комплексів, проекція внутрішньо сімейних взаємин.

Варіант 5. Проблемне запитання «Якими є можливі наслідки знущань для агресора?» Створення разом з дітьми рекомендацій для агресора:

Особистісні наслідки для агресора

Шкоду він завдає собі, коли не хоче відповідати за свої дії і спеціально заподіює шкоду іншим – він руйнує себе, своє здоров'я, адже лють, жорстокість, нелюдськість і злість руйнують його нервову систему, імунітет і хвороби неминучі.

Рекомендації для агресора (насильника)

1. Якщо заподіюєш шкоду іншим, спробуй згадати (уявити), як ти почувався, коли (якби) з тобою чинили так само.

2. Пам'ятай. Ти теж маєш право одержати допомогу і є люди, які тобі зможуть допомогти і зрозуміти, що саме змушує тебе заподіювати біль іншим.

3. Ти теж маєш право почуватися захищеним!

Кожна людина (дитина) має право на повагу, безпеку і допомогу у важку хвилину!

Кожна людина (дитина) має почуватися захищеною!

Кожна дитина має право жити вільно, у безпеці, не відчуваючи страху!

Вправи на розвиток групової взаємодії

Вправа «Крізь кільце»

Учасники стоять у шерензі, взявшись за руки, крайньому дається гімнастичний обруч. Завдання учасників: не розмикаючи рук, «пройти» крізь це кільце так, щоб воно зрештою виявилось на іншому кінці шеренги. Можна передавати кільце, а можна, навпаки, рухатися самим, пролазячи крізь нього. Після двох-трьох разів учасники замикають шеренгу в кільце.

Психологічний зміст вправи. Координація спільних дій, згуртування, тренування впевненого поведінки в ситуації, коли комусь потрібно висунути ідеї, взяти на себе лідерські функції.

Обговорення. Що допомагало виконати вправу, а що заважало? Чи було рішення груповим? Як можна вдосконалити спосіб передачі обруча?

Вправа «Перекинь м'яч»

Учасники стоять у тісному колі, потрібно якомога швидше перекинути м'ячик один одному так, щоби він побував в руках у кожного. Повторюється 3-4 рази, з кожним разом прискорюється темп. Потім потрібно придумати і

продемонструвати спосіб перекинути м'яч за одну секунду так, щоб він побував в руках у кожного.

Рішення: всі учасники ставлять складені «човником» руки один над одним і по черзі розводять руки в сторони. М'яч, падаючи вниз, передається з рук в руки і таким чином встигає побувати у кожного учасника.

Психологічний зміст: координація спільних дій, умінь нестандартно мислити в ситуації невизначеності.

Вправа «Нічний сторож»

Ведучий грає роль нічного сторожа. Він зображує сплячого - повертається спиною до інших учасників і не дивиться на них. За ним лежить який-небудь невеликий предмет, який він «охороняє». Решта стоять на відстані п'яти метрів від сторожа, по команді починають рухатися. Один з них грає роль злодюжки, його завдання - непомітно для сторожа стягнути предмет, а потім торкнутися їм кожного з учасників. Сторож раз на 6 секунд прокидається, повертається в бік учасників і спостерігає за ними - не більше 5 секунд. Коли повертається сторож, всі завмирають в тих позах, в яких їх застав сторож. Коли сторож знову засинає і відвертається, учасники знову можуть рухатися. Завдання сторожа - зрозуміти, хто злодій до того, як злодій торкнеться всіх учасників. На це дається 3 спроби. Учасники допомагають злодюжці маскуватися.

Психологічний зміст вправи. Тренування спостережливості, уміння гнучко і впевнено діяти у швидко мінливій обстановці, згуртування групи і навчання координуванню спільних дій.

Обговорення. Які враження виникли в учасників по ходу гри? Які якості важливіше за все для «сторожа», «злодюжки», рядових учасників? Де в реальному житті затребувані ці якості?

Вправа «Олівці»

Учасники розбиваються на пари, встають один напроти одного, вказівними пальцями утримують два олівці, притиснувши їх подушечками вказівних пальців. Завдання: не випускаючи олівці, рухати руками вгору-вниз, вперед-назад.

Після виконання підготовчого завдання група встає в вільний коло (відстань між сусідами 50-60 см), олівці затискаються між пальцями сусідів. Потім учасники переміщуються, виконують різні рухи руками і корпусом, намагаючись утримати олівці.

Психологічний зміст: чітка координація спільних дій на основі невербальної сприйняття одне одного, необхідність будувати свої дії з урахуванням рухів партнерів.

Засудження. Які дії повинен виконувати кожен учасник, щоб олівці в колі не падали? На що орієнтуватися при виконанні цих дій? Як встановити з оточуючими необхідне взаєморозуміння, навчитися «відчувати» іншої людини?

Вправи на розвиток впевненої поведінки дітей та довіри

Вправа «Виправдай позу»

Учасники рухаються по кімнаті. На сплеск всі завмирають в якийсь позі (як у дитячій грі «Море хвилюється»). Потім кожен по черзі, «оживаючи», повинен виправдати свою позу, тобто виконати дію, що пояснює положення його тіла.

Психологічний зміст: формування навичок контролю напруги м'язів, розкріпачення, створення довірливої атмосфери для подальшої роботи.

Вправа «Три способи поведінки»

Учасники розігрують сценки конфліктних ситуацій, в яких їм дається завдання вести себе відповідно до одного із стилів поведінки: соромливо (говорити винуватим тоном, тихим голосом, погоджуватися запереченнями співрозмовника), впевнено (говорити спокійно, помірковано-голосно, дивлячись прямо на співрозмовника, наполегливо викладати свої вимоги і при необхідності повторювати їх, не вдаватися до звинувачень і погроз), агресивно (говорити голосно, енергійно жестикулювати, вимагати, наказувати, погрожувати). Кожна сценка програється тричі (1-2 хвилини на повтор), в парах. Один з партнерів веде себе відповідно до якого-небудь стилю, інший - так, як вважає за потрібне.

Психологічний зміст: демонстрація впевненої поведінки в конфліктній ситуації шляхом порівняння з іншими стилями. Тренування впевненої поведінки. Обговорення та усвідомлення плюсів і мінусів кожного із стилів поведінки.

Вправа «Оптимальні варіанти»

Учасники об'єднуються в групи по 3-4 людини. Їм надаються конфліктні ситуації, наприклад: «Ти стоїш в черзі, і раптом якісь хлопець з дівчиною стають прямо перед тобою, як ніби так воно і треба». Завдання учасників - продумати, і програти сценки, що демонструють оптимальні (тобто такі, що дозволяють досягти мети з найбільшою ймовірністю і з найменшими витратами сил) варіанти впевненого, агресивного і сором'язливого поведінки стосовно кожної ситуації.

Психологічний зміст: підвищення гнучкості в різних ситуаціях, демонстрація типів поведінки і того, що залежно від ситуації можуть бути оптимальними різні стратегії поведінки.

Вправа «Агресивний і сором'язливий»

Вправа виконується в трійках. Той, хто починає її, створює який-небудь нейтральний за змістом рух. Завдання двох інших учасників: один з них тлумачить ці дії таким чином, як могла би зробити агресивна людина, другий - так, як сором'язлива. Наприклад: «Він опустил голову і ховає погляд - значить, у чомусь винен переді мною, а раз так - треба його провчити!» Або «Він опустил голову, щоб я не зустрівся з ним поглядом, - напевно, я перед ним

винен, і глянути йому в очі мені було б дуже соромно!» Доцільніше організувати цю вправу так, щоб кожна з трійок працювала послідовно, на очах у всієї групи.

Психологічний зміст вправи: демонстрація того, як неоднозначно можуть бути сприйняті одні й ті ж дії людини залежно від установок.. Зазвичай людина приписує іншим саме ті наміри, якими керується сам, навіть якщо їх поведінка не дає тому будь-яких підстав.

Обговорення. Які враження у вас виникли, коли ви самі брали участь у цій вправі і спостерігали її з боку? Виходячи з чого люди зазвичай вирішують, як саме витлумачити дії оточуючих? Наведіть життєві приклади, коли різні люди розуміють одні і ті ж дії протилежним чином. Які висновки ви зробили для себе? Варто звернути увагу, що в ігровій ситуації ми починаємо міркувати за інших, і, як правило, помиляємося в своїх судженнях.

Вправа "Коло довіри" ("Воскова паличка")

Учасники розбиваються на групи по 8-9 чоловік, бажана рівна кількість юнаків і дівчат. Група встає в тісне, щільне коло, тримаючи руки долонями вперед на рівні грудей. Діаметр кола близько 1,5 метра. Ведучий в центрі кола розслабляється і починає вільно падати вперед або назад на руки учасників, які стоять навколо. Їх завдання - м'яко ловити його на руки (з опорою на плечі) і легко відштовхувати від себе, так, щоб він почав падати в інший бік. Бажано, щоб у середині кола побував кожен учасник. Вправа стимулює розвиток взаємної довіри учасників, розвиває вміння розслаблятися, знімати напруження, створює можливість для тактильного контакту.

Розвиток впевненості в учнів у ситуаціях невизначеності

Вправа «Дві справи»

Учасники розбиваються на групи по чотири людини. Ведучий сідає на стілець, напроти нього сідає інший учасник і починає здійснювати будь-які рухи, постійно змінюючи їх. «Живе дзеркало» повторює все побачене. Два інші учасники в цей же час сідають з боків від нього і починають у швидкому темпі задавати йому будь-які питання. Той має, не припиняючи копіювання рухів, відповідати на питання, по можливості логічно і за змістом. Вправа триває одну - дві хвилини, потім ролі міняються.

Психологічний зміст вправи. Тренування вміння розподіляти увагу між кількома діями, впевнено вести себе і не губитися в ситуаціях інформаційного перевантаження.

Обговорення. Що викликало утруднення, а що допомагало розподілити увагу? Коли в житті виникають ситуації, що вимагають сприйняття інформації одночасно з декількох джерел і швидкої реакції на неї?

Вправа «Хо́да»

Учасників просять вибрати емоцію або психологічний стан, який вони хотіли б продемонструвати, і пройти перед групою таким чином, щоб по ході

можна було здогадатися, що саме вона виражає. Кожному дається три-чотири спроби, в них потрібно висловлювати різний стан. Учасники йдуть по черзі. Завдання – вгадати емоцію. В якості прикладу і розминки можна попросити всіх продемонструвати такі варіанти ходи, як: впевнена, сором'язлива, агресивна, радісна, ображена.

Психологічний зміст. Розвиток навичок пластичної експресії, навчання саморегуляції, емоційних станів через контроль їх зовнішніх проявів. Розвиток спостережливості і вміння зовні виражати свої емоційні стани.

Вправа «Рак-відлюдник»

Учасники розбиваються на трійки. Дві людини стають обличчям один до одного, беруться за руки й зображують морську мушлю - «будиночок» для рака-самітника. Третій учасник знаходиться між ними і зображує «мешканця» - рака-самітника. Ведучий дає команди.

«Мешканці шукають будиночки»: по цій команді раки-самітники виходять зі своїх сховищ і прагнуть зайняти нові, а раковини залишаються на місці.

«Будиночки шукають мешканців»: раки стоять на місці, а раковини, не розтискаючи рук, переміщуються в пошуку нових мешканців.

«Буря»: за цією командою всі залишають свої місця, раки-самітники починають шукати собі новий притулок, а раковини - нових мешканців. Гра проходить цікавіше, якщо кількість учасників така, що хтось один залишається «бездомним».

Психологічний зміст: розминка мобілізації уваги, тренування уміння адекватно реагувати на швидко мінливу ситуацію.

Розвиток в учнів навичок самоконтролю, формування впевненої поведінки в емоційно напружених, стресових ситуаціях, вміння конструктивно вирішувати конфліктні ситуації

Вправа «Сплячі леви»

Сидячі учасники зображують сплячих левів. Як відомо, леви сплять з відкритими очима - раптом виявиться небезпека? Ведучий вільно переміщається між ними. Його завдання - вивести «левів» зі стану незворушності, викликати у них будь-яку емоційну реакцію. Можна робити що завгодно, але не торкатися фізично інших учасників і не вживати в їх адресу образливих виразів. Якщо ведучому вдалося викликати емоційну реакцію у якогось з учасників, той встає і приєднується до ведучого. Перемагає той, хто довше протримається в положенні «сплячого лева», зберігши незворушність.

Психологічний зміст вправи. Тренування вміння контролювати вираз своїх емоцій, зберігати незворушність у різних ситуаціях.

Вправа «Не сміятися»

Учасники колективно здійснюють дії, що викликають негайний сміх, наприклад: 1) з бавовни ведучого всі учасники підносять руки до обличчя,

роблять «довгий ніс» і хором говорять: «Я Буратіно». Це повторюється з інтервалами в дві-три секунди. Всі учасники рухаються по колу, присідаючи, спираючись руками на коліна, кожний з них по черзі говорить: «Я місяцехід». 2) ведучий ставить учасникам запитання будь-якого змісту, а ті повинні відповідати на них словом «ковбаска». 3) учасники сидять у колі. Кожен з них лоскоче лікоть правого сусіда. 4) учасники по черзі розповідають анекдоти, смішні фрази. Завдання - виконувати подібні дії, зберігаючи серйозний вираз обличчя. Не сміятися. Хто посміхнеться або засміється - вибуває до закінчення раунду. Але можна смішити інших. Перемагають ті, хто залишився в грі довше за всіх.

Психологічний зміст. Тренування регуляції своєї поведінки.

Обговорення. Які способи ви використовували, щоб не сміятися? Наведіть приклади життєвих ситуацій, коли необхідно контролювати свій сміх.

Вправа «Хто без стільця?»

Стільці розставлені по колу, їх кількість на один менше, ніж кількість учасників. Всі учасники йдуть по колу. За сигналом ведучого кожен прагне зайняти стілець. Той, хто залишився без стільця, вибуває з гри, прибирається ще один стілець, проводиться наступний раунд і т.д.

Психологічний зміст: вироблення швидкої реакції на мінливу обстановку, де інтереси учасника вступають в протиріччя з інтересами інших, тренування регуляції поведінки в таких умовах.

Вправа «Товкачі»

Учасники розбиваються на пари і стають на відстані 1 м один від одного. Кожен підтискає ліву ногу, виставляє долоні вперед і по команді починає штовхатися «долоня в долоню», намагаючись вивести суперника з рівноваги, змусити його опустити другу ногу чи зрушити з місця. Кожну хвилину по команді ведучого склад пар змінюється.

Психологічний зміст: демонстрація маніпуляції, вплив на партнера з допомогою хитрості.

Вправа «Місток»

Учасники розбиваються на пари, стають на прямій лінії, проведеній на підлозі, обличчям один до одного на відстані близько 3 м. Ведучий пояснює ситуацію: «Ви йдете назустріч один одному по дуже вузькому містку над водою. У середині містка ви зустрілися, вам треба розійтися. Хто поставить ногу за лінією - упаде в воду. Постарайтеся розійтися так, щоб не впасти».

Психологічний зміст: демонстрація моделей конфліктної ситуації.

Обговорення. Які почуття у вас виникали? Що допомагало при виконанні вправи?

Вправа «Перетягну газету»

Учасники розбиваються на пари, отримують по газеті і згортають її в трубочку, стають на відстані 1 м один від одного, підтискають одну ногу і притримують її рукою. Вільною рукою вони беруть трубочку з газети і

починають її перетягувати, прагнучи вивести один одного з рівноваги, але при цьому не порвати газету.

Психологічний зміст. Ілюстрація сценарію, при якому часто розвиваються конфлікти: партери перетягують один одного, але діють без застосування сили, в іншому випадку це загрожує розривом відносин.

Вправа «Хвости»

Кожен учасник відводить ліву руку назад і розташовує її відкритою долонею вгору на рівні пояса, зображуючи «хвіст». Права рука вільна. По команді ведучого всі починають переміщатися, намагаючись вхопитися за хвости інших учасників і при цьому вберегти свій хвіст. Той, кого схопили за хвіст, зупиняється на місці і більше не має права переміщатися, але може ловити за хвости пробігають повз. Гра триває, поки всі учасники, крім одного, не будуть знерухомлені.

Психологічний зміст: розминка, зняття напруги, тренування уміння впевнено діяти в мінливої ситуації.

Обговорення. Яка стратегія виявилася найбільш ефективною в цьому вправі? У яких життєвих ситуаціях доцільніше діяти оборонно, а в яких - наступально?

Рекомендації щодо попередження та протидії насильству в сім'ї Вчителю необхідно пам'ятати

– Жоден сигнал щодо насильства в сім'ї не можна сприймати легковажно, навіть якщо він надходить від дитини.

– Кожне втручання має індивідуальний характер. Ні в якому разі не можна переносити на конкретний випадок висновки, зроблені вами або вашими колегами у схожій, на вашу думку, ситуації сімейного насильства.

– При спілкуванні з постраждалими необхідно враховувати, що діти перебувають зазвичай у стані сильного емоційного збудження (або пригніченості) внаслідок пережитої загрози та психічного перенапруження.

– Спосіб ведення розмови має сприяти заспокоєнню та підтримці постраждалих.

– Дитина зазвичай не здатна оцінити ситуацію і рідко називає пережите саме насильством.

– Кривдник дуже часто видає себе за спокійну, врівноважену людину, яка не розуміє, чого від неї хоче вчитель. Зовнішньо це виглядає досить вигідно.

– Винуватець часто покладає відповідальність за скоєне на жертву, мовляв, сама напросилася, довго дошкуляла йому, і він (вона) в якийсь момент просто втратив контроль, не стримався(-лась).

– Винуватець обіцяє зробити все, що тільки побажають члени сім'ї та шкільні фахівці, аби тільки останні відмовилися від втручання.

Рекомендації учням

Якщо ти знаєш або здогадуєшся, що твій друг став жертвою жорстокого поводження, умов його про все розповісти кому-небудь з дорослих. Якщо ж твій друг піддається жорстокому зверненню, проте довіритися дорослому відмовляється, це можеш за нього зробити ти. Піди до дорослого, якому довіряєш, і розкажи все, що тобі про твого друга відомо. Ти маєш рацію, видавати секрети друга нелегко. Твій друг може розсердитися, якщо дізнається, що ти його видав, зловжив його довірою. адже у разі розголосу батькам твого друга може не поздоровитися. Якщо ти турбуєшся, що заподієш своєму другу шкоду, видавши його секрет, май на увазі: жорстоке поводження, жертвою якого він регулярно стає, заподіє йому шкоду набагато більшу. Від травм, що постійно наносяться, підлітки несуть тяжку втрату, не тільки фізичну, але і моральну, і, не побачивши іншого виходу, намагаються піти з життя. Багатьом з них, на жаль, це вдається.

Рекомендації для учнів та їх однолітків

- Твої права в сім'ї в нашій державі захищають Сімейний кодекс України та Цивільний кодекс України;
- Будь поінформованим та нагадуй батькам про існування твоїх прав (права дитини є такими ж як і права дорослих, які є закріпленими в II розділі Конституції України);
- Намагайся завжди шукати порозуміння з батьками;
- Не соромся звертатися за допомогою до кваліфікованих спеціалістів, вчителів, психологів, працівників прокуратури, кримінальної міліції у справах неповнолітніх;
- З 14 років ти маєш право особисто звернутися в суд щодо порушень твоїх прав батьками

Насилля на вулиці

Насиллям на вулиці щодо дітей є:

- Фізичне насилля: Грабїж, Розбій, Побиття, Проституція, Примусова праця (збирання і здача металобрухту, макулатури, порожні пляшки, миття машин, праця вантажниками).
- Моральне насилля: образи, приниження честі та гідності.
- Злочини проти власності: грабїж, вимагання.
- Сексуальне насилля: проституція, зґвалтування, розбещення.

Шляхи подолання (Як себе поводити):

- Не ходити самому по вулицях в вечірній та нічний час;
- Не спілкуватися із незнайомими особами;
- Не виставляти на показ коштовні речі (прикраси, мобільні телефони, гроші);
- Не вживати алкогольні, наркотичні засоби (це призводить до втрати самоконтролю);
- Не провокувати своєю поведінкою інших (викликаючий одяг та поведінка);

- У випадку працевлаштування, вимагай від працедавців дотримання норм трудового законодавства щодо неповнолітніх (укладення трудового договору у письмовій формі із зазначенням умов праці);
- Якщо на твоїх очах відбувається правопорушення, дуже важливо не бути втягнутим у нього щоб не стати жертвою або співучасником;
- Якщо ти став свідком правопорушення, варто обов'язково звернутись до правоохоронних органів і надати їм інформацію про це. Таким чином ти убережеш себе й інших людей від того, щоб не стати жертвою.

Рекомендації для батьків

- Забезпечити фізичну безпеку – не залишати дитину без нагляду;
- Підтримуйте сімейний розклад дитини;
- Слідкуйте за дитиною: Будьте послідовним, Усно визначайте свої опікування та межі дозволеного, Давайте настанови, а не покарання, Приділяйте дитині свій час і увагу, Беріть участь вжитті дитини: ігри, шкільні заходи, Залучайте дітей до своїх заходів;
- Заохочення і підтримка: Заохочуйте дітей займатися тим, чим їм цікаво, Будьте позитивними, Навчайте їх необхідних навичок, Якщо дитини вас дратує, скажіть їй свої відчуття від першої особи «Мені важко коли хтось заважає», Довіряйте дітям, Визнавайте право її на особисте життя, Поважайте почуття інших батьків, Говоріть та дійте так, щоб діти відчували себе у безпеці.

Пам'ятка для батьків

У спілкуванні зі своїми дітьми:

- Радійте вашому синові, доньці.
- Розмовляйте з дитиною турботливим, підбадьорюючим тоном. Коли дитина з вами розмовляє, слухайте уважно, не перериваючи. Установіть чіткі та визначені вимоги до дитини.
- У розмові з дитиною називайте як можна більше предметів, їх ознак, дій з ними.
- Ваші пояснення повинні бути простими та зрозумілими. Розмовляйте чітко, ясно. Будьте терплячими.
- Спочатку запитуйте «що?», а потім «для чого?», «чому?».
- Заохочуйте в дитини прагнення ставити запитання.
- Заохочуйте цікавість, пізнання та уяву вашої дитини.
- Частіше хваліть дитину.
- Заохочуйте ігри з іншими дітьми.
- Турбуйтеся про те, щоб у дитини були нові уявлення, про які вона могла б розповісти.
- Намагайтеся, щоб дитина разом з вами щось робила по господарству.

- Намагайтесь проявляти інтерес до того, що їй цікаво робити (малювати, співати тощо).
- Не втрачайте почуття гумору.
- Грайте з дитиною в різні ігри.
- Частіше робіть щось спільно, усієї сім'єю.
- Частіше спілкуйтеся зі спеціалістами, читайте книги про виховання дитини.

Щоб установити довірливі стосунки з дитиною та зберегти їх:

- Не переривайте дитину, не кажіть, що ви все зрозуміли, не відвертайтеся, поки дитина не закінчила розповідати, інакше кажучи, не давайте їй приводу тривожитись через те, що вас мало цікавить те, про що вона каже.
- Не ставте забагато запитань.
- Не примушуйте дитину робити те, до чого вона не готова.
- Не примушуйте дитину робити що-небудь, якщо вона втомилась, засмучена.
- Не вигадуйте для дитини багато правил — вона перестане звертати на них увагу.
- Не виявляйте підвищеного занепокоєння з приводу неочікуваних стрибків у розвитку дитини чи деякого регресу.
- Не порівнюйте дитину з жодними іншими дітьми.

Пам'ятаймо: діти вчаться тому, чому їх вчать

- Якщо діти живуть з критикою, вони вчаться осуджувати.
Якщо діти живуть з ворожістю, вони вчаться битися.
- Якщо діти живуть зі страхом, вони вчаться боятися.
Якщо діти живуть у жалості, вони вчаться жаліти себе.
- Якщо діти живуть з насміхом, вони вчаться бути боязкими.
Якщо діти живуть із заздрістю, вони вчаться зневірі.
- Якщо діти живуть із соромом, вони вчаться почуватися винними.
Якщо діти живуть із заохоченням, вони вчаться терпінню.
- Якщо діти живуть із похвалою, вони вчаться вдячності.
Якщо діти живуть з визнанням, вони вчаться любити.
- Якщо діти живуть зі схваленням, вони вчаться любити себе.
Якщо діти живуть у розумінні, вони вчаться цілеспрямованості.
- Якщо дітей вчать ділитися, вони вчаться бути щедрими.
Якщо діти живуть у чесності, вони вчаться бути правдивими.
- Якщо діти живуть у справедливості, вони вчаться бути справедливими.
Якщо діти живуть у добрі та ввічливості, вони вчаться поважати.
- Якщо діти живуть у безпеці, вони вчаться вірити в себе й довіряти тим, хто поруч з ними.

Якщо діти живуть у дружелюбності, вони вчаться розуміти, що світ – прекрасний.

Рекомендації психологам, батькам та педагогам у разі звернення по факту насилля в сім'ї

Рекомендації психологам у разі першої допомоги жертвам домашнього насилля:

- Не кидайтеся відразу обіймати потерпілого. Візьміть його за руку або покладіть свою руку йому на плече. Якщо побачите, що це людині неприємно, уникайте тілесного контакту.
- Не вирішуйте за потерпілого, що йому зараз необхідно (він повинен відчувати, що не втратив контролю над реальністю).
- Не розпитуйте потерпілого про подробиці того, що сталося. Ні в якому разі не звинувачуйте його в тому, що сталося.
- Дайте потерпілому зрозуміти, що він може розраховувати на вашу підтримку.
- Якщо потерпілий починає розповідати про те, що сталося, спонукайте говорити не стільки про конкретні деталі, скільки про емоції, пов'язані з подією. Домагайтеся, щоб він говорив: «Це не моя провина, винен насильник»; «Було зроблено усе можливе в таких обставинах».
- Якщо потерпілий вирішив звернутися в міліцію, йдіть туди разом. При оформленні заяви, з'ясуванні прикмет злочинців він знову в подробицях переживе жахливу ситуацію. Йому буде потрібна ваша підтримка.
- При консультуванні жертв сексуального насильства необхідно домагатися наступних цілей .
- Забезпечити можливо повніше і безумовне прийняття себе.
- Сприяти підвищенню самооцінки.
- Допомогти скласти конкретний план поведінки в обставинах, пов'язаних з насильством (інформація про міліцію, правоохоронні органи, медичні процедури).
- Допомогти визначити основні проблеми.
- Допомогти мобілізувати системи підтримки особи.
- Допомогти усвідомити серйозність того, що сталося.
- Допомогти усвідомити необхідність згаяти час на одужання.
- Виявити і зміцнити сильні сторони особи клієнта.

Завдання психолога у разі звернення спрямовані на те, щоб :

- зменшити у дитини почуття сорому, провини, безсилля;
- допомогти в зміцненні почуття власної значущості;
- сформувані нові поведінкові патерни (форми поведінки);
- сприяти виборчій взаємодії з навколишніми людьми;

Свою роботу з дітьми, що піддалося жорсткому поводженню і насильству, ми будемо по наступних принципах: слухаю, розумію, співпереживаю.

Нами був вироблений алгоритм поведінки консультанта при веденні діалогу з такими абонентами:

1. Викликати прихильність до себе – «Я тобі вірю»

Найперший і важливий крок - встановлення довірчих стосунків між дитиною і консультантом. Багато дітей не можуть розповісти про те, що сталося дорослим, оскільки бояться, що вони їм не повірять. Причина цих страхів криється в тому, що насильник, як правило, авторитетніше і сильніше, ніж жертва.

2. Проявити співчуття – «Мені шкода, що це сталося»

На другому етапі дитина повинна відчувати, що її чують, співчують, розуміють виникаючі думки і почуття.

3. Зменшити відчуття провини – «Я упевнена, що ти не винен в тому, що сталося». Це третій крок, який спрямований на те, щоб дитина відчула себе комфортно і безпечно. Консультант не повинен засуджувати, давати негативних оцінок поведінці того, хто звернувся.

Подолання відчуття провини є одним з найважливіших етапів роботи з жертвами насильства. Провина носить всепоглинаючий характер, провокує різні спотворення в уявленнях про себе і свої вчинки. Дитина своїм вчинкам надає особливий негативний сенс. Робота з відчуттям провини включає розуміння того, в чому винить себе потерпілий.

4. Підтримати і схвалити його поведінку: «Добре, що ти не злякався і подзвонив».

Позитивна, емоційна підтримка, підкріплення бажання знайти вихід з ситуації насильства є важливими моментами цього етапу. Дитині потрібна допомога в подоланні страхів, що виникають після розкриття фактів насильства.

5. Знайти резерви підтримки і допомоги – «Як ти думаєш, кому ще ти можеш розповісти про свою проблему»?

В даному випадку важливо показати дитині, що існує багато людей, організацій, яким можна довіритися і отримати допомогу і підтримку (родичі, знайомі, учителі, сусіди, служби соціального захисту, міліція, органи опіки і опікування і ін.).

6. Створити умови для припинення насильства і виробити стратегію поведінки – «Давай подумаємо, що ми можемо зробити, щоб подібного не повторилося»?.

Тут треба обговорити поведінку дитини і виключити моменти, що провокують насильство.

Потім знайти разом з дитиною нові шляхи виходу з ситуації, що склалася. Часто дитина не бачить виходу і проблема для неї здається нерозв'язною, тому завдання консультанта першим почати обговорення і направити на пошук альтернативних рішень.

Роблячи вибір, дитина бере на себе відповідальність і таким чином, у неї підвищується мотивація до активних дій. Після закінчення обговорення психолог-консультант пропонує дитині оцінити вибране рішення у світлі очікуваного успіху.

7. Вселити упевненість в завтрашній день – «Я знаю, що ти впорашся з проблемою. Я в тебе вірю, ти сильний»!

Установка на позитив допомагає дитині упевнено слідувати наміченій цілі не відступаючи перед труднощами.

Особливості поведінки батьків або осіб, що їх замінюють, яких запідозрюють у жорстокості по відношенню до дитини

- Суперечливі, плутані пояснення причин травм у дитини і небажання внести ясність в подію.
- Небажання, пізнє звернення по медичну допомогу або ініціатива звернення по допомогу виходить від сторонньої особи.
- Звинувачення в травмах самої дитини.
- Неадекватність реакції батьків на тяжкість ушкодження, прагнення до її перебільшення або зменшення.
- Відсутність стурбованості за долю дитини.
- неувага, відсутність ласки і емоційної підтримки в поводженні з дитиною.
- Стурбованість власними проблемами, що не відносяться до здоров'я дитини.
- Оповідання про те, як їх карали в дитинстві.
- Ознаки психічних розладів в поведінці або прояв патологічних рис вдачі (агресивність, збудження, неадекватність і ін.).

Притча. Про трьох мудреців та слона

Одного разу троє мудреців прийшли до палацу, щоб позмагатися, хто з них мудріше. Їх привели до раджі, який придумав їм серйозне випробування. Мудрець зав'язали очі, а на площу перед палацом вивели слона, до якого їх і підвели.

Ніхто з цих трьох ніколи в житті не зустрічав слона і, зрозуміло, ніколи не бачив його. Раджа наказав їм торкнутися слона, домовитися про те, що за тварина перед ними, а потім розповісти про це всім. Мудреців підвели до слона. Один торкався хобота, інший – ноги, а третій – вуха слона. Кожен з них почав висловлювати свою думку іншим. Перший сказав, що він щойно тримав у руках велику та сильну змію, яка, якщо розлютиться, зможе запросто задушити людину. Другий категорично не погодився і сказав, що хоч це дійсно жива істота, але не змія. Він додав, що ця тварина дуже могутня, як величезне дерево, яке не можна обхопити руками. Третій же глузував з інших і сказав, що він торкався крил величезного метелика, що, мабуть, може літати дуже високо. Мудреці з зав'язаними очами

сперечалися, перекрикували один одного. Вони посварилися й не змогли домовитися. Коли прийшов час розповідати всім про те, що ж за тварина перед ними, кожний висловив свою версію. Раджа сміявся з мудреців. Він сказав, що жоден з них не відрізняється мудрістю. Всі вони щось уявили про живу істоту перед ними, але були однаково далекі від істини. Кожний сприйняв істоту помилково, тому що був упертий і не хотів слухати. Але якби вони прислухалися один до одного, то зрозуміли б, що кожний з них торкався тільки однієї з багатьох частин тварини. Речі багатогранні, істина поруч, істина помирає у конфлікті, істина народжується спільними зусиллями.

Словник

Дитина - правовий статус особи до досягнення нею повноліття. Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Законні представники дитини - батьки, усиновителі, батьки-вихователі, прийомні батьки, патронатні вихователі, опікуни, піклувальники, представники закладів, інші особи, які виконують функції опікунів і піклувальників.

Жорстоке поводження з дитиною - будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною в сім'ї або поза нею

Фізичне насильство над дитиною – дії із застосуванням фізичної сили стосовно дитини, направлені на спричинення їй фізичного страждання, що заборонені законом. Фізичне насильство в сім'ї передбачає умисне нанесення одним членом іншому побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести до смерті, порушення фізичного або психічного здоров'я, посягання на його честь і гідність.

Сексуальне насильство або розбещення – протиправне посягання однієї особи на статеву недоторканість іншої, дії сексуального характеру стосовно дитини, що проявляються як згвалтування, сексуальні домагання, непристойні пропозиції, будь-які образливі дії сексуального характеру.

Психологічне насильство – вплив однієї особи (групи осіб) на психіку дитини, з використанням словесних образ, погроз, переслідування, залякування, критика, маніпуляції, що може призвести до виникнення у дитини пригніченого або хронічного тривожного стану, затримки чи відставання психоемоційного, когнітивного, соціального та фізичного розвитку тощо.

Насильство в сім'ї - будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї стосовно іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю (стаття 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»).

Недбале ставлення до дитини передбачає таку поведінку батьків (осіб, які їх замінюють), яка призводить до свідомого або неусвідомленого незадоволення дорослими життєво важливих потреб дитини, пов'язаних з її виживанням, здоров'ям та повноцінним розвитком.

Бездоглядність – відсутність або недостатність контролю за поведінкою або заняттями дітей і підлітків, виховного впливу на них з боку батьків або осіб, які їх замінюють.

Діти, які опинились у складних життєвих обставинах, - діти, які потрапили в обставини, що порушують їх повноцінну життєдіяльність та розвиток, у подоланні наслідків яких вони потребують допомоги (проживають у сім'ях, у яких батьки або особи, що їх замінюють, ухиляються від виконання батьківських обов'язків; залишилися без батьківського піклування; систематично самовільно залишають місце постійного проживання (перебування); зазнали фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства; розлучені із сім'єю та не є громадянами України).

Толерантність - повага й визнання рівності, відмова від домінування і насильства, визнання багатомірності й різноманіття людської культури, норм, вірувань і відмова від зведення цього різноманіття до якоїсь однієї точки.

Торгівля людьми - сучасна форма рабства.

Соціальний супровід – робота соціального педагога із сім'єю, спрямована на підтримку сім'ї в різних видах її життєдіяльності, формування здатності сім'ї самотужки долати свої труднощі, надання допомоги сім'ї з метою розв'язання різних проблем

Неправомірна поведінка – поведінка, що суперечить чинним нормам права.

Правомірна поведінка – учинки, діяння, які не суперечать приписам правових норм або основним принципам права певної держави.

Психологічна корекція – виправлення психічних розладів, відхилень за допомогою різних методик, які рекомендуються психологами та психіатрами.

Конфлікт – зіткнення протилежних інтересів, думок, поглядів.

Деструктивна сім'я - родина, яка з об'єктивних та суб'єктивних причин утратила свій виховний потенціал, внаслідок чого в ній складаються несприятливі умови для виховання дитини.

Діагностування – прояснення, розпізнання; отримання інформації про стан та розвиток контрольованого об'єкта, його відхилення від норми.

Арт-терапія - засіб невербального спілкування, вільного самовираження і самопізнання; лікування людської душі засобами мистецтва.

Інформаційний довідник

Розгляд звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення

Служби у справах дітей:

- здійснюють приймання звернень та повідомлень про випадки жорстокого поводження щодо дитини;
- ведуть облік дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах у зв'язку з жорстоким поводженням з ними або загрозою щодо його вчинення;

- координують діяльність суб'єктів при вирішенні питань соціального захисту дітей, які постраждали від жорстокого поводження;
- забезпечують надання необхідної допомоги дитині, яка постраждала від жорстокого поводження, у взаємодії з іншими суб'єктами та з урахуванням найкращих інтересів дитини;
- направляють дитину до закладів охорони здоров'я для обстеження стану її здоров'я, надання дитині необхідної медичної допомоги, у тому числі лікування в стаціонарі, та документування фактів жорстокого поводження з нею;
- у разі необхідності представляють (у тому числі в судах) інтереси дітей, які постраждали від жорстокого поводження або стосовно яких існує загроза його вчинення.

Органи внутрішніх справ:

- здійснюють прийняття інформації про факти жорстокого поводження з дітьми або загрозу щодо їх вчинення цілодобово. Заяви та повідомлення зобов'язані приймати всі працівники органів внутрішніх справ;
- у разі неможливості подання письмової заяви працівник органу внутрішніх справ повинен скласти протокол усної заяви або рапорт про факт жорстокого поводження з дитиною (загрозу його вчинення), у якому зазначаються: прізвище, ім'я, по батькові постраждалої дитини, інформація про особу, яка жорстоко поводитися з дитиною чи реально мала такий намір, час і місце випадку, інші необхідні обставини;
- при отриманні інформації про факт жорстокого поводження з дитиною (загрозу його вчинення) працівник органу внутрішніх справ уживає заходів щодо її внесення до журналу Єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події;
- усі заяви, повідомлення, протоколи усної заяви, рапорти про факти жорстокого поводження з дітьми (загрозу його вчинення) розглядає керівництво органу внутрішніх справ та надає письмові резолюції працівникам уповноваженого підрозділу органу внутрішніх справ щодо необхідних заходів для подальшого прийняття рішення згідно із законодавством;
- після отримання заяви, повідомлення, складання протоколу усної заяви або рапорту про факт жорстокого поводження з дитиною (загрозу його вчинення) працівник органу внутрішніх справ за наявності ознак кримінального правопорушення доповідає про це начальникові слідчого підрозділу для внесення слідчими відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформує начальника органу внутрішніх справ;
- за результатами розгляду звернення, повідомлення про факт жорстокого поводження з дитиною (загрозу щодо його вчинення) працівники уповноваженого підрозділу органу внутрішніх справ

зобов'язані поінформувати батьків дитини або осіб, які їх замінюють (якщо не вони є винуватцями жорстокого поводження з дитиною або загрози його вчинення), службу у справах дітей та у разі потреби органи прокуратури та суд.

Загальноосвітні навчальні заклади:

- здійснюють приймання звернень та повідомлень про випадки жорстокого поводження щодо дитини;
- терміново (протягом однієї доби) передають повідомлення у письмовій формі до служби у справах дітей, органів внутрішніх справ про випадок жорстокого поводження з дитиною чи загрозу його вчинення;
- у межах компетенції вживають заходів щодо виявлення і припинення фактів жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення в закладах освіти;
- організують роботу психологічної служби системи освіти з дітьми, які постраждали від жорстокого поводження;
- проводять роз'яснювальну роботу з батьками та іншими учасниками навчально-виховного процесу із запобігання, протидії негативним наслідкам жорстокого поводження з дітьми.

Заклади охорони здоров'я:

- здійснюють приймання звернень та повідомлень про випадки жорстокого поводження щодо дитини;
- терміново (протягом однієї доби) передають повідомлення у письмовій формі до служби у справах дітей, органів внутрішніх справ за місцезнаходженням закладу охорони здоров'я про випадок жорстокого поводження з дитиною чи загрозу його вчинення;
- цілодобово здійснюють прийняття дітей, які постраждали від жорстокого поводження, надають їм необхідну медичну, психологічну (за наявності в закладі охорони здоров'я психолога) допомогу та документують факти жорстокого поводження з дітьми;
- при обстеженні дитини медичні працівники звертають увагу на ушкодження, що могли виникнути внаслідок жорстокого поводження з нею, повідомляють про це лікаря, який надає дитині первинну медичну допомогу, забезпечують подання інформації до служби у справах дітей та органу внутрішніх справ;
- проводять лікування дітей, які постраждали від жорстокого поводження, та надають психологічну допомогу (за наявності в закладі охорони здоров'я психолога).

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:

- здійснюють приймання звернень та повідомлень про випадки жорстокого поводження щодо дитини;

- терміново (протягом однієї доби) передають повідомлення у письмовій формі до служби у справах дітей, органів внутрішніх справ про випадок жорстокого поводження з дитиною чи реальну загрозу його вчинення;
- здійснюють екстрене втручання, надають необхідні соціальні послуги дітям, які постраждали від жорстокого поводження або стосовно яких існує загроза його вчинення, та забезпечують соціальний супровід сімей, у яких проживають такі діти;
- направляють у разі потреби сім'ї (або одного з членів сім'ї) з дитиною, яка постраждала від жорстокого поводження або стосовно якої існує загроза його вчинення, до центру соціально-психологічної допомоги.

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ПРОТИДІЯ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї

**Інформаційний збірник форм та методів роботи
з учнями загальноосвітніх навчальних закладів**

Упорядники: Лісова М.С.- соціальний педагог Київської гімназії східних мов №1, спеціаліст вищої категорії; Савченко М.П. – заступник директора з навчально-методичної роботи Київської гімназії східних мов №1, Департамент освіти і науки виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації). –К., 2015 - 92 с.

Комп'ютерна верстка: Павленок В.П.

Рецензент: Кизенко В.І. – провідний науковий співробітник відділення дидактики Інституту педагогіки НАПН України, старший науковий співробітник, кандидат педагогічних наук

Київ - 2015